

НАЗАРЕТ
ЦЕРКВА БЛАГОВІЩЕННЯ

ОЛИВНА ГОРА

О МИРОСЛАВ ХАРИНА

БОГОМІЛЬНИМ ШЛЯХОМ

БОГОМІЛЬНИМ ШЛЯХОМ

Висновок: це було
було пошуком
визначення
розробки
Стор. 192

MYROSLAV CHARYNA

THE WAY OF A PILGRIM

REFLECTIONS FROM THE "PROVIDENCE" ASS'N
PILGRIMAGE TO THE HOLY LAND AND LOURDES

PUBLISHED BY
"PROVIDENCE" ASSOCIATION OF UKRAINIAN
CATHOLICS IN AMERICA

PHILADELPHIA, PA. — 1973

о. МИРОСЛАВ ХАРИНА

БОГОМІЛЬНИМ ШЛЯХОМ

З ПРОВИДІНСЬКОЇ ПРОЩІ ДО СВЯТОЇ ЗЕМЛІ І ЛЮРДУ

НАКЛАДОМ
СОЮЗУ УКРАЇНЦІВ КАТОЛІКІВ
„ПРОВИДІННЯ“

ФІЛЯДЕЛЬФІЯ, ПА. — 1973

Ці скромні спомини, з Провидінської
Прощі, — присвячую українським Матерям,
які віддали своїх дітей на службу Церкви
й Україні.

А в т о р

ТАМ, ДЕ „ХРИСТОС БОГ НАШ, ПОХОДИВ СВОЇМИ НОГАМИ . . .“

У сутінках минулого історії Української Землі скриваються перші паломництва, чи то пак прощі, до найбільших і найцінніших пам'яток для кожного віруючого християнина, в які то пам'ятки так багата Свята Земля — Палестина. У зв'язку з прийняттям християнства Русі-України, тобто вже в XI—XII сторіччях, — як відомо з історії України, — мандрівки до Святої Землі, чи до інших релігійних центрів, як до Царгороду чи на „святую гору Афон“, були звичайним явищем і немає сумніву, що усі ці паломництва-прощі були своєрідним релігійним актом, щоб як з одного боку знайти в цих відвідинах святих місць духове посилення для себе, так із другого боку випросити для себе й для свого народу прощення за поповнені проступки й гріхи, або зложити подяку за ласку.

Одначе літературні пам'ятки-описи, зокрема Святої Землі з XI—XII сторіч, які, кажучи словами літературознавця Дм. Чижевського, належать до „доби монументального стилю“ українського письменства, не дають нам відповіді на одне з найцікавіших питань: чи існували паломництва-прощі на Україні в дохристиянських часах?

На нашу думку, вони мусли існувати й пронизані вони були теж одною з цих прикмет, що їх перебрали згодом, після християнізації України, християнські прощі-паломництва. Очевидно, не мали ці дохристиянські паломництва основної прикмети християнських прощ, каяття за власні гріхи й гріхи наших ближніх, бо основною прикметою дохристиянських паломництв могло бути лише особисте духове посилення. І за існування таких паломництв у дохристиянській добі України промовляє перш усього оствана в укра-

інській народній творчості (а в Шевченківській творчості зокрема) могила, цей зв'язковий між померлими й живими, який виріс із землі-батьківщини, що не підлягає ні грабеджам, ні припадковим катастрофам, тривалий і святий, як сама земля. А нечаче відгомонам цих далеких паломництв-прощ до могил героїв, що існували в дохристиянських часах на Україні, є слова пізнішого українського схижника-літописця: Господи, „не закривай переді мною могил батьків наших, щоб я міг черпати з них силу!“

Тому й не дивно, що з прийняттям християнства, чи радше із християнізацією, як письменства Київської Русі-України, так і християнської закрески політичного світогляду і суспільного життя цієї доби старої України, наші літописці занотовують низку мандрівок до Святої Землі, а одним із найулюбленіших творів староукраїнської літератури про Святу Землю, було „Житіє і похоронення Данила, Руських землі ігумена“. До наших часів заховалось около 100 відписів із різних сторіч цього твору. Проте першим відомим паломником з України до Святої Землі був перший ігумен Печерської Лаври в Києві Варлаам, про якого згадує Іван Франко:

„Варто зазначити, що першим південно-руським паломником до Палестини був київський монах Варлаам, ігумен мабуть найстаршого київського монастиря св. Дмитрія. Варлаам не лишив опису своєї подорожі, а в літописі зазначено лише, що вертаючи з Палестини караваною, тягненою 400 волами, вмер у дорозі“ (Іван Франко: „Нарис історії українсько-руської літератури“, Львів, 1910, сторінка 11).

Згаданий „путівник“ ігумена, невідомого нам монастиря, Данила, чернігівця родом, який у рр. 1106.—1108 побував в Єрусалимі, відтворює нам не лише докладний образ Палестини з її святощами, поданий у релігійно-чуттєвій формі, це не лише географічний твір тодішнього високоосвіченого Українця, але теж і патріота своєї держави, свідомого величі її, який відвідує Землю, де „Христос Бог наш походив своїми ногами“, щоб „з любов'ю ходити берегами Йордану“, щоб „з любов'ю та сльозами“ поцілу-

вати „святе місце“, де преобразився Ісус Христос. Ігумен Данило, як представник могутньої держави, відвідує пізнішого єрусалимського короля, ки. Балдуїна, і на його запрошення стоїть із ним разом під час великодньої Богослужби над гробом Спасителя і бачить, як „князь Балдуїн стоїть із страхом та смиренням великим і сльози, ніби з джерела течуть з його очей...“ (Д. Чижевський, *Історія української літератури*, Нью Йорк, 1956, ст. 109—112). Патріотизм ігумена Данила проявляється як у його молитвах за українських князів, яких він записує до поминальника, так і за Руську Землю. На гробі Господньому він ставить на Великдень ляпачу від „Усієї Руської Землі“, „розуміючи (як справедливо завважує Д. Чижевський) під нею Україну“. А вслід за тим увесь опис відвідин католицьких та православних монастирів тодішньої Палестини, зустрічі з латинськими ченцями чи з королем Балдуїном та уважне ставлення короля до ігумена Данила, виявляє (як підкреслює це Н. Полонська-Василенко у своїй праці „*Історія України*“, I, Мінхен, 1972, ст. 143 і 237) „цікавий своєю високою толерантністю до релігії“ підхід. Бо слід пам'ятати, що „рівнобіжно з тенденцією до повної толеранції в релігійних питаннях“, чим гордилась тоді Русь-Україна, під впливом грецького духовенства, а зокрема митрополитів-Греків, зароджується вороже ставлення до латинства. „Одинока полемічна література, яка зосталася нам із давньої Русі — пише М. Грушевський (*Історія України-Руси*, III, стор. 479) — звернена проти латинян, майже вся вийшла з-під пера Греків XI—XII в.“.

Ідея єдності Руської Землі, тодішньої Київської Держави, та політична незалежність українських земель, очолюваних Києвом, це провідний мотив „Путевника“ ігумена Данила, а рівночасно доказ, що християнство закоринилося на Україні ще довго перед офіційним охрещенням. І немає сумніву, що численні паломництва поза межі України, до Святої Землі, Афону чи Царгороду, свідчать про глибоку побожність тодішньої Русі-України. „Захоплення паломництвом до Святої Землі (Н. Полонська-Василенко, я. в., ст. 237) викликало навіть протест духовенства, бо, мов-

ляв, паломництва „нищать нашу землю“. Ходили люди й до Риму.

Однаке побіч цих двох характеристичних прикмет паломництв-прощ України, а саме, щоб у цих відвідинах святих місць духово скріпити себе та випросити для себе й для свого народу прощення за поповнені гріхи й проступки, завважуємо третю прикмету, захovanу в цій тисячолітній скарбниці народньої мудрости, якою є українські приповідки й прислів'я. Жертву, труд, невгоди, включно навіть із матеріяльним оподаткуванням себе, чого вимагає проща чи паломництво, може заступити чеснота милосердя: „за бідного прощу будеш мати“ (Словар української мови — Б. Грінченка, т. III, Київ, 1909, стор. 492) — каже наша народня приповідка. Іншими словами кажучи, допомога бідному може бути ідентична з метою прощі.

Світлу традицію паломництв-прощ Київської Русі-України закордон прорвали на довгий час політичні обставини. Але сама суть прощ не вигасла на Україні, чого докизом численні прощі українського населення до святих місць Києва, Почаєва, Зарваниці, Гошева й інших. Українське письменство кінця 18-го і впродовж 19—20-го сторіч повністю віддзеркалює ці численні прощі-паломництва, що їх відбувало, часом навіть щорічно, українське населення, якщо не до подальших місць, то принаймні до поблизького монастиря, як це читаємо в історично-побутовій повісті П. Куліша „Чорна Рада“ (видання 1857, Спб., стор. 51), „їхали з усею семею на прощу до якого монастиря да молитись Богу“. І коли в творах таких наших письменників, як І. Нечуй-Левицький, Марко Вовчок чи Мих. Коцюбинський прочати в більшості осягають свою мету, тобто прощення за поповнені гріхи, в поемі Лесі Українки „Ізольда Білорука“ Ізольда каже до Трістана: „Трістане! В тебе є гріхи, великі непростимі, на їх навряд чи проща є, в святім Єрусалимі“ (Леся Українка, Твори, Нью Йорк, 1954, т. III, ст. 208).

Прощі до Риму відновив у Галичині киево-галицький митрополит Спіридон (Литвинович — 1864—1869). Зокрема величавою, на ці часи, була проща Українців-мирлян враз із найвищою нашою ієрархією і численним духовенством

до Риму 1867 року з нагоди проголошення блаж. Йосафата Святим Вселенської Католицької Церкви.

Очевидно, відбувались теж у Галичині (й Холмиціні) т. зв. територіяльні прощі до різних святих місць, зокрема до чудотворних Ікон Пресвятої Богородиці.

Однак українські прощі до Святої Землі відновив у 1906 році (від 5—28 вересня) сьогоднішній Слуга Божий Митрополит Кир Андрей. Тоді то, навіязуючи до старовинної української традиції прощ до Святої Землі майже з-перед 900 років, появились були спогади-описи з цієї прощі п. з. „Як то Русь ходила слідами Данила“ — о. Ю. Дзеровича й о. В. Мацюрака, Жовква, 1907.

Згодом, у передищі між двома Світовими війнами, відбував особисто паломництво до Святої Землі в 1934 році о. д-р Йосиф Сліпий, тодішній ректор Богословської Академії у Львові, описуючи свою прощу в книжці „Паломництво до Святї Землі“ (Аскетична Бібліотека греко-катол. Духовної Семінарії у Львові, т. VI, Львів, 1935), а до святих місць західньої Європи (Рим, Барі, Лурд, Лізіє й ін.) улаштував майже щорічну прощу львівський єпископ-помічник, а згодом перший Апостольський Візитатор Українців-католиків у західній Європі, Архиепископ Кир Іван (Бучко).

В останні часи, світлу традицію українських збірних прощ до Святої Землі відносив Союз Українців Католиків „Провидіння“ в ЗСА, який, заходом і під проводом Головного Предсідника о. шамбеляна і декана Мирсслава Харини влаштував прощу до Святої Землі в дніх від 18-го вересня до 3-го жовтня 1972 р., відзначаючи нею 60-ліття СУК „Провидіння“.

Щоб закріпити в історії прощ України цю прощу, відбуту до Святї Землі, — бо Українці в розсіянні рік-річно відбувають прощі до чудотворних ікон і місць на терезі свого поселення — в цей час, коли християнська Україна в кайданах молиться у новітніх катакомбах, спогади-описи Святої Землі, що їх подаємо нашим читачам із цієї прощі, є подвійно важливі: по-перше о. Автор, зручно повязуючи опис поодиноких святих місць із словами-цитатами із св. Євангелії чи Передання, насично виказує фальші сьогодніш-

ньої. в українській мові, подаваної із ССРСР комуністично-атеїстичної публіцистики, наче б земне життя Спасителя було „мітом“, а по-друге, цією процею до Святої Землі Союз Українців Католиків „Провидіння“ не лише придбав духове посилення для себе, але й став виразником і посередником усіх тих Українців, які заковані у комуністичні кайдани не мають можливості випросити прощення й ласки для України на цій землі, де „Христос Бог наш походив своїми ногами“.

Г р и г о р Л у ж н и ц ь к и й

ЛІТАКОМ ПОЧЕРЕЗ ОКЕАН

В рамках відзначування свого 60-ліття Союз Українців Католиків „Провидіння“ влаштував у днях від 18 вересня до 3 жовтня 1972 року прощу до Святої Землі і Люрду, яка вела через Рим, Атени, Єрусалим і Париж.

В цій прощі взяли участь 31 особа, в тому чотирьох священників. Прощу вів і прочанами опікувався головний предсідник СУК „Провидіння“, при видатній допомозі співучасників прощі, панів: інж. Романа Кравцева, фінансового секретаря СУК „Провидіння“ і Сидора Новаківського з Філадельфії.

Хоча лет джетового літака-великана компанії „Пан-Американ“ був призначений на годину 6:30 вечора, то прочани почали зїздитися на міжнародне летовище Джана Кеннеді вже в пополудневих годинах, щоб мати час полагодити різні формальності, надати клунки, виміняти американські доляри та поробити закупи цигарет, фільмів чи інших потрібних в дорозі речей, які можна одержати на летовищі дешевше, бо там не дораховують податку.

Першим, що його я зустрів в голі забудувань летовища, був п. Микола Петришин з дружиною, відомий провидінський і громадський діяч у Джерзі Ситі. Він зумів уже розвідати, де треба надавати клунки, де оформити місце на літаку, при якому вході на літак треба всім збиратися. Щораз частіше чути українську мову серед безлічі тих, які прибувають на летовище, щоб відлетіти у намічене місце. Між прочанами доглянув я також сеньйора українського духовенства в ЗСА, Всч. о. Петра Подоляка з Ембриджу, в товаристві своєї доні, п-ні Роми Недзвецької з Дітройту. Прибула вже також п-ні Анна Бойко з Філадельфії, найстарша віком поміж прочанами жінка, ко-

лишня радна СУК „Провидіння“, яку супроводять під час прощі два сини: Ярослав і Василь. Не можна було не доглянути високої постаті інж. Романа Левицького з Трентону й д-ра Миколи Сидора-Чарторийського, власника книгарні „Говерля“ й керівника радіо-пересилань в Нью Йорку. Він підходить до кожного з прочан, запитує про прізвище й нотує його у своєму записнику. При вході до вестибюлю зустрічаємо приїжджих і ведемо їх на місце збірного пункту. Ось і прибули вже Впр. о. декан Юрій Дубицький з Шамокіну і о. рад. Тома Баріляк з Філядельфії, із своїми дружинами-імостями; а от і заїздить авто, яким прибув його власник п. Сидір Новаківський і інж. Р. Кравців з дружиною Іриною, відомою пластункою. Знайомимосся з п-ю Леною Поступак з МекАду і її супутницею п-єю Рут Сіменс, з Фекторвіл, Па. Пізнаємо п-ню Ніну Пясецьку з подругою подорожі п-єю Розалією Самкайло, з Йонкерсу. Місто вітрів — Чикаго репрезентує п. Евтимій Ярема, який ніколи не розлучався із своїм фото-апаратом. З недалекого Нью Йорку прибули ще п-і Ольга Томашівська, Марія Пятка і п. Іван Мазурчак, невідступний друг подорожі д-ра М. Чарторийського. З далекого Рочестеру прибула п-ні Марія Залітач, а Філядельфію доповнили п-ні Ярослава Терлецька, п-ні Ірина Козак та інж. Микола Химич, якому подорожування не є новиною. Наймолодшою нашою супутницею була п-на Діяна Захар з Вайнленду, Н. Дж., з якої не спускають свого журливого ока її батьки, які привезли свою доню на летовище.

У короткому часі всі були знайомі, свобідно розмовляли, зводячи розмови на останні події в країні, до якої наміряємо прибути: на небезпеку новітніх піратів; а інші потішали зажурених, що те все не стосується нашої прощі, бо ж їдемо відвідати Святі Місця в Ізраїлі і Люрдську Божу Матір, відому з розподілу своїх щедрих ласк для тих, які до Неї прибігають і про Її заступництво просять.

З вірою в щасливу дорогу переходимо в год. 6-ій бар'єри, які відмежовують коридор від ждальні, перед виходом до літака. На наше прохання усім паломникам призначають місця в літаку один біля одного. Переходимо контролю ручних клунків і це ще більше успокоює нас та

запевняє, що ніхто не продістанеться на літак із зброєю в кишені.

Точно в год. 6:30 вечора літак-великан „Боїнг-747“ покотився на місце злету, який наступив в год. 7-ій увечорі. З літака оглядаємо ще каскаду світел великого Нью Йорку, поки літак спинився в гущі хмар, які за кілька хвилин відгородили нас від землі. Над нами показалося чисте небо з мільйонами зірок.

Команда літака дає доручення і поучення про засоби охорони та заповідає смачну вечерю, на яку подорожні вже нетерпеливо чекають. Але наші прочани не виявляють утоми кількогадинним чеканням на відліт літака, на що вказує їхня жива й весела гутірка. Час від часу блисне камера фотографічного апарату, а п. С. Новаківський, користаючи з вільного місця біля себе, розклав шахівницю, а на ній фігури й розіграв перший матч з інж. Р. Кравцевом. Їхній запал та зацікавлення сусідів перервали стюардеси, які почали вгощати подорожніх теплою і смачною вечерю.

Коли закінчилася їхня метушня з обслугою подорожніх, учасники прощі почули з голосника, може, й уперше на літаку, українську мову, якої, певно, не розуміли інші пасажери, бо про те нам і йшло: „Увага! Увага! Добрий вечір українські паломники! Тут говорить Ваш провідник, о. Мирослав Харина. Щиро Вас усіх вітаю та бажаю приємної і щасливої подорожі“. Згадуючи про наміри відвідати в Римі нашого Верховного Архиепископа та оглянути собор св. Софії і церкву свв. Сергія і Вакха з Жировицькою іконою, біля якої то церкви приміщується заснований Блаженнішим Кардиналом Музей, провідник закликав своїх паломників скласти, в міру своїх можливостей, пожертву на „Церкву в потребі“. Зібрані пожертви із списком будуть передані Верховному Архиепископові при зустрічі з ним наступного дня. Треба буде також оплатити автобус, який нас туди повезе. Про час і місце зустрічі з Кардиналом довідаємося по приїзді до Риму. З признанням треба підкреслити українську жертвенність. Упродовж короткого часу паломники склали 385.00 долярів, а до цієї суми

лодано ще пожертви з парохій св. Миколая у Філядельфії (920.00 дол.) і св. Йосафата на Френкфорді (250.00 дол.)

Для розради гостей почали висвітлювати фільм. Та здається, не було багато охочих його оглядати. Стишується розмова поміж сусідами, втихомирюються голоси, бо наближається північ, а сила сну перемагає. Однак ніч тривала не довго. Різниця часу (пять годин) між Європою і Америкою її скоротила, а сходяче сонце не давало дрімати навіть найбільше сплячим. Вже й появився континент, а капітан літака заповідає куди пролітаємо. Поволі, але певно зближаємося до нашої цілі — Риму.

Перший день у Римі призначений на відпочинок та пристосування до нового часу. Та ми бажаємо використати пообідній час на оглядини українського Риму і на зустріч із Первоієрархом Української Католицької Церкви, Його Блаженством, Блаженнішим Верховним Архiepіскопом Кир Йосифом VII. Є в пляні взяти участь у загальній авдієнції у Святішого Отця, на яку квитки вступу придбав для нас Впр. о. Є. Химій, ЧСВВ, ректор Семінарії св. Йосафата в Римі. Як опісля показалося, Папа Павло VI перебував ще у тому часі в літній резиденції в Кастельгандольфо, а подорож туди була б забрала нам більше як пів дня, через те паломники були б утратили змогу оглянути базиліку св. Петра і Сикстинську каплицю, яких оглядини були призначені на наступний день після приїзду до Риму.

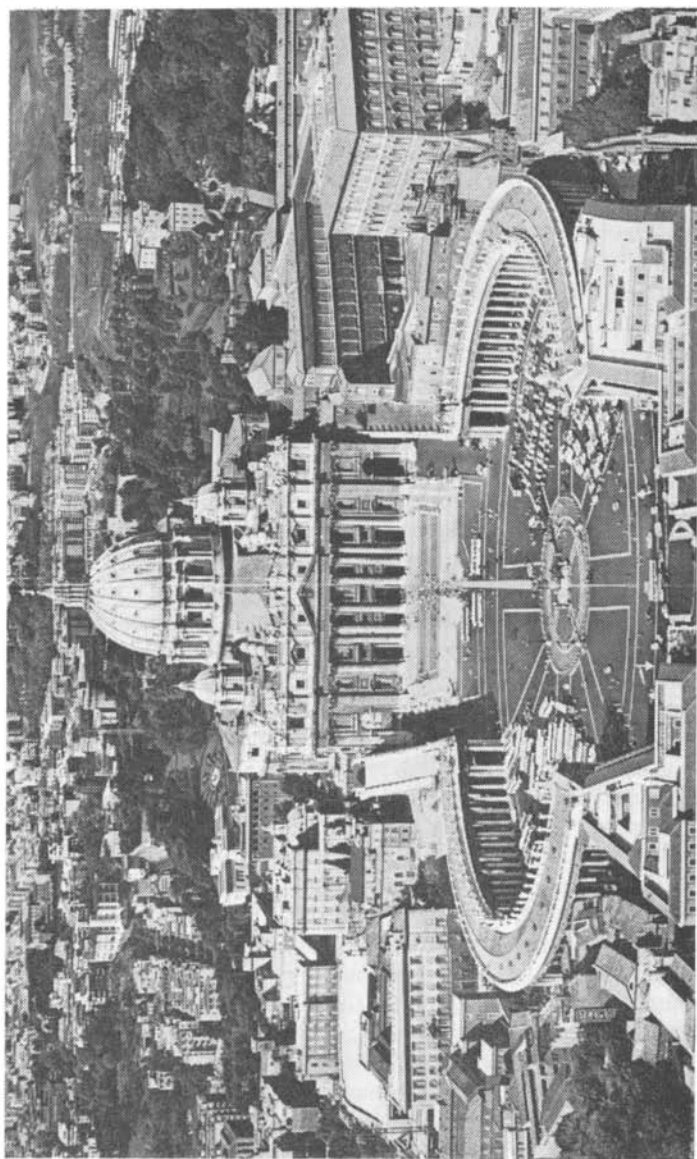
У ВІЧНОМУ МІСТІ

До Риму прибули наші паломники наступного дня, у вівторок, 19 вересня, за місцевим часом в год. 8:30 ранку. Там ждала на нас провідниця і автобус, що перевіз нас до готелю Континенталь, в сусідстві залізничної станції. Там ми задержалися до четверга.

Після полагодження в готелі приміщення для паломників і розміщення їх у кімнатах, я звязався з Канцелярією Верховного Архиепископа, а опісля з управою Музею при церкві свв. Сергія і Вакха, та домовився про час відвідин та зустрічі з Його Блаженством Кир Йосифом VII.

По обіді і короткому відпочинку, в год. 3-ій, ми вибралися замовленим автобусом до церкви колишніх наших Митрополитів, що її „відвоював“ для нашої Церкви Неустрасимий Ісповідник Віри, Кардинал Йосиф VII. При вході до забудовань зустрів нас ввічливо і з милою усмішкою о. д-р Степан Гарванко, теперішній постулятор беатифікації Слуги Божого Митрополита Андрея, який і повів нас в історичну церкву, даючи вичерпні пояснення. Жировицька ікона Богоматері й іконостас оживили старинні мури церкви й ми відчули, що ми у своєму оточенні, у своїй церкві. Тому й не дивно, що всі, як один, прочани впали навколішки й занесли гарячі мольби за Українську Церкву і її вірних.

Ось і появилася відома нам, Філядельфіяцям, п-ні інж. Філінська, яка поділила паломників на три групи й водила від кімнати до кімнати, пояснюючи музейні експонати. З признанням треба висловитися про великий вклад праці Верховного Архиепископа і тих пань та студентів, які не жаліли часу й труду для впорядкування Музею й розміщення експонатів, між якими є історичні унікати й найновіші речі, якими обдаровувано Верховного Архиепископа

Рим. Загальний вид на базиліку св. Петра.

Рим. Церква свв. Сергія і Вакха з чудотворною іконою Жировицької Богоматері. В продовженні Музей і гостинниця.

під час його подорожей по Канаді, ЗСА, Південній Америці, Європі, Австралії — країнах українського поселення. Щоб оглянути цей, упорядкований уже, музей треба цілого дня, а не півтори години, якими ми розпоряджали.

В годині 5:30 автобус вирушив з паломниками до собору св. Софії й Українського Католицького Університету

Музей і гостинниця при церкві Свв. Сергія і Вакха.

св. Климентія, де є умовлена зустріч з Верховним Архiepіскопом Кир Йосифом VII. Посувався він повільно — черепашиним кроком, бо важко було пробиватися крізь гущу італійських авт-фіятів, що, після годин праці їхніх власників, заповнили вулиці і площі, якими доводилося нам переїжджати. Ми вже й почали сумніватися, чи встигнемо на час. А там же на наших паломників Його Блаженство Верховний Архiepіскоп Кардинал Кир Йосиф VII. Дехто

Рим. Собор Св. Софії, збудований Верховним Архiepіскопом Кардиналом Йосифом Сліпим, посвячений при участі Святішого Отця Павла VI 1969 р.

з паломників побачить нашого Ісповідника вперше. Яка радість огорнула всіх, коли з автобусу побачили золоту куполу Святософійського собору. На подвіря, перед собор ми заїхали в год. 6:45. Залишилося ще 15 хвилин на оглядання собору. Ввічливий Отець відкриває двері і пояснює символіку розміщеної мозаїки. А вона світить то бли-

щить мільйонами зірок. Ті, що вже бачили запрестольну мозаїку під час благословення собору 1969 року, впили свій зір у куполу, в якій домінує Христос Пантократор, проєкту відомого майстра С. Гординського. Не хочеться виходити з цього Божого храму, який в мініатюрі нагадує собор Божої Премудрости в Києві. Вислухавши пояснень,

Рим. Український Католицький Університет св. Папи Кліментія.

паломники стали навколішки, щоб занести щирі мольби до Всевишнього.

Точно в год. 7-ій, Впр. о. д-р шамб. Іван Хома, секретар Верховного Архиепископа, повідомив нас, що Його Блаженство очікує паломників в Університеті св. Кліментія. Паломники перейшли до університетської авлі, куди за хвилину прибув і наш Кардинал, Його Блаженство Верховний Архиепископ Кир Йосиф VII. Повстанням з місць і рясними оплесками вітали паломники Князя нашої Церкви, коли маєстатичною ходою входив до авлі. Коли ж оплески радости затихли, провідник нашої прощі, о. Мирослав Харина привітав від паломників Найдостойнішого Господаря та просив благословення на дальшу дорогу, пе-

редаючи при цьому зібрані в літаку від паломників пожертви на потреби дальшої розбудови Української Католицької Церкви. В своєму довшому слові Верховний Архiepіскоп вказав на свої досягнення за дев'ять років, у чому допомагали йому вірні Української Церкви своїми щедрими пожертвами. Та при цьому не бракує і різних труднощів, які

Рим. Зустріч прочан із Верховним Архiepіском. Провідник групи вручає зібрані в літаку пожертви.

на думку Верховного Архiepіскопа, перешкоджають у його праці. Присутні Отці вітали свого колишнього Отця Ректора й Професора Богословської Академії у Львові та передали, зібрані у своїх парохіях, пожертви на „Церкву в потребі“. Учасники прощі просили дозволу взяти спільну світлину Верховного Архiepіскопа з паломниками в голю Університету. Ще коротка виміна думок та подяка Верховному Архiepіскупові, що зволив прийняти прочан, і автобус з паломниками помчав до готелю Континенталь, де ждала на них смачна італійська вечеря і холодне вино.

По невиспаній ночі та пополудневих враженнях було видно на лицях паломників втому, тому скоро після вечері опорожнилася їдальня готелю, бо всі пішли на заслужений відпочинок, щоб наступного дня, у повноті сил, почати оглядання важніших і цікавіших об'єктів Риму.

В ранніх годинах чергового дня (20 вересня), після снідання, всі паломники зайняли свої місця в автобусі, який, перетинаючи рухливі вулиці Риму, поніс нас перед Ватиканський Музей, де ми застали вже десятки автобусів і сотні таких же прочан, цікавих побачити один із найбільших музеїв світу, Мистецьку галерію і Сикстинську каплицю. Ватиканський Музей і Мистецька галерія приміщуються в забудованнях Ватикану, при дорозі „Віа Алль Ватікано“. Щоб оглянути те все, що там упродовж віків призибали, треба тижнів, а не кількох годин, які нам призначено на оглядання. Та ввічлива й обізнана з важнішими експонатами музею чи мистецькими творами світової слави, наша провідниця, задержується тут-то-там, щоб пояснити нам той чи інший мистецький твір. Переходимо кімнату за кімнатою й уважно слухаємо пояснень провідниці та подивляємо твори людського духа й мистецької величі. Час від часу заглядаємо крізь відхилені вікна у Ватиканський город, який манить око кожного відвідувача. Там проходить у відповідному часі Святіший Отець, щоб передумати своєю черговою промовою, там у цьому городі, зустрічався наш Верховний Архієпископ з покійним Папою Іваном XXIII, розповідаючи йому про свої переживання та задуми щодо Української Католицької Церкви. Дехто намагався утривалити красу Ватиканського городу на плівці свого фотографічного апарату.

Фрески Мікельанджеля і його Останній Суд у Сикстинській каплиці, яка творить центр музейних забудовань, задержали нас на довший час. Не знати, що там подивляти: стіни з прекрасними фресками чи склепіння, створення першого чоловіка чи потоп світу, образи пророків та інші твори. Кожний хоче оглянути все і докладно, бо ледве чи колись вдруге доведеться там бути. А це безсмертні твори безсмертного мистця.

Переходячи кімнати Ватиканської бібліотеки, ми могли тільки глянути оком на ту чи іншу книгу, з якої промовляли до нас віки і людська мудрість. В переході є багато експонатів, що їх одержували в дарунку папи. Між іншими, побачили ми дарунок теперішнього президента ЗСА, Ричарда Никсона Папі Павлові VI золотого голуба миру.

Зійшовши десятки сходів вниз, ми знову опинилися біля входової брами Музею, де чекав на нас наш автобус, що мав перевезти паломників на площу перед базиліку св. Петра. На хвилину задержався біля крамниці з devoціоналіями, пам'ятковими речами та ватиканськими поштовими марками, які паломники радо купували, щоб у вільну хвилину вислати до родини і приятелів привіт із Вічного Міста. Перед крамницею можна було прохолодитися морозивом та американською „кока колею“.

На площі св. Петра стільки автобусів і туристів, що важко пройти. Цим користуються продавці devoціоналій і краєвидів Риму, які, захвалюючи свій товар, пропонують купити. Не бракує і фахових фотографів. Користаємо з од-

Рим. Прочани на площі св. Петра.

ного, уставляємося перед базилікою св. Петра й увіковічуємо себе на милий спомин. Ввечорі того дня кожний паломник пізнавав себе на кольоровій знімці, яку фотограф приніс до готелю, щоб паломники розкупили.

Після отих загальноприйнятих формальностей на площі св. Петра, входимо до базиліки. Подорозі провідниця вказує нам на вікно папської палати, з якого Святіший Отець кожної неділі вполудне благословить паломників, які десятками тисяч збираються на площі св. Петра, щоб почути спасенні напоумлення Христового Намісника. Врешті входимо до найбільшої церкви світу — базиліки св. Апостола Петра. Своєю величиною та архітектурою вона перевищує кожную християнську святиню.

Властиву базиліку побудував цісар Константин на тому місці, де, за традицією, знаходиться гріб св. Петра, 319 р. Та вона на протязі століть підпала знищенню. Папа Микола V доручив Бернардові Росселіно, 1452 року, виготовити пляни нової базиліки. Та шойно Папа Юліян II, 18-го квітня 1506 року, поклав перший камінь у заплановану Брамантом конструкцію, яка має вид грецького хреста з куполою посередині будівлі. Нову базиліку поблагословив 19-го листопада 1626 року Папа Урбан VIII. Багато архітектів і мистців давало свої сугестії і поради, додаючи цеголку свого задуму і генія. Після Браманта, слідували: Рафаель, Джуліано да Сангалло, Перуцці, Антоніо Сангалло, брат Джуліана і вкінці Мікельанджельо, який побудував над базилікою грандіозно-величну куполу. Коли ж Мікельанджельо помер, будову цієї найбільшої базиліки закінчували Пірро Лігоріо, Доменіко Фонтана, Джякомо делла Порта, Карльо Мадерно й інші.

Фасада базиліки св. Петра широка на 115 метрів, а висока на 45 м., купола висока на 132 метри, а в промірі має 42 метри; нутро церкви — 187 метрів довжини, поперечне рамя — 137 метрів. Середуша нава 46 метрів висока, а 27 метрів широка. Довжина базиліки 211 метрів.

В базиліці св. Петра десятки груп туристів із своїми провідниками слухають пояснень про різні мистецькі пам'ятки, якими вона переповнена. Посередині базиліки гріб св. Петра, а над ним головний престіл, біля якого Папа

Рим. Прочани провідінської прощі.
Позаду Собор св. Петра.

служить Божественні Літургії. Над ним здвигнений по-мистецьки виконаний бальдахим. По правій стороні головної нави під бальдахимом статуя першого намісника Христа, Верховного Апостола Петра. Біля неї товпляться туристи, бо кожний хоче поцілувати його стопу, а принаймні діткнути її. По тій же самій стороні стоїть монумент Папи Урбана VII, що його виконав Берніні, щоб таким чином віддячитися Папі, який був його меценатом.

Важко все оглянути й запам'ятати, тому інформуємо нашу провідницю, що хочемо відвідати мощі св. Йосафата. Треба було їй пояснювати, що це український, а не російський святий. . . . Кілька років тому інша провідниця пояснювала своїй групі, що це польський святий. Тоді теж ми звернули їй увагу, що св. Йосафат є з крові й кости українським святим, визнаним Вселенською Церквою. Біля нашого Священномученика ми змовили вголос спільну молитву в наміренні єдності в нашій Церкві і народі та могут-

німи голосами відспівали „Боже, вислухай благання...“ Своїм співом ми звернули на себе увагу інших туристів, які обступили нас, а по нашому відході із зацікавленням читали напис: „Святий Свяшеномученик Йосафат“. Пієти, на жаль, ми не могли оглянути, бо тоді переводили її реконструкцію, після недавнього вандалського пошкодження цього, світової слави, мистецького твору безсмертного Мікельанджеля. Є багато мистецьких творів творчої руки Мікельанджеля, але тільки Пієта підписана його іменням. До базилики св. Петра веде п'ять брам, з яких остання по правій стороні є Святою Брамою, що її відкривають під час тривання Святого Року. Центральна брама перенесена сюди з давньої базилики, а наступна біля неї є твором нашого століття.

В переїзді з готелю до Ватиканських забудовань і в поворотній дорозі на обід ми мали змогу бачити і подивляти різні мистецькі твори старинного Риму, про які треба б писати окрему книгу.

Під час пополудневої обїздки Риму, ми відвідали базилику Пречистої Діви Марії Маджоре, одну з чотирьох патріархальних базилік Риму. Вона має також назву „Ліберіяна“, бо за традицією мав збудувати її Папа Ліберій, який у серпні 352 року мав бачити появу Божої Матері, яка доручила йому збудувати церкву на площі, на якій знайде сніг. Після цієї чудесної появи, Папа Ліберій збудував церкву і назвав її Марія Снігу. Цю церкву перебудував і поширив Папа Сижстин III 433 року, додаючи по правій стороні вежу, для приміщення там дзвонів. Вона є найвищою вежею в Римі.

Теперішній фронт базилики є твором Фердинанда Фуджі 1743 року. Його попереджує кілька десятків сходів та притвор з п'ятьма входами у базилику. Правий вхід до базилики — це Святі Двері, що їх відкривають в часі Святого Року. Внутрі базилику ділить 40 йонських колоном на три нави. Чудове склепіння базилики різьбив у дереві й прикрасив Джуліано да Сангалло в XVI сторіччі. Тріумфальна арка, що замикає середню наву, прикрашена чудовою мозаїкою п'ятого століття. Горішні частини стін декоровані мозаїкою, в якій відтворено 36 старозавітніх біблійних тем.

В підземній каплиці зберігається урна із святощами ясел, в яких лежав Христос. На площі перед базилікою стоїть колона Папи Павла V, а на її верху поставлена бронзова статуя Божої Матері, роботи Бертельоті, 1614 р.

Іншою замітною базилікою, яку ми оглянули, була базиліка св. Івана Лятеранського, що є церквою кожночасного Римського Папи. Це одна з найстарших церков не лише в Римі, але й у всьому світі. Збудував її Папа Мелхид 315 р. за часів Константина Вел. Після кількох разів знищень і перерібок, Папа Іннокентій X доручив з нагоди Святого Року 1650 Берроміні оформити її, а Папа Лев XII відновив її 1885 р. До базиліки веде п'ять входів; одні з них — це Святі Двері. 130-метрова базиліка поділена колонами на п'ять нав. Різьблене склепіння прикрашене декораціями XVI століття. Долівку середньої нави чудово удекорував Косматі. До базиліки прилягає старий монастир з 1230 року, з подвійними колонами і мозаїкою, роботи Вассалетта. Побіч базиліки стоїть Лятеранська палата, в якій проживали римські папи від часів цісаря Константина до Авійонської неволі, тобто до 1305 року. Тепер міститься там музей.

Переїхавши попри старинні мури Риму, ми дісталися до чудового парку Пінчійо, що його виростив Валядієр в 1809—1814 роках, на горбку тієї ж самої назви, при алеях якого є безліч статуй різних історичних, мистецьких і культурних особистостей. З цього парку є чудовий вид на Рим. Врешті ми спинилися на старій Вія Аппія, яка веде до римських катакомб. Вона побудована понад дві тисячі років тому. При ній багато гробниць і катакомб, а також невеличка церковця, музейної вартости, „Кво вадіс Доміне?“ — „Куди йдеш, Господи?“, побудована на місці, де, за легендою, Апостол Петро, втікаючи з Риму перед переслідуванням, зустрів Ісуса Христа в дорозі до Риму. Тоді св. Петро мав запитати Христа: „Куди йдеш, Господи?“ Ісус відповів, що йде до Риму, щоб вдруге вмерти. Засоромлений Петро повернувся до Риму, де згинув мученичою смертю. Від цієї церкви ще тільки півмилі до катакомб, свідків міцної віри перших християн і слави мучеників. Здається, що нема паломника, ні туриста, який не хотів би

побачити тих історичних катакомб, до яких сходилися перші християни, справжні ісповідники Христової віри.

При вході до катакомб — мала крамничка з вервичками, хрестиками, медаліками; можна купити там фільми й різні картки з видами Риму. З неї ведуть сходи у підземелля, де побудована більша каплиця. В ранніх годинах служать там Отці Божественну Літургію, а пізніше збирають там туристів і пояснюють катакомби, поки поведуть туди цікавих. Запитаний священник, який давав пояснення туристам, чи не можна було б відслужити українським католицьким священникам Божественної Літургії у каплиці для прочан, які, їдучи до Святої Землі, поступили до Риму, відповів, що можна, але не в тій каплиці, бо там ходять туристи, але він покаже нам давню каплицю катакомб, у якій молилися перші християни, де ніхто не буде нам перешкоджати. Українська група пішла з провідником у підземелля, а наші священники, які при іншій нагоді бачили вже ті катакомби, почали одягатися у священничі ризи та служити Проскомидію. Священники, учасники прощі, завжди мали священничі ризи при собі, щоб, користаючи з даної їм можливості, могли в своїх східніх ризах служити Божественну Літургію. Ще хвилина, дві, і наші паломники повернуться з катакомб, щоб знову увійти до них, цим разом для вислухання Святої Літургії. Ввічливий священник-провідник по катакомбах, світить свічку і пропонує зробити це саме нашим паломникам, бо в підземельній каплиці — це єдине освітлення. Наші паломники, складаючи свої пожертви за свічки, засвітили їх і в супроводі провідника пішли до підземної каплиці. За ними йшли, приготовані до Божественної Літургії, священники. Важко описати той настрій, який ворушив нашими серцями. Колись, у перших віках по Христі, збиралися там перші християни, сьогодні будуть там слухати Божественну Літургію українською мовою провідінські паломники. Переходимо вузькими темними коридорами шораз униз. Нас впровадив у маленьке приміщення священник-провідник і вказав на малий камінний престіл, що його треба було прикрити обрусами, покласти антимінс та ілітон, перед тим як служити Св. Літургію. Наші паломники усталилися з одної і другої сторони престолу

Божественна Літургія в катакомбах Риму.

й придержували свічки, які давали стільки світла, що можна було читати з малих українських Службників ектенії і молитви на переміну, а паломники побожно відповідали: „Господи, помилуй!“, „Подай, Господи!“, „Тобі, Господи“. Може ще ніколи не проказували наші прочани з такою побожністю, молитву „Вірую Господи...“ перед Святим Причастям, як тоді, у катакомбах. До Святого Причастя приступили майже всі прочани. Жалували, що не могли покріпитися Святим Тілом і Кров'ю ті паломники, які, висівши з автобусу і не знаючи чи буде Божественна Літургія, прохолоджувалися морозівом. На закінчення Св. Літургії, провідник короткими словами перевів паралелю поміж катакомбами з перших віків християнства й катакомбами ХХ-го сторіччя в Україні, та заїнтонував пісню-молитву „Боже, вислухай благання...“, яку підхопили всі присутні. Осяяні світлом свічок сльози котилися з очей паломників, які сердечно і щиро просили „Боже, нам єдність подай!“ Мов-

чанка, з якою наші паломники залишали катакомбну каплицю, вказувала на те велике зворушення, яке вони пережили під час відслуження в глибині катакомб Божественної Літургії. А ті, з паломників, які були вже у катакомбах при інших нагодах і в тому часі оглядали цікаві інші об'єкти, через що не були на Божественній Літургії, жалували, що втратили таку рідкісну, а може й унікальну нагоду, вислухати в римських катакомбах українську Св. Літургію.

Повертаючись вечірньою порою до готелю, ми мали нагоду побачити відомі історичні будівлі, освітлені тисячами електричних ламп, унікальні водограї й інше, які ввечорі, при освітленні набирають окремого чару.

Втомленим і вже зголоднілим паломникам смакувала італійська вечеря, яку конечно треба запити добрим холодним вином, бо води до столу не подають; вона має бути там нездорова. Після вечері, втомлені пішли спати, бо наступного дня треба їхати до Атен. Молодші пробували поробити ще деякі закупи, а нас кількох пішло шукати англійського видання газети, щоб довідатися про останні новини, якими були переповнені італійські щоденники. Йшлося про нові замахы на ізраїльських дипломатів у різних країнах світу, при допомозі посиляних у листах вибухових матеріялів. Ми ж за кілька днів маємо бути в Святій Землі, а такі акти терору викликають відплату, навіть можуть спровокувати більші відплатні акції. Отже треба було заспокоїти тих, які вже від перших днів нашої подорожі мали деяке упередження, а то й страх перед тим, що нас чекає на Святій Землі. Та хвилиний переляк уступив перед бажанням побачити Святу Землю, відвідати місця, куди ходив Спаситель, де проживав, в яких творив чуда; бути на колишній Голготі, в Гробі Христа й на місці Його Воскресення. Такі бажання давали силу навіть старшим віком переборювати всі труднощі, втому, їзду автобусами та неприємні контролі при кожному вході на літак.

На жаль, час не дозволяв нам оглянути такі українські релігійно-церковні осередки, як монастирі Отців Василян, Сестер Василянок, Сестер Служебниць і Отців Студитів, що є центрами українського монашества. Хотілося бути в Колегії св. Йосафата, відвідати ВПреосвященнішого Ар-

хиєпископа Кир Івана Бучка, мого святителя та добродія скитальців, який дав початок у Римі українській Малій Семінарії св. Йосафата, що її Папа Іван XXIII підніс до рівня Папської (Папська Українська Мала Семінарія). Мені особисто дуже хотілося бути в Українському Відділі Ватиканського Радіо, бож і мені доводиться пересилати церковно-релігійні новини через „Голос Америки“. Та не Рим був нашим призначенням, а Свята Земля і Люрд. В Римі ми задержалися, щоб поклонитися нашому Ісповідникові й одержати його благословення на дальшу дорогу.

Наступного дня, в четвер, 21 вересня 1972, всі паломники були готові до дальшої подорожі, переїзду на летовище на 9-ту годину ранку, бо літак „Олимпик“ відходив до Атен о годині 11:05 передполуднем. А треба ще оформити білети їзди, надати клунки і перейти особисту контролю. Щоправда, багато з цього полагоджувала наша провідниця з рамени тієї компанії, яка підготовила нашу прощу.

В ГРЕЦІЇ — НА СЛІДАХ АПОСТОЛА НАРОДІВ

В четвер, 21 вересня, в год. 11:05 передполуднем ми залишили хмарний Рим, який перед трьома днями вітав нас зливним дощем і громовищею, а сьогодні прощає нас туманами чорних хмар.

Летимо грецьким літаком „Олимпик“ — лет 234. Погідне небо дозволяє нам спостерігати землю і море, автомобільний рух на автостадах і корабельний на морі. Це був наш одинокий у тому часі звязок із землею.

Нашу увагу від спостерігання, що діється на суші чи на морі, відвернули грецькі стюардеси, з яких тільки деякі розуміли англійську мову, починаючи угощувати пасажирів літака обідом грецької кухні та пропонуючи грецькі напитки, зокрема відому „Метаксу“.

В очікуванні на чергу, мої думки полинули у призабуту давнину. Я почав пригадувати те все, що залишилося в пам'яті про поганських богів, про грецьке мистецтво й культуру, що промінювала на довкільний світ.

У протывагу старинній Греції з її поганськими богами і їхніми святинями, моя уява почала відтворювати часи перших християнських громад, яких не бракувало також у Греції. В Діяннях Апостолів читаємо про перебування Апостола Павла в Атенах, та про його два Пастирські Послання до Корінтян. В Діяннях Апостолів говорить також про відомий виступ Апостола Народів перед Атенським Ареопагом, де він виголосив промову такого змісту:

„Мужі-атеняни, зо всього бачу, що ви вельми побожні. Переходячи через ваше місто і приглядаючися до ваших святощів, я знайшов жертovníк, на якому було написано: Невідомому богові. Те, отже, чому ви, не відаючи його, поклоняєтеся, те я вам звіщаю. Бог, що створив світ і все, що в ньому, Він, будши Владикою неба і землі, не живе

Атени. Загальний вид на Акрополь із північно-західньої сторони.

в рукотворних храмах, ані не приймає служби з рук людських, немов би Він потребував чогось, даючи сам усім життя, дихання і все. Він створив з одного весь рід людський, щоб він жив по всій земній поверхні, призначивши встановлені часи і границі їхнього оселення, щоб вони шукали Бога, чи, може, навромацьки не знайдуть Його, — хоч Він від кожного з нас недалеко. У Ньому бо живемо, рухаємося й існуємо, як деякі з ваших поетів сказали: Бо й ми з Його роду. Бувши, отже, з Божого роду, ми не повинні думати, що божество подібне до золота чи срібла, чи каміння, твору мистецтва і людської вигадки. Та, не зважаючи на ті часи незнання, Бог тепер усюди звіщає людям, щоб усі каюлися, бо Він настановив день, коли Він буде судити світ по справедливості, через чоловіка, якого Він призначив і всім дав поруку, воскресивши його з мертвих“ (Д. Ап. 17, 22—31)*) В дальшому кається, що

*) Ареопаг — це пагорб в Атонах, у підніжжі Акрополісу. На цьому пагорбі відбувалися наради „Верховної Ради“, яка з часом одержала назву Ареопагу. Перед таким Атенським Верховним Ареопагом виступив Ап. Павло із своєю знаменною промовою.

члени Ареопагу, почувши про воскресіння мертвих, деякі почали реготатися, а деякі казали: „Про це послухаємо тебе іншим разом“. Тож Павло відійшов з-посеред них. Та деякі мужі пристали до нього й увірували. Святе письмо згадує про Діонісія Ареопагіта, який мав стати першим атенським єпископом.

Від споминів минулого відвернула нашу увагу стюардеса, з оливкового кольору обличчям, яка подала теплий і смачний обід. Наші думки, що були зосереджені в площині духа, перенеслися до тарілки з різними присмаками. Короткий час лету до Атен прискіпував стюардес і вони почали збирати опорожнені тарілки. Літак розпочав свій повільний лет вниз. На летовищі ми приземлилися в год. 12:45 після полудня.

Атени

І знову милим усміхом зустріла нас наша майбутня провідниця-„гайд“. Питає за провідником прощі та інформує, що треба робити, щоб прискіпити вихід та забрати багаж. Ще хвилина-дві і ми есідаємо до автобусу, що очікував нас при виході з летовища. Він має відставити нас до готелю „Есперія Паляс“. Прямо не хочеться вірити, що ще сьогодні будемо оглядати Атени й подивляти давню культуру Греції. Проїздимо новою частиною Атен. Може менше подивляємо модерні будівлі, а більше захоплюємося надзвичайною чистотою його вулиць. Який контраст! Вже здалеку видно Акрополь, а там, далше, ще вищу гору з церквою на верху. Це гора Ликавет, а на ній манастир св. Юрія, пояснює, на чийсь запит, провідниця. З тої гори є найкращий вид на нові, модерні Атени. Ось уже і центр міста. Використовуючи наш переїзд вулицями Атен, провідниця пояснює замітніші історичні пам'ятки й державні будівлі. Ось Академія з мармуровими колонами, побіч якої видніють дві високі колони, що піддержують статуї Атени й Аполлона, Атенський Університет, обведений по-мистецьки розписаними колонами, Національна Бібліотека, Пантеон Невідомого Вояка, з вічним вогнем та почесною стійкою вояків, катедра римо-католицького Архієпископа, якого ми пізнали при іншій нагоді.

Атени. Акрополь. Партедон із північно-західньої сторони.

„Ось і готель, у якому Ви задержуетесь під час перебування в Атехах“, — пояснює наша провідниця. Міститься він при одній з головніших вулиць міста. Завважуємо справжню європейську культуру та особливішу чемність готелевої обслуги. Ми не чули докорів тоді, коли треба було змінювати надісланий їм список наших прочан та приділювати до кімнат особи, які собі краще відповідають, які хочуть мешкати разом під час перебування в Атехах, та які за Святим Письмом, зуміють „друг друга тяготи носити“. Список, який за вказівками канцелярії СУК „Провидіння“ виготовило наше Бюро Подорожей в Нью Йорку і розіслало до призначених для нас готелів, виявився у більшості недійсним уже в Римі. Там показалося, що за короткий час лету наші прочани навязали товариські звязки, краще пізнали один одного й тому треба було вже там змінювати устійнений порядок і особи, згідно до вподоби й побажань. Маючи досвід з Риму, вдорозі я приготував новий список і передав обслузі, яка без слова нарікання взяла до уваги. В короткому часі ми одержали окремі кімнати й ключі. Та не можна було довго задержу-

ватися в кімнатах, бо на нас чекав готелевий обід. Там ми домовилися, як перевести пополудневі хвилини, зокрема вечірній час, бо на оглядання Корінту й Акрополя призначений був наступний день. Нам хотілося бачити Ацени вечірньою порою, тому замовлено автобус і провідника на годину пів восьмої. Після полудня деякі паломники метнулися відвідувати крамниці Ацен та зробити закупи пам'яткових речей. Одним цікава біжутерія, інші інтересувалися грецькою скульптурою, чудовими вазами, керамікою, іконами у срібному окутті тощо. Були й такі, що скористалися з нагоди і відвідали монастир св. Юрія, на найвищій горі, яка домінує над Аценами. На неї, як інформував нас д-р М. Чарторийський, можна дістатися частинно автомобілем, а частинно при допомозі електричної підйоми. В монастирі не дозволяють робити світлин. Та д-р Чарторийський хвалився, що таки перехитрив монаха і увіковічив нутро церкви на плівці свого фотоапарату. Це місце не було вчислене в плян наших оглядин, тому у вільному часі, особливо в суботу ранком, вибралися туди й інші наші паломники.

Назначена на год. 7-му вечера, знову зібрала нас усіх у їдальні. Там ми довідалися, що в 8-ій годині вечера, у підніжжі Акрсполя, буде відбуватися клясичне звуково-світляне видовище про облогу Акрополя Персами 480 року перед Христом, англійською мовою, під відкритим небом. В інших годинах відбуваються вони в французькій і німецькій мовах. Радять одягтися тепліше, бо вечір буде холодніший, а сидження розположені на горбовинній площі. Ось уже прибув і наш провідник та повідомляє, що автобус жде на бічній вулиці, щоб не здержувати вуличного автомобільного руху.

На місце приїздимо ще вчас. Провідник закупає квитки вступу й ми нетерпеливо поспішаємо на місце призначення, де захопили ще достатню кількість сиджень. Сідаємо один біля одного, щоб захоронити себе перед холодним вітром, що повівав по узгір'ї, на якому відбувалося видовище. Це вперше оглядаємо Акрсполь зблизька. Тепер він освічений тисячами світел. Над нами чисте небо, блідолиций місяць і мільйони зірок. Всі з напруженням очікують початку видовища. Ще хвилина й наша цікавість буде за-

спокоєна. На це вказувало б погашення світел. На дворі темно. Так воно і мусить бути, бо вся властивість видовища у світляних ефектах. Голос артистів чути з голосників, розмішених перед глядачами. Саме почалася дія. Ворог наступає на Акрополь. Оборона недомагає. Перси підсунуваються шсраз више. Ось уже тут-то-там горить — десятками рефлекторів — пожежа. Вогонь змагається! Своім полум'ям охоплює шсраз то нові будівлі, нові святині. Ще хвилина й Акрополь у вогні. Акрополь Перси знищили, але битви не виграли. Атенці відбудували Акрополь і поставили святиню „Атени Перемсги“. І мимоволі наші думки у Львові, Києві, в карпатських горах, де бились і здобували найкращі сини свою рідну землю. Та встоятись не було сили. Український Акрополь не вславився Святинею Перемсги, а могилами героїв. Пережиті враження напевно залишаться незабутніми у нашій пам'яті. Повертаємося до нашого автобусу, а там їх десятки, бо на зміну нам, прийшли німецькомовні глядачі, а їх також сотні.

Ввічливий провідник везе нас понад берегом морського заливу. Обїздимо пристань, любуємося каскадою світел та подивляємо приватні човна й люксові кораблі грецьких магнатів. А те все вводить нас у радісний настрій. Може на вид розгойданих на воді човнів, а може, щоб душу розвеселити — почали ми співати українських пісень. Першою з них була „Чорен хитається...“, а далі „Тече річка невеличка...“, „Коло млина яворина...“ й інші. Вичерпавши репертуар народніх пісень, попробували й хоріві, а далі почали співати релігійних пісень. Чей же ми прочани! Тож годиться навязати до традиції старокрайових відпустів, на які йшли миряни милями, співаючи церковних пісень. Перед у них вела п-ні Ніля Дубицька із Шамокіну.

Пізнати, що припали вони до вподоби водієві автобусу й нашому „гайдові“, бо вони вишукували шсраз то цікавіші місця над пристанню й зовсім не спішились вертатися з нами до готелю, де на нас чекали гостинні кімнати й приманливе ліжко для заслуженого відпочинку.

Перебування на свіжому вечірньому повітрі та над морем мало корисний вплив на наших паломників, — вони поснули блаженним сном.

Вже за той короткий час нашого перебування в Атенах ми пізнали, що старинна грецька культура витиснула своє корисне тавро на мешканцях того міста. Надзвичайна чистота вулиць, ввічливість прохожих, терпеливість купців у крамницях, чемна готелева обслуга— мусіли звернути нашу увагу.

Корінт

П'ятниця, 22 вересня, год. 7-ма ранку. Майже всі водночас зустрічаються в їдальні на сніданку. Спізнені входять п. Микола Петришин і Іван Мазурчак. Довідуємося, що вони були у недалекій латинській катедрі на Божественній Літургії. Нам стало соромно, що проспали цей ранок і постановили довідатись у катедральній канцелярії, чи не можна було б у катедрі нам, українським священикам, відслужити Св. Літургію наступного дня. Та тепер не пора на це. Вже автобус жде, щоб повезти нас на звалища старинного Корінту. Чекає на нас і наша провідниця. Після снідання, коротке полагоджування справ, зміна одягу, хтось забув фотографічний апарат і всі зустрічаємося в автобусі. Цим разом не бракує нікого. Рушаємо!

Вулиці Атен, якими довелось нам їхати, переповнені автомобілями, що везуть своїх власників до праці. Залишаємо мешканеві дільниці і віздимо у промислову частину міста. Ще хвилина-дві й опинюємося на автостраді, яку з обидвох сторін прикрашують корчі квітучих олеандрів. „Ми не можемо виплекати їх у своїх хатах, а тут вони ростуть при дорсі, без ніякої опіки“ — завважила котрась із пань. Здогадуємося, що певно любить квіти. І саме цей квіт олеандру манить наше око повних 86 кілометрів дороги, бо така є віддаль між Атенами і Корінтом.

Автострада веде понад морем, яке простягнене по її лівій стороні. Синява моря з однієї сторони, а зелені сосни з другої, надають околиці особливого кольориту. Тут-то там гарно культивовані присадиби і чепурні надморські вілли та готелі, звертають нашу увагу. В деяких місцях над морем бачимо купальників, що радо використовують затишний берег моря. Мабуть, це туристи, які вміють вико-

Старинний Корінт. Розкопи.

ристати найкращі ранні проміння сонця. Їдучи автострадою з Атен до Корінту, завважуємо дивні правила їзди. Їдуть правою стороною, як і у нас, але автобуси і вантажні автомобілі, їдучи правою стороною автостради, придержуються крайньої лінії так, що вона проходить посередині псмїж колесами автобусу чи вантажного автомобіля.

В дорозі до старинного Корінту намагаємось відтворити в пам'яті те, що колись про нього вчилися. Та не все воно залишилося у нашій свідомості.

Знаємо, що Корінт — це інтернаціональне місто давньої Греції. Воно було вельми розвинене вже у VI ст. до Христа. Стало славним завдяки своєму щасливому розташуванню, бо сполучало два моря: Егейське і Йонське і тим сприяло торгівлі, тож і розбагатіло. Тут плекали філософію, тут процвітало мистецтво, красномовство. Корінт славився і своєю архітектурою. Та відомим є факт, що багатство і добробут часто доводять країну до релігійного й морального упадку. Зокрема далось це відчутти в часах творення перших християнських громад у Греції. Тому Апостол Павло, розуміючи осередне становище Корінту, не завагався

піти туди, щоб проповідувати вчення Ісуса Христа. Вісімнадцять місяців закладав підвалини корінтської Церкви, живучи скромно, в нестачі, з праці рук. Не зважаючи на важкі моральні обставини і переслідування з боку Юдеїв, корінтська Церква була міцна. Це подивугідне тим більше, що вона складалася не з учених, а з убогих, рабів, людей забутих долею. Та моральний розклад багатого Корінту мав свій вплив і на християнську спільноту. Їхня віра була виставлена на пробу. Довідавшись про це, Апостол Павло, як добрий пастир, пише з Ефесу першого листа до Коринтян, в якому наминає і картає та дає відповіді на різні запитання. Його поучення Коринтянам мають значення вказівок і для всіх християн.

Після першого Послання Апостол Павло вислав до Корінту Тита, щоб він особисто розглянув становище Коринтян. Той повернувся й оповів Павлові про ті спасенні наслідки, що його принесло перше Послання. Від нього дізнався про закиди деяких Юдеїв, звернені проти Павла. Це спонукало Павла написати друге Послання до Коринтян, в обороні свого діяння й науки. Зацікавлених у точнішому змісті тих двох послань Апостола Павла, відсилаю до нововиданого Святого Письма Нового Завіту (стор. 206—233) Отців Василіян.

У роздумі над тим скоро проминув час і наша провідниця заповідає, що ми зближаємося до Корінту і незабаром будемо переїздити Корінтський канал. Наші фотографи приготувляють свої апарати, щоб його відфотографувати. В тій цілі й автоводій зупинився на хвилину посередині мосту, щоб з нього побачити канал. Провідниця інформує, що його викопали в 1882—1893 роках, щоб сполучити Йонське і Егейське моря та скоротити шлях переїзду кораблями на 200 європейських миль. Довгий він на 6,939 ярдів, а широкий на 75.6 ярда, подібно, як Суезький канал. Глибина всди в каналі — 26.3 ліктя.

Таки зараз за каналом є крамниця, біля якої задержуються автобуси з туристами, щоб дати їм нагоду точніше оглянути канал, прохолодитися відповідними охолоджувальними напитками чи підкріпитися гарячою кавою. Є там

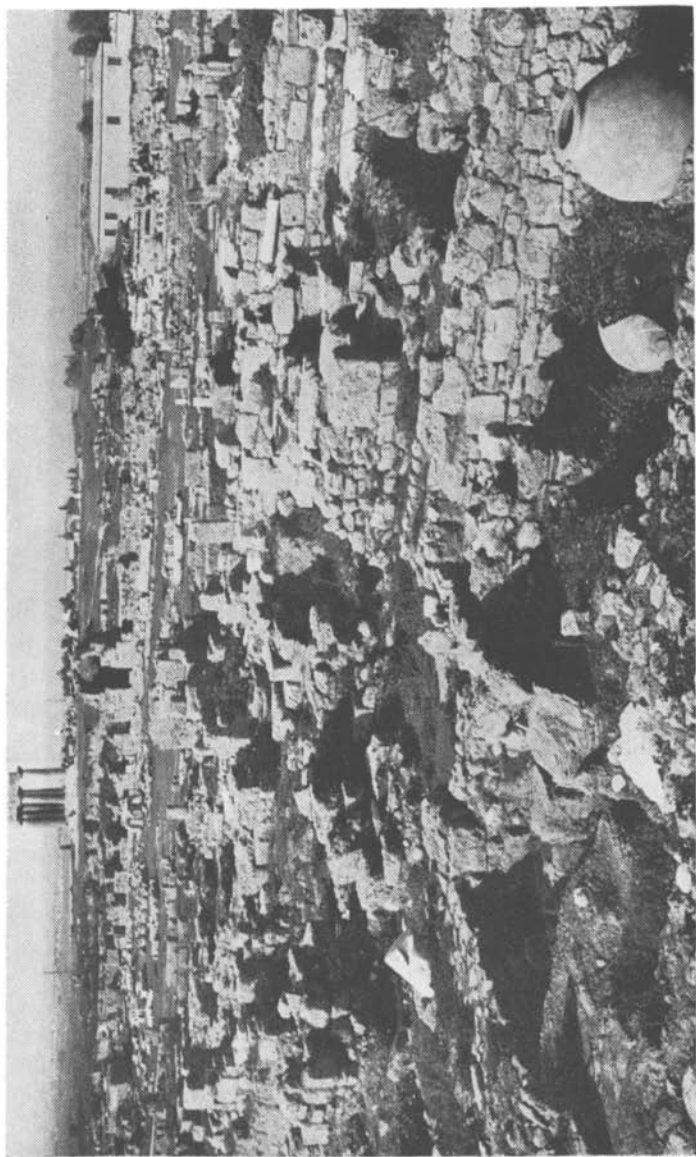

Корінт. Корінтський канал.

також нагода закупити пам'яткові речі, фільми, прозирки із залишків Корінту й інше.

Пять кілометрів від Корінтського каналу приміщується Новий Корінт з модерними вулицями й будівлями. Слід додати, що 1858 року сильний землетрус знищив Корінт, а подібне нещастя позторилося в 1928 і 1930 роках. Згодом мешканці колишнього Корінту посунулись ближче до морського побережжя й розбудували там Новий Корінт. Біля Старинного Корінту залишився тільки присілок.

Нового Корінту ми не бачили, бо наша провідниця бажала показати нам залишки й викопалища Старинного Ко-

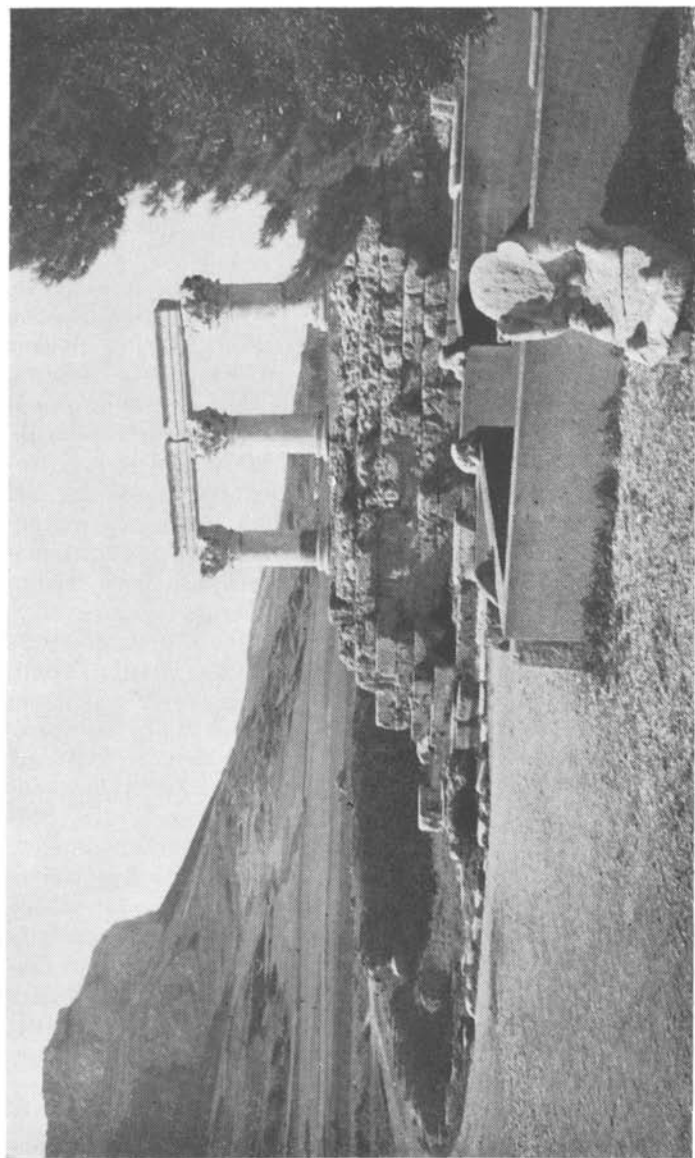

Старинний Коринт. Загальний вид на руїни Агори.

рінту, віддаленого 6 кілометрів на захід від теперішнього міста, що був розбудований у підніжжі Акрокорінту (акрос — гора).

Історія Старинного Корінту сягає тих часів, коли правда перепліталася з легендою, а людська уява з історичними фактами. Ранні письменники підкреслюють його квітучі часи й пишність, Гомер описує його багатство. Корінт і справді був колись одним із найбагатших і найкращих міст старинної Греції. Кажуть, що його будову почали тисячу років перед Христом та найновіші розкопи вказують на те, що околиця Корінту була замешкала вже в неолітичній добі, тобто в новішій добі камяного віку, коли людина почала вживати камяних виробів кращої, майстернішої роботи, приблизно 5 тисяч років перед Христом. За традицією, першим мітичним королем був Сизиф, якого вважали за наймогутнішу особистість тих часів. Та найвищий розквіт Корінт осягнув за володіння славної родини Бенчіядів, які створили його велич і силу, в 627—585 роках перед Христом. Та вже в VI і V століттях Корінт став другорядним містом старинної Греції, бо Атени перебрали його закордонну торгівлю. Часи міняються, міняється і доля міст. В 350—250 роках перед Христом, повертається давня велич і слава Корінту, який став найбільш квітучим містом Греції. Разом з багатством, виставність і розкошування доходили до фантастичних розмірів. Дійшло навіть до того, що тодішні Корінтяни збудували святиню Афродиті, богині краси й любови. І як колись у біблійних часах, гріх спричинив потоп світу чи спалення Содоми і Гомори, так і Корінт зустріла кара — римські легіони знищили його цілком, чоловіків повбивали, а жінок і дітей продали як невільників. На протязі століть та околиця була незамешканою пустинею. Щойно 44 року після Христа, Юлій Цезар відбудував Корінт, надаючи йому в будівництві римську закраску, що можна завважити по памятках, які залишилися до нинішніх днів. Римські цісарі надавали великого значення Корінтові й тому прикрашували його величавими будівлями й святинями.

Занепад Корінту позначається знову в третьому столітті по Христі, коли наскоки різних войовничих народів,

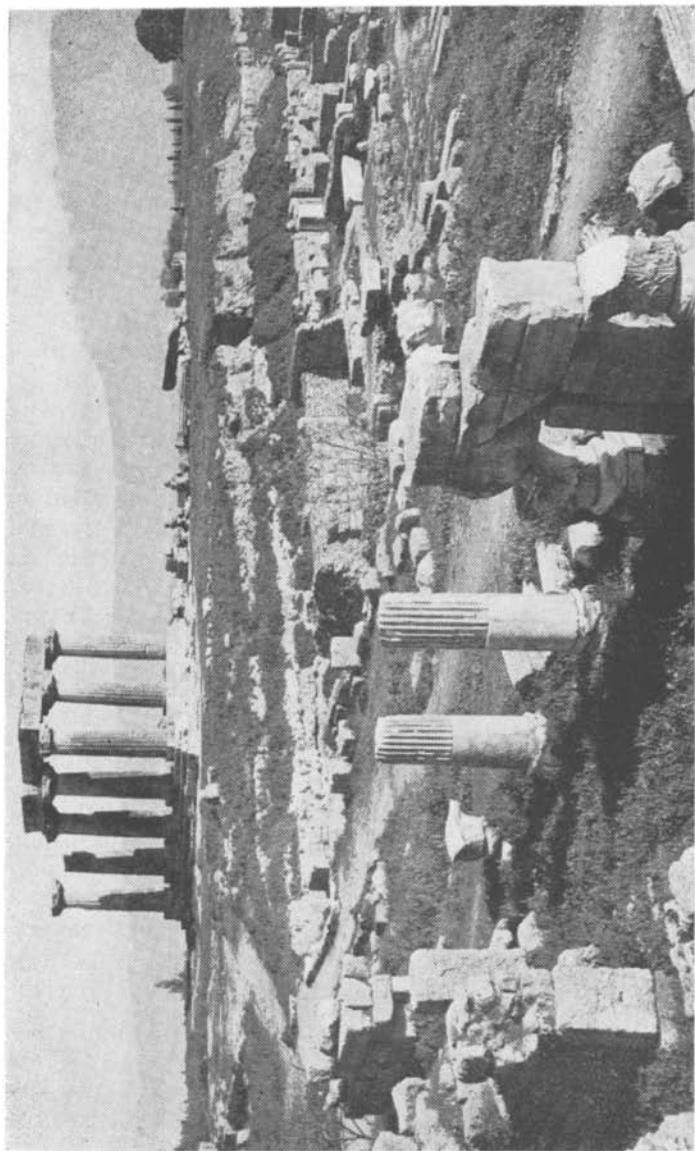
Старинний Коринт. Залишки римської святині.

а зокрема періодичні землетруси знищили його кілька разів так, що тільки руїни нагадують його давню велич і славу.

Американська школа класичних студій перевела 1896 року розкопи Старинного Корінту, зокрема т. зв. „Агора“, тобто площі, на якій відбувалися зібрання, та його торговельної частини, яку ми мали нагоду того дня оглядати. Перед на руїнах Корінту веде святиня Аполлона, якої рештки стоять на скелистому горбі, в північно-західній частині. Це має бути одна з найстарших грецьких святинь, яку побудували в половині VI ст. перед Христом. Її колони характеристичні тим, що побудовані з монолітного каменю. З усіх колишніх 38 колон, стоїть гордо і певно тільки сім, що пережили всі страхіття землетрусів. З північної сторони від святині Аполлона, на долішній частині, відкрито північну частину „Агори“ і 13 крамниць. В дорозі до музею провідниця звертає нашу увагу на Одеон, тобто на рештки круглого будинку, в якому відбувалися змагання і музичні виступи, з камінними сидженнями. А далше на північ від Одеону залишилися рештки Грецького театру, побудованого в V ст. перед Христом. Півтора кілометра від Театру стоять два камені, покриті цементовим дахом. Це колишня римська вілля, якої підлога була вкрита чудовою мозаїкою, що її тепер переховують у Музеї; його зараз маємо оглядати. Щоправда, є там багато більше історичної вартости залишків будівель, але час біжить, хочеться бути в Музею.

Не треба думати, що це Музей в нашому розумінні, якого будинок має кілька поверхів. Ні! Це партеровий дім, що складається з голу і чотирьох кімнат, у яких приміщені історичні пам'ятки, знайдені під час розкопів частини Корінту. Зліва від входу — мала кімната, в якій виставлені знахідки з неолітичної доби (5 тисяч років перед Христом), зокрема череп'яний посуд та різні предмети й дорогоцінності, знайдені в гробах.

Друга кімната, т. зв. грецька, по правій стороні від голу. Тут в історичному порядку виставлена кераміка й інші предмети, знайдені в Корінті; можна також захоплюватися чудовими корінтськими вазами, що їх виробляли керамічні

Старинний Корінт. Залишки святині Аполлона, побудованої 550 р. перед Хр.

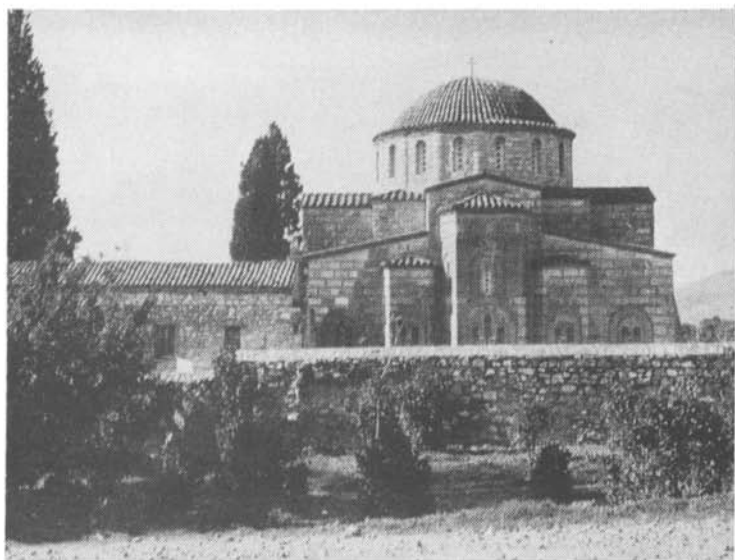

Старинний Корінт. Загальний вид на Акрокорінт.

фабрики Корінту і розповсюджували по всьому старинному світі. Є тут і давні гроби з кістяками.

В іншій, римській, кімнаті можна побачити такі предмети, як статуї, погруддя, скульптури та згадану мозаїку з римської вілли. Це все з часів римської окупації Корінту (44-ий рік перед Христом). Ще є четверта кімната, яку відкривають на особливе прохання відвідувачів. На жаль, сторожа Музею тоді не було й ми не могли її оглянути.

В переході з Музею до автобуса, з протилежної сторони головного входу, ми побачили рештки колишньої фонтани, до якої вода плила з джерела у підніжжю Акрокорінту (акрос — гора; гора Корінту), рештки римських святинь, підвищення, з якого промовляли державні мужі, а мав

Дафні. Церква Успіння Пресвятої Богородиці з найкращими в світі мозаїками.

такж промовляти з нього Апостол Павло до коринтської християнської громади.

На Акрокорінт, що домінує над руїнами Корінту, ніхто із наших паломників не мав уже охоти вибиратися. Сонце того дня досить припікало, а було вже близько полудня. Це давня твердиня, як і Акрополь в Атонах. Краса тієї твердині робить на глядача велике враження, а її імпазантні укріплення вказують на давні часи Корінту. Мури тієї твердині будували Візантійці, Турки, Венеціани й інші. Головний вхід до твердині забезпечений трьома лініями укріплення. В середині твердині зберігаються залишки з різних періодів Корінту. Є там мури церков візантійських, венеціанських, є руїни турецького мечету і багато інших залишків. Про це ми довідалися від нашої провідниці.

В поворотній дорозі до Атен ми зупинилися в Дафні, 10 кілометрів від столиці, де оглянули чудовий монастир з XI століття, а в монастирській церкві одну з найкращих

у світі мозаїк, хоч тут то там, надшерблених віками. Кажуть, що цей монастир збудував цісар Юстиніян на звалищах святині Аполлона. Церковця Успіння Божої Матері була добудована до монастиря яких 500 років пізніше. Налюбувавшись красою справді чудових мозаїк, ми вернулися до готелю, щоб і втомлене тіло троха підкріпити, бо після обіду, доведеться нам „здобувати“ Акрополь.

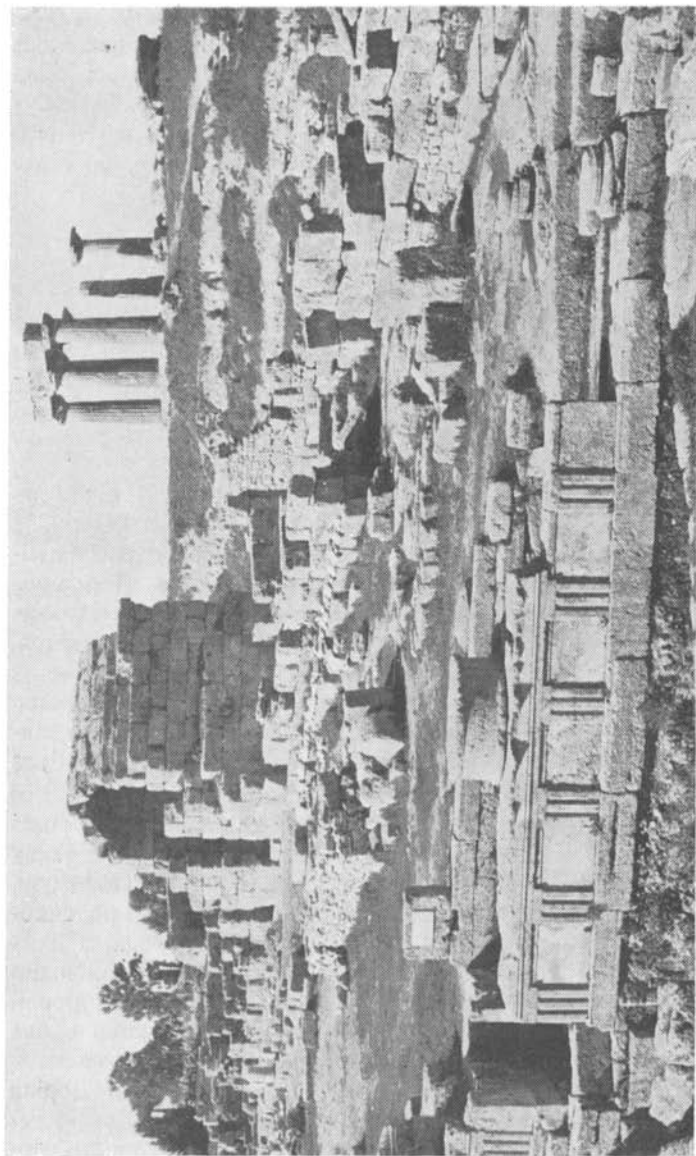
Акрополь

Атенський Акрополь — це гора висока на 156.20 метрів і через те завжди була природною твердинею. Тому й вибрано цю гору на місце богочитання вже в давніх історичних часах. До сьогодні збереглися там різні археологічні пам'ятки, що є символом давньої цивілізації у найкращих її формах.

Назва Акрополь перший раз зустрічається в Гомера, у відношенні до такого ж Акрополю в Трої. Судячи по складі слів „акрон“ — найвищий і „поліс“ — місто, треба міркувати, що Акрополь — це найвище місце давнього міста, яке, опісля укріплене, стало оборонною твердинею перед ворожими наступами. В такому укріпленні будували королівські палати, святині богам, яким приношено жертви, а вони берегли місто. Греки називали Акрополь „Стінами Киклопів“, бо їх нібито мали будувати мітичні Киклопи, з масивних блоків каміння. У деяких місцях вони були широкі на шість метрів. Тільки західня частина Акрополю була природною кручею.

Перші жителі мали тут поселитися три тисячі років перед Христом. З легендарними часами пов'язані імена таких атенських героїв, як: Кекрон, Ерехтей, Пандіон, Тезей і ін. Вхід до укріплень вів із західньої сторони. У північно-західній частині укріплень були два малі переходи, з яких кожний вів до джерела з водою. Поза головною королівською палатою будували доми для дворян. Перед королівською палатсю стояв престіл, бо в тих часах король був не лише державним, але й релігійним провідником.

Приблизно тисяча років перед Христом, коли Доріян прибув сюди з півночі, Акрополь став місцем для богів і героїв. Першу святиню Паллади Атени, богині мудрости, по-

Старинний Корінт. Північно-західна частина Агори з краницями. Позаду залишки святині Аполлона.

будували над палатою, де стояла мала статуя бога, виконана з оливкового дерева. Пізніше, приблизно в VI ст. перед Христом, по тій самій стороні побудували т. зв. „Старинну Святиню“, в якій переховували державні гроші. Крім святині Паллади Атени, була й інша, менша святиня, а водночас скарбниця, в якій переховували пожертви, складані богам.

Велике знищення давніх історичних пам'яток на Акрополі спричинили Перси своєю облогою 480 р. перед Христом. Після тієї облоги і знищення треба було його знову відбудувати. Мешканці Атен, бажаючи виявити свою вдячність богам за врятування їх перед наслідками війни та за остаточну перемогу над ворогом, відбудували Акрополь та побудували на місцях руїни нову святиню — „Святиню Перемоги“. Від того часу почалася „Золота доба“ Атен. На Акрополі будували святині таким богам, як: богині Артеміді, яку почитали і якій поклонялися жінки і дівчата, Зевесові, найбільшому богові, богові світла, правди і державности, та ставили статуї богів, якими декорували оточення та робили його більш виставним.

Атени. Група прочан у дорозі на Акрополь.

Атени. Акрополь. Святиня Перемоги.

Починаючи нашу мандрівку на Акрополь, провідниця закупила квитки вступу [всі такі квитки вступу були враховані в загальну оплату за нашу їзду] й почала давати вступні пояснення, що стосувалися залишених пам'яток на Акрополі.

В давніх, передісторичних часах, коли Киклопи будували мури Акрополя, вхід до нього tworили „Пропілеї“ — це коридор з колонадою, який захищала вежа, що на ній пізніше побудували святиню Атені Перемоги. Зразу був це звичайний захист перед гарячими проміннями сонця чи пе-

Атени. Перша зупинка в підході на Акрополь.

ред дощем, пізніше набрав окремих архітектурних рис та став входом до святинь чи святих місць. Побудова Пропілеїв тривала п'ять літ (437—432 перед Христом). Склалися вони з трьох частин: середньої, з головним входом і двох крил: північного і південного. Фасада середньої частини надавала входіві величного вигляду. На жаль, Пелопонезька війна 431 р. перед Христом не дозволила викінчити всі плани розбудови „Пропілеїв“. Центральна частина „Пропілеїв“ була поділена поперечною стіною, в якій було п'ять входових дверей. З передньої частини і позаду тих входів були два портики, піддержувані шістьма дорійськими колонами, вісім метрів висоти. Внутрі західньої

Атени; Акрополь. У мурах Партенону.

частини тих портиків були два ряди по три йонських колон, які піддержували дах святині. В середньовіччі „Пропілеї“ стали палатою лордів, а в часі турецької окупації жив там турецький командант. У XVII ст. велику частину цієї величної будівлі знищив вибух стрільного пороху, який переховували там Турки.

По правій стороні „Пропілеїв“ стоїть на високій плятформі мала святиня, яку піддержує вісім йонських колон, святиня Атени Перемоги, яку збудували вдячні Атенці своїй богині у V ст. перед Христом, на згадку перемоги над Персами. Посередині святині був збудований жертвник. В часах турецької окупації святиню зруйнували, а з її

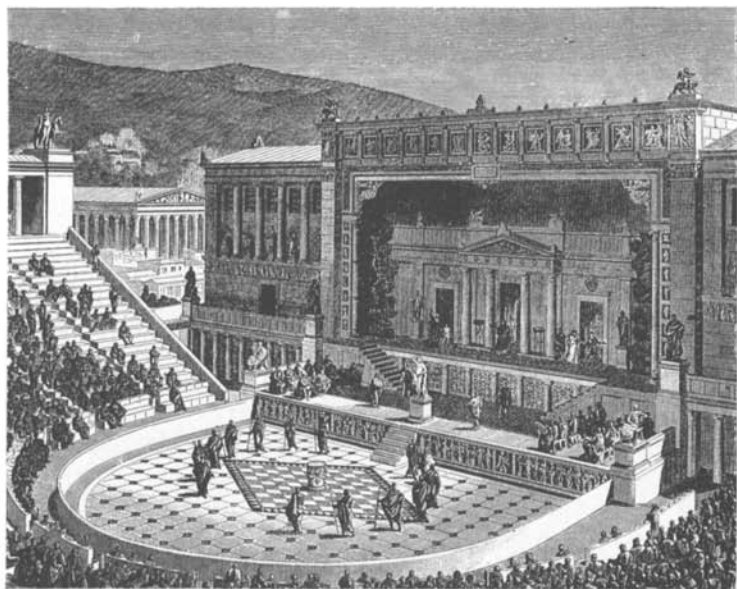
каменю влаштували оборонне воєнне гніздо над „Пропілеями“. Таким чином врятували матеріал святині і після визволення Греції відбудували нинішню частину святині.

На самому вершку Акрополя залишилися рештки храму, побудованого в чудовому дорійському стилі — святині Атені Діві, Партенон, що є наче короною грецької архітектури, і то не лише Акрополя, але давньої Греції. Вона також не мала свого викінчення, бо те, що було збудоване, знищили Перси 480 р. перед Христом. Атена Діва, Патронка Атен, була зображена стоячи, повна гідности, в шоломі, захищена на грудях. У правій руці держить вона статую перемоги, а в лівій щит, опертий об землю. В його внутрішній частині зображений звинений вуж — Ерихтоній, сторож Акрополя і вірний послідовник Атени; на зовнішній частині щита зображена битва велетнів. У підніжжі мармурова фігура з золотом зображує Пандору — першу жінку створену Гефестом, богом вогню, сином Зевеса й Гери та чоловіком Афродіти. Паллада Атена дала їй красу й талан-долю, а Зевес — скриню де замкнув усі людські нещастя. Цікава Пандора відкрила скриню і нещастя розлізлися по всій землі; одну тільки надію Пандора замкнула в скрині. Ця статуя Атени була символом сили, багатства і величі Атен.

Щоб не перемучитися у підході по скалистім Акрополі на сам вершок, наша провідниця присідає тут то там та розповідає про минулу славу Атен; згори показує рештки слави „квітучих“ часів Атен. Бачимо Театр Діонісія, що був побудований від південної сторони Акрополя. В ньому відбудувалися відомі свята в честь бога Діонісія-Бакха.

У північно-західній частині від Акрополя була побудована колись святиня в пошану бога Гефеста, звана Тезей, яка найкраще збереглася з усіх грецьких святинь. В ній мішаються дорійські і йонські елементи мистецтва. Вона трохи старша від Партенону і стоїть на невеличкому горбі, домінуючи над старинною торговицею — агора.

Залишився також Одеон — круглий будинок для змагань і музичних виступів; мав він тридцять два ряди і п'ять тисяч місць на сидження.

Атени. Театр Діонізія в первісних часах.

Північною стороною сходимо вниз Акрополя. Провідниця пояснює, що в тій частині Акрополя збереглися найбільші святощі старинних Атен: мікейська палата з гробом і храмом Кекропса, сліди тризуба Позейдона і святе оливне дерево Атен. Вся та будівля має досить ускладнений план. Основний план — це чотирикутник, з трьома портиками, побудованими на різних висотах. У внутрішній частині були два святилища; одне присвячене Позейдонові, із входом від півночі, а друге Атені, із входом від сходу. Південний портик має шість статуй, Каріятид*) йонської споруди, з багатими і елегантними декоративними елементами. Чотири статуї Каріятид стоять у першому ряді, а дві інші за ними, піддержуючи, немов колонами свого роду стелю, оперту на капітелях. Тягар тіла кожної з них спочиває на другій нозі,

*) Каріятида, в архітектурі — це колонка, що має вигляд жіночої фігури, яка підпирає балькони, карнізи тощо.

Атени. Акрополь. Каріятиди.

беручи від центру фасади, зберігаючи при цьому свою легкість і стійкість. Друга від західної частини Каріятиди це копія, виконана з гіпсу, бо її оригінал забрав лорд Елджин до Лондону 1801 р. Назву Каріятид одержали ці статуї в пізнішому часі, від міста Карії в Ляконії.

У півніжжю Акрополя, в північно-західній частині, домінує скеля, присвячена Аресові, богові війни та Ериніям чи Емменідам, богиням прокльону, помсти і кари, дочкам Землі і Ночі; малювали їх в образі сгідних крилатих жінок з волоссям з гадюк, з червоними очима; були жорстокі і неблаганні. Там було місце нарад найвищого Атенського Суду, що звався Ареопаг. Там відбувався суд над Орестом, сином Агамемнона і Клітемнестри за вбивство своєї матері, після чого був переслідований страшними Ериніями. В тому Ареопагу промовляв до зібрання Апостол Павло, про що ми точніше згадали вже в іншому місці. В дорозі на Акрополь ми зробили спільну світлину, на якій неprisутні ті, що не почувалися добре, щоб здобувати його, а також нема о. П. Подоляка, який залишив нас у половині дороги і перший „здобув“ верх Акрополя. В тому він обійшовся

Атени. Акрополь. Група провидінських прочан на Акрополі.

Група прочан на верху Акрополя; позаду Партенон.

навіть без п. С. Новаківського, який завжди допомагав, де їй кому було потрібно.

Із святині Олімпійського Зевеса, що своїм розміром була найбільшою святинею старинної Греції, залишилося до сьогодні тільки 16 колон, на всіх 104.

В дорозі на Акрополь чи з Акрополю проїздили ми біля Стадіону, побудованого з мармору 1895 р. на 70 тисяч глядачів. Там відбулися перші новітні Олімпійські Ігрища 1896 р. З віддалі бачили ми також Лук Адріяна, прикрашений корінтськими колонами. Вибудували його Атенці із вдячності до свого імператора. Проїздили ми також біля

парку та мали нагоду побачити кольоритну почесну сторожу біля палати.

І ще одна зупинка — біля невеличкої крамнички, де наші паломники закупили більшу кількість різних пам'яток, для членів родини та приятелів на доказ перебування в Атенах.

Вже таки добре втомлені, вертаємося до свого готелю, де чекає нас вечера. Смачна вона була чи ні, важко сьогодні сказати, але певно всім смакувала, бо кажуть, що „голд — це найкращий кухар“.

Після вечері дехто з нас вибирається на короткий прохід. За вказівками п. М. Петришина підходимо до латинської катедрі і, не зважаючи на те, що вже досить пізна пора, льзонимо до катедрального приходства та запитуємо, чи є можливість нам, українським священикам східнього обряду, відслужити наступного дня Божественну Літургію. При цьому пояснюємо, що ми з Америки, відбуваємо прощу до Святої Землі та її тут зупинилися на два дні, щоб побачити красу і велич Атен. Молодий, стрункого росту священик прийняв нас з милою усмішкою й ламаною англійською мовою та велів нам прийти на восьму годину вранці. Повернувшись до готелю, ми переказали, кому було можливо, що в суботу, 23-го вересня, будемо служити Святу Літургію в недалекій катедрі.

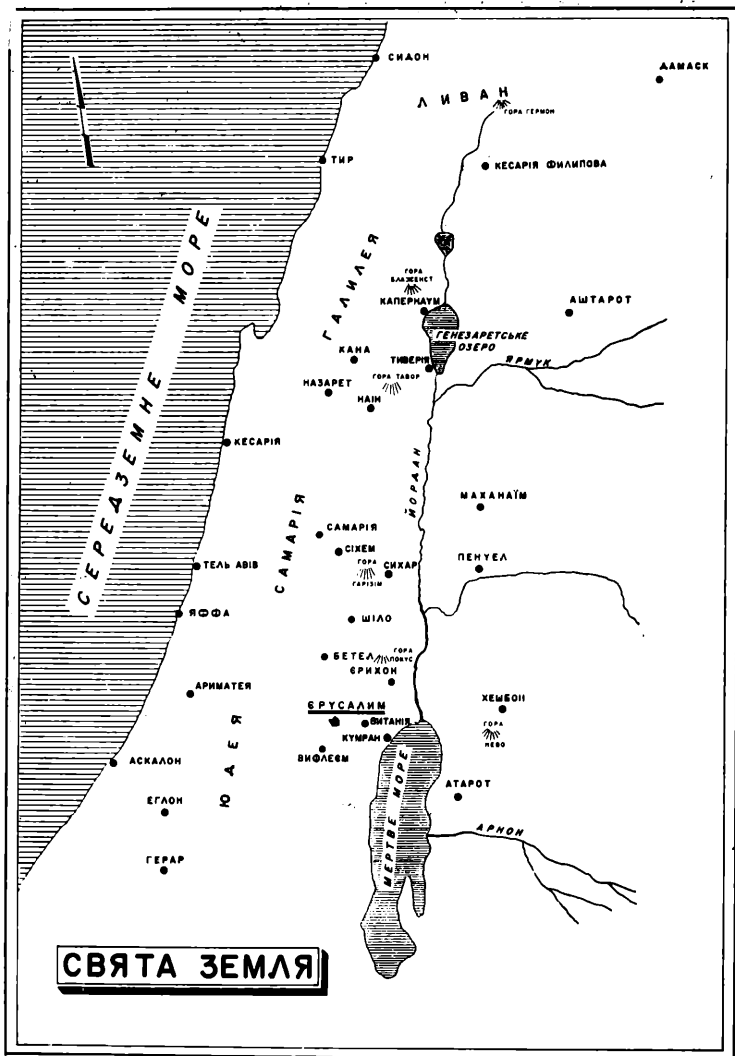
Перша наша Божественна Літургія була відслужена в підземеллях римських катакомб, а це друга, у величавій атенській катедрі.

Ранок, у суботу, 23 вересня, був соняшний і привітний. Вже після 7-ої години сходимос в голі готелю. Ми, священики, із своїми додатковими валізками, в яких переходуємо священичі ризи, вино, просфору, свічки, чашу, антимінс, богослужбні книги та все інше, що було потрібне до Богослужби. Спішимо, щоб прибути вчасно, згідно з домовленням. Заходимо в захристію катедрі і зголошуємо своє бажання відслужити Св. Літургію. Захристіянин чемно нам послужив, приготував чашу й вино і радий був служити своїми ризами. Та ми, подякувавши, сказали, що нам потрібно тільки води і престола, бо все інше маємо. Коли ми були одягнені в ризи і відслужили в захристії Проско-

мидію, закінчив свою Св. Літургію місцевий Архиепископ Бенедетто Прінтезіс, якого можна було пізнати по піюсці на голові. Сам роздягався і сам складав свої ризи. Тоді ми, священники, підійшли до нього, привітали його поцілунком у перстень та сказали, хто ми. Владика Архиепископ виявив нам багато сердечности, запитував з якої ми епархії, хто є нашим Ординарієм. А коли ми йому це все розповіли, пригадав собі нашого філядельфійського Митрополита з перебування в Римі та просив передати йому привіт. Також просив передати його благословення для наших прочан на дальшу дорогу, а захристіянові доручив приготувати нам головний престіл. Багато чужинців прислухувалося нашій Божественній Літургії, бо, можливо, що вперше її чули та разом із нашими прочанами приймали Святе Причастя.

Повернувшись на снідання до готелю, зустріли ми при сніданку тих прочан, які не були на Божественній Літургії. Вони жалували, що не могли бути разом з нами.

Після сніданку залишилося ще кілька годин до нашого відїзду на летовище. Наші прочани різно використовували цей час. Були й такі відважні пані, що вибралися до церковці св. Юрія, про яку ми згадували попередньо, що міститься на найвищій горі, з якої є чудовий вид на новітні Атени. Деякі, більше нервові, не чекаючи на прислугу, самі поносили свій багаж і нетерпеливо ждали на приїзд автобуса. Готелевий вестибюл починає наповнятися нашими прочанами. Прислуга вже й багаж поприносила. Кожний перевірює, чи є його валізка. Завважуємо в прочан щораз більше підручних торбин, значить, придбали дещо нового в Атенах, що не помістилося в валізках, а, може, бояться, щоб крихкі речі, наприклад, кераміка не збилася при перевоженні багажу.

У ЗЕМНІЙ БАТЬКІВЩИНІ СПАСИТЕЛЯ

Свята Земля — це головна ціль нашого паломництва. Бо так дуже хотілося бути принаймні раз у своєму житті там, у тій країні, яку від дитинства вичаровував я у своїй уяві, співаючи різдвяні колядки (Вифлеєм), чи незрівняні наші шедрівки (Йордан). Хотілося йти слідами Ісуса, куди йшов Він у Страсний Четвер та Велику Пятницю (Гетсеманський Сад, Хресна Дорога), бачити ті місця, про які голосять Великодні дзвони, та пригадують чудові писанки й веселі та безжурні гагілки (Божий Гріб і Воскресення Ісуса Христа).

Свята Земля в Старозавітніх Книгах означена як: Ханаан-земля. На це вказує вже Книга Буття (12, 1, 4, 5), де читаємо:

Господь сказав до Аврама: „Вийди з землі твоєї, з твоєї рідні, і з дому батька твого в край, що його Я тобі покажу... І пішов Аврам, як сказав йому Господь... і прийшли в Ханаан-край“.

А в іншому місці Книги Буття (17, 8) записані ось такі слова, якими Господь промовив до Аврама:

„Я дам тобі і твоїм потомкам край, де ти пробуєш (як чужинець), увесь Ханаан-край, у вічне посідання, і буду їм Богом“.

Святі Книги називають її також: Земля Ізраїля. В тій самій Книзі Буття (32, 28—29) читаємо:

„... Як тобі на ім'я?“ Він і каже: „Яків“. Тоді той відповів: „Не Яків буде більше твоє ім'я, а Ізраїль, бо ти змагався з Богом і з людьми та й переміг“.

Знову ж у Книзі Єзекиїла (40, 1—2) говориться таке:

„На двадцять п'ятому році нашої неволі, на початку року, в десятий день місяця, в чотирнадцятому році по зруйнуванні міста, того самого дня, лягла на

мене рука Господня, і Господь привів мене в Божих видіннях в Ізраїльську землю й поставив мене на дуже високій горі...“

Та сама Свята Земля має також назву Обітованої землі. В першій старозавітній Книзі Буття (13, 14—15) записана ось така обітниця, яку Господь Бог дав Аврамові:

„Зведи очі і поглянь з місця, де стоїш, на північ, на південь, на схід і на захід: бо всю землю, що ти її бачиш, дам тобі і твоєму потомству на віки“.

А в Книзі Числа (34, 13) читаємо доручення Мойсея, яке передав йому Господь:

„Це земля, що за жеребом її дістанете як спадщину, як заповідав Господь дати її дев'ятьом з половиною колінам“.

Тодішні кордони Ханаан-землі визначив сам Господь Бог. Вони записані в Книзі Числа (34, 1—12), де мовиться:

„Промовив Господь до Мойсея: »Повели синам Ізраїля і повідай їм: Як прийдете в Ханаан-землю, то ось земля, що випаде вам у спадщину: край Ханаан у своїх границях: Південна сторона простягатиметься у вас від Сін-пустині здовж границі Едому. Південна границя простягатиметься вам від кінця Солоного моря на сході... до узгір'я Акраббім і перейде у Сін та й потягнеться на південь від Кадеш Барне, а звідти вийде до Хацар-Адару й перейде до Ацмону; від Ацмону повернеться вона до Єгипетського потоку та й дійде до моря. А західньою границею буде вам Велике море... північна границя: від Великого моря... до Гор-гори; від Гор-гори проведете її до просмику Хамат і сягне вона до Цедаду. Далі... до Зіфрону й закінчиться у Хацар-Енані... Східню границю проведете собі від Хацар-Енану до Шефаму, потім спуститься вона... до Рівли, на схід від Джерела, далі знову вниз торкнеться вона об східній берег Кіннерет-моря, а звідти піде геть наниз уздовж Йордану та й вийде до Солоного моря. Такий буде Ваш край з усіма його границями навколо“.

Впродовж своєї історії ця територія, звана Палестиною (від Філістимів) хоч переходила з рук до рук різних окупантів, залишалася у своїх кордонах до 1948 року, коли то після арабсько-ізраїльської війни втратила не лише свою назву, але й політичну єдність, бо поділено її поміж Арабів і Ізраїль, який 1967 року, під час т. зв. Шестиденної війни (від 5 до 10 червня) забрав палестинські землі до долини ріки Йордану, від Сирії забрав Голянське узгір'я та пустиню Синай до Суєзького каналу.

Сьогоднішній Ізраїль за статистикою з 1970 року має 2,977,000 населення (2, 542,000 — Ізраїльтян і 435,000 — з інших народів). Його площа має 8 тисяч квадратних миль, тобто своєю величиною дорівнює Нюджерзькому степові.

Наш відїзд з Атен до Тель Авіву (теперішня столиця Ізраїля) призначений на суботу, 23 вересня, на год. 2:30 по полудні, американським літаком TWA („Транс-Ворлд-Ерлайн“).

Щоб прибути вчасно на летовище й полагодити всі формальності з наданням багажу та оформити їзду, треба було виїздити з готелю принаймні дві години перед відлетом літака. Так було і цим разом. Ми залишили готель перед самим обідом. Їхали вже відомими нам вулицями. В багатьох помітно страх, що події в Ізраїлі не дуже сприятливі для нашого там перебування. Це було також причиною, що деякі зголошені до участі в нашій прощі, відкликали свою участь. Говорили поміж собою паломники, що хтось там мав зустріти в Атенах якусь жінку, яка саме приїхала з Ізраїля й розповідала, що тепер там дуже небезпечно перебувати. Інші з паломників, любителі старини, мистецтва й краси жалували, що так скоро залишаємо Грецію, а властиво Атени, не побувши на грецьких островах та не наславивши їхньої краси з археологічними розкопами та архаїчними залишками грецької архітектури, скульптури, кераміки і т. п.

Коли ми приїхали на летовище, зазнали іншого розчарування. Там ми довідалися, що наш літак спізнився і нам доведеться чекати кілька годин. До тієї „приємності“ долучилася ще інша. Нам наказали відкрити наші валізки, бо буде переведена у них контроля. На інтервенцію про-

відника паломників, що це прочани, які їдуть відвідати святі місця, перевірка була дуже поверховна, а декому пощастило й зовсім не відкривати своїх валізок. Багаж надали, одержали квитки вступу на літак і перейшли до ждальні, але там важко було знайти місце до сидження. Там я мав нагоду пізнати американського отця монсіньйора, який у товаристві двох добродіїв їхав до Єрусалиму. Вони обіцяли, що дістануть нам дозвіл відслужити наступного дня, а то була неділя, Божественну Літургію. Саме по них має приїхати до Тель Авіву секретар місцевого Патріярха, і через нього ми зможемо одержати дозвіл.

Та прийшов довгоочікуваний час нашого відлету. Пасажири того літака переходили дуже строгу особисту перевірку. Декого це хвилювало, але загал сприймав це з легшею, бо було запевнення, що не поїдемо до Каїра чи іншої столиці, де радо приймають повітряних піратів.

Летовище Лод у Тель Авіві зробило на нас пригноблююче враження. Висідаючи з літака, ми побачили довкола нього озброєних у машиніві кріси вояків та молодих мужчин, одягнених у спортові сорочки. Коли ми опинилися у перевозовому автобусі, говорили, що мали забрати двох молодих пасажирів на переслухання. Один з них пізніше вернувся до автобуса, який відвіз нас до будинку летовища, де була гостра перевірка документів. З нами зв'язується відпоручник перевозової компанії, який передає нас майбутньому провідникові — „гайдові“, з біблійним іменем Гедеон, незвичайно культурній і непересічно інтелігентній людині, про що ми переконалися під час п'ятиденних відвідин Святої Землі.

Надворі вже темно. Шукаю за монсіньйором і двома панамі, які обіцяли полагодити справу нашої Божественної Літургії в Єрусалимі. Та, на жаль, перевірка наших документів і відбір багажу тривав довго і ми вже не зустрілися більше на летовищі. Поїхали автострадою з Тель Авіву до Єрусалиму, на віддалі 61 кілометрів. Тут-то-там при дорозі зустрічаємо цивільні стійки з машинівими крісами в руках. Їдучи, минаємо невеличкі оселі, які в нічній темряві пізнаємо по освітлених вулицях та домах. Провідник, пояснюючи, подає їхні назви, яких ми тоді не сприй-

мали як слід. Біля десятої години вечора завважили ми каскаду світел. „Це Єрусалим“ — підказує провідник, відчуваючи, що хочемо його питати. Чи справді доїздимо до Єрусалиму? До того Єрусалиму, в якому Христос навчав, творив чуда, проганяв мініяйлів із святині, в якому відбулася найстрашніша подія світу — суд над Божим Сином, Його засуд і розп'яття? В своїй уяві відтворюємо собі ті всі місця, ступаємо за Христом, йдемо Його Хресною Дорогою, доходимо на Голготу... В наступні дні ми побачили, як невірно працювала наша уява!

Під час такого міркування ми наблизилися до готелю „Ріц“, який, як опісля показалося не був одним із найкращих. Там довідалися, що вечері вже не дістанемо, бо пізня пора. Дали нам канапки, правдоподібно із того мяса, яке ми мали їсти на вечерю, і пляшку содової води. Та нарікань не було. Всі усвідомили собі, що ми паломники й треба умертвлятися. За те кожний прагнув дістати свою кімнату, щоб після цілого дня їзди — відпочати. Зміну кімнат удалося шасливо полагодити, прислуга вже позначає нумерами кімнат валізки й розносить їх по кімнатах.

Та для нас, сеящеників, важне, щоб наступного дня в одній із ерусалимських церков відслужити Божественну Літургію. Запитую провідника, який обіцяє розвідати. Десь після одинадцятої години розходимся до своїх кімнат. Вони малі й невідгідні, одначе на це не звертаємо уваги, бо кожному таки добре хочеться спати. Але де там! Гавкання собак чи перекликування прохожих не давали заснути. Ще добре й не прспався, як можна було чути ранню (4-та год. над раном) молитву Араба з недалекого мінарету. Та й півні уже почали співати в недалеких садибах. А коли надобре зморив сон, треба було вже вставати, бо в 7-ій годині ранку сніданок, а в восьмій виїзд на оглядання Єрусалиму.

В Єрусалимі

Бажаючи винести якнайбільше користей з оглядин Єрусалиму, довелося відтворити його історичну картину, перегортаючи сторінка за сторінкою його історії. З неї можна

було довідатися, що початки Єрусалиму сягають передісторичних часів, що першу згадку про це місто зустрічаємо в Святому Письмі під назвою Салем, якого володарем був Мелхиседек — священник Бога Всевишнього, що вийшов з хлібом і вином вітати Аврама, після його перемоги над сусідніми царями:

„Коли ж він [Аврам], розбивши Кедорлаомера з царями, які були з ним, повертався назад, цар Содому вийшов йому назустріч у Шаве-долину, себто в Царську долину. А Мелхиседек, цар Салему, виніс хліб і вино — він був священник Бога Всевишнього — поблагословив його й мовив: »Хай благословен буде Аврам Богом Всевишнім, що сотворив небо і землю. Благословен хай буде Бог Всевишній, що видав ворогів твоїх тобі в руки!..« (Буття, 14, 17—20).

Єгипетською і вавилонською мовами звали Єрусалим Урсалем, звідси — Єрусалим. Тисячу років перед Христом цар Давид здобув Єрусалим від Євусіїв і зробив його своєю столицею. Син Давида, Соломон збудував там відому святиню, при допомозі фенікійських архітектів. 587 року перед Христом, Навуходносор, король Вавилону, знищив Єрусалим, а населення забрав у полон. Перський король Кир, знищивши Вавилон, дозволив Жидам повернутися в Єрусалим 538 р. та відбудувати місто і святиню, але розкішно розбудував його шойно Ірод Великий 19 року перед Христом. Єрусалим ще часто переходив від одних до інших завойовників. Нелюдська поведінка з ізраїльським народом під час завоювання його Селевкідами з Сирії, допровадила до Макавейської війни. 63 року перед Христом окупували Єрусалим Римляни, а в 70 р. по Христі його зруйнували так, що камінь на камені не залишився; повторили це ще 135 р. Пізніше ті самі Римляни відбудували Єрусалим, назвавши його „Елія Капітоліна“. Коли прийшов до влади цісар Константин Великий, своїм едиктом 313 р. надав Церкві повну свободу. Водночас із своєю матір'ю, св. Оленою, що веліла шукати за хрестом, на якому помер Христос, зробили Єрусалим християнським містом та привернули йому давню славу. Та вже 614 р. Перси його знову знищили. 637 р. Єрусалим дістався в руки Арабів, які 1009

року знищили всі християнські святі місця. Під час хрестоносних походів здобуто Єрусалим 1099 р., але 1187 р. прогнав їх Саладин. По кількох століттях арабської окупації, Єрусалим перейшов у руки Турків 1517 р. 9 грудня 1917 року Єрусалим зайняли альянтські війська. Англія залишила його 14 травня 1948 р., а після арабсько-ізраїльської війни поділено його на дві частини, які об'єднано знову після т. зв. шестиденної війни 1967 р.

Давня частина міста обведена мурами, що оточують місто неправильним чотирикутником у віддалі на дві і пів милі. (Загальна висота мурів доходить до 38 стіп. Монотонність мурів прикрашують 34 вежі і вісім брам: з північної частини — Нова брама, яку відкрито в 1889 році, Брама Дамаск й Брама Ірода. Із сходу, від Оливної Гори й Гетсиманського Саду є Золота Брама, якою вїздив Ісус до Єрусалиму перед Своїми Страстями і Брама св. Стефана; від півдня — Козяча або Болотниста Брама і Брама Давида, або Сіон; від заходу — Брама Яффа.

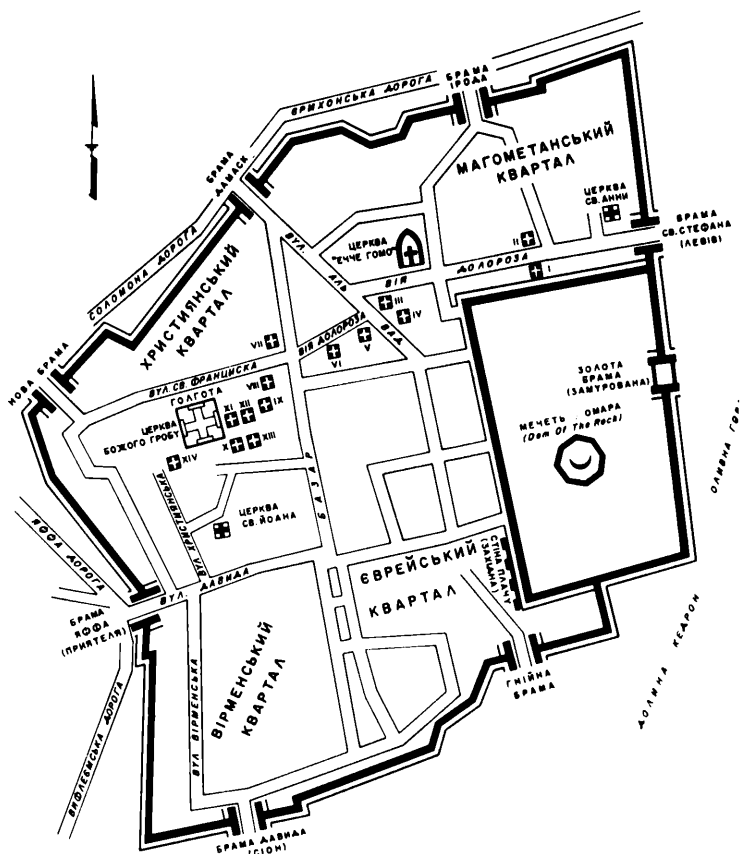
У нинішні часи давній Єрусалим поділений на чотири частини — християнську, вірменську, мусулманську і єврейську.

Наші оглядини мали початися від Брами св. Стефана, тобто ми мали звидіти давній Єрусалим. Та бажання служити Святу Літургію, змінило намічений плян. Ми почали їх від Оливної Гори, бо в її підніжжю, в Гетсеманському Городі є базиліка Передсмертних Мук, побудована на тому місці, де Христос молився і обливався кривавим потом перед Своїми Страстями. Туди ми заїхали в неділю вранці і довідалися, що можемо мати Службу Божу в год. 10:45.

Оливна Гора

Назва Оливної Гори походить від оливкових дерев, які росли на цій Горі. У Святому Письмі Нового Завіту згадується кілька разів Оливну Гору, а зокрема виразно підкреслена вона у Євангелиста Луки:

„Тоді вийшов Він [з Тайної Вечері — М. Х.] і пішов, як звичайно, на Оливну Гору. Слідом за Ним

Давній Єрусалим, обведений мурами.

пішли і Його учні. Якже прибув на місце, Він сказав їм: »Моліться, щоб не ввійти в спокусу«. І сам... почав молитися: »Отче, коли Ти хочеш, віддали від Мене цю чашу, тільки хай не Моя, а Твоя буде воля!« Тоді з'явився Йому ангел з неба, що підкріплював Його. Повний скорботи та тривоги, ще пильніш молився, а піт Його став мов краплі крові, що падали на землю. Підвівшись від молитви, Він підійшов до учнів і за-

став їх сплячими від смутку. І сказав їм: »Чого спите? Вставайте та моліться, щоб не ввійти в спокусу!« (Лк. 22, 39—46).

Євангелист Марко пише про цю саму подію дещо обширніше:

„І приходять вони на місце, що зветься Гетсеманія, — то й каже своїм учням: »Посидьте тут, поки Я помолюся«. І взяв з собою Петра, Якова та Йоана, і почав жахатись та тривожитись. Потім каже до них: »Душа Моя смутиться аж до смерти. Лишіться тут і чуйте«. Пройшовши трохи далі, Він припав до землі й почав молитися, щоб, якщо можливо, минула Його ця година. І мовив: »Авва-Отче, усе Тобі можливе: віддали від Мене цю чашу! Та не що Я хочу, а що Ти«. І приходять і знаходять їх уві сні, та й каже до Петра: »Симоне, ти спиш? Не міг еси чувати ані однієї години? Чуйте ж, моліться, щоб не ввійти в спокусу. Дух бадьорий, але тіло кволе!«

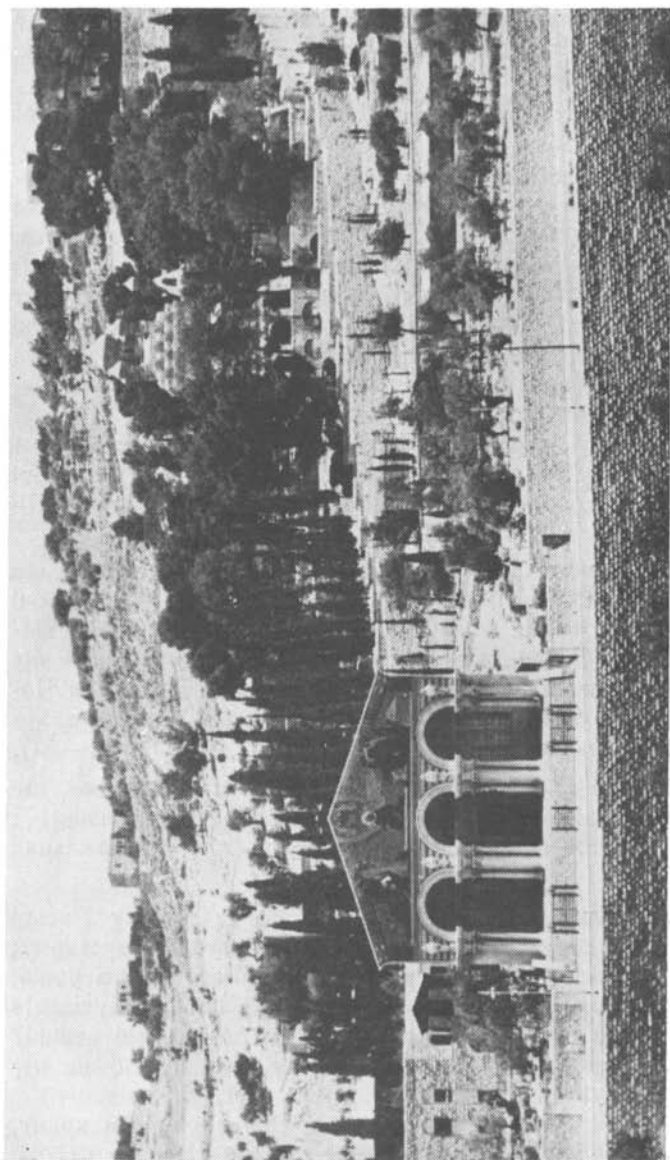
„І знову, відійшовши, молився та промовляв те саме слово. І, повернувшись, знову знайшов їх уві сні, очі бо в них були отяжілі й вони не знали, що Йому відказати. Повернувся Він утретє й каже їм: »Спите ще й спочиваєте? Досить, прийшла година: ось Син Чоловічий буде виданий в руки грішникам. Уставайте, ходімо! Зрадник Мій ось наблизився!« (Мк. 14, 32—42).

Євангелист Матей (26, 36—46) також підкреслює, що Ісус прийшов з апостолами на місце, зване Гетсеманія... і далі, подібно як і Євангелист Марко, описує страждання Христа.

Про Оливну Гору згадується ще в Святому Письмі при нагоді передсказання Ісусом зруйнування Єрусалиму:

„І як виходив із храму, каже Йому один з учнів: »Учителю, поглянь, що за каміння, що за будівля!« Ісус же сказав до нього: »Бачиш оці будівлі великі? Не лишіться тут каменя на камені, якого б не перевернули«.

„Як же Він сидів на горі Оливній, проти храму, Петро, Яків, Йоан та Андрій спитали Його на самоті:

Брусалим. Вид на Оливну гору. Церква Всіх Народів, що в ній Отці, учасники прощі, служили Боже-
ственну Літургію. В глибині — церква св. Марії Магдалини.

»Скажи нам, коли це буде і який знак, коли все те має здійснитися?« (Мк. 13, 1—4).

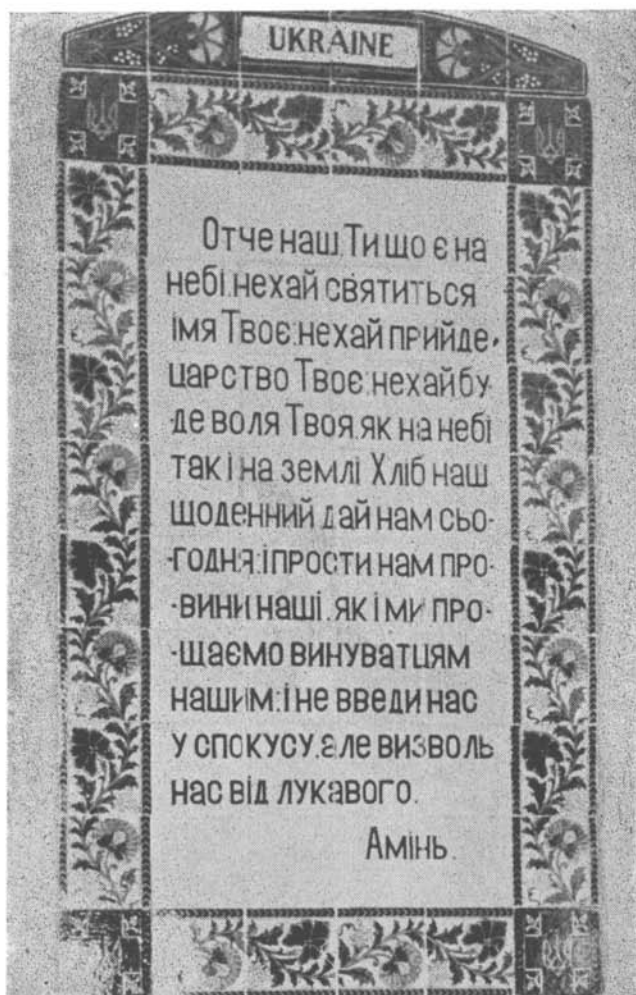
Що Оливна Гора була не лише місцем смутку й терпіння для Ісуса, але і місцем Його прославлення, читаємо про це в Діяннях Апостолів (1, 9—12):

„І сказавши це, коли вони дивилися, знявся угору, і хмара Його взяла з-перед очей їхніх. І як вони дивилися пильно на небо, коли Він відходив, два мужі стали коло них у білій одежі і сказали: »Мужі галилейські! Чого стоїте, дивлячись на небо? Оцей Ісус, який від вас був взятий на небо, так само прийде, як Його ви бачили відходячого на небо«. Тоді вони повернулися в Єрусалим з гори, що зветься Оливною, що близько Єрусалиму...“

І саме з цієї Оливної Гори ми починаємо йти слідами Ісуса. Щоправда, вона в нинішні часи не має вже того вигляду, що мала тоді. Її горішня частина забудована новими модерними будівлями і святинями. І так, на місці, де за традицією Ісус мав підвестися на небо (Д. А. 1, 9—11), стоїть святиня Вознесіння Господнього. Первісна святиня була збудована там 380 р. в округлій — ротондо формі, окружуючи мурами ту скелю, з якої Христос піднявся на небо, та на якій мали бути відбиті стопи Ісуса Христа. Перси знищили її частинно 614 р., але Хрестонссці відбудували її в многокутній формі, без куполи. Куполу добудували мусулмани 1187 р., думаючи зробити з неї свою мечеть.

У недалекому сусідстві є збудована церква, що має назву „Отче наш“, вона стоїть на місці, де колись стояла одна з перших християнських церков, зв. Елеона (оливне дерево), що її збудувала св. Олена, мати цесаря Константина Великого 333 р. на тому місці, де за традицією Ісус мав навчати апостолів молитви Отче наш. Про це говорить Євангелист Лука так:

„Раз якось Він молився в якомусь місці, і як закінчив, сказав до Нього один з Його учнів: »Господи, навчи нас молитись, як і Йоан навчав своїх учнів«. А Він до них промовив: »Коли ви молитесь, кажіть:

Єрусалим. Молитва „Отче наш“ українською мовою в церкві Отче наш.

Отче, нехай святиться Твоє Імя,
нехай прийде Твоє Царство.
Дай нам кожного дня наш хліб насущний.
І прости нам гріхи наші,
бо й ми прощаємо кожному, хто нам винен;
І не введи нас у спокусу». (Лк. 11, 1—4).

Французька княжна де ля Тур д'Овернь закупила це місце 1848 року й збудувала там церкву й монастир для Сестер Кармеліток. Рештки старинної церкви і місце, де Христос мав навчати Своїх апостолів, відкрито 1910 року.

Сьогоднішня церква відома з того, що на її стінах розмішені під цю пору 44 таблиці з молитвою Отче наш на різних мовах. При самому вході до тієї церкви уміщена таблиця угорі з написом по-французьки: *Ukraine* й текст молитви Отче наш в українській мові. Цю таблицю завдячуємо Українцям католикам і православним, воякам колишньої польської армії, які під час 2-ої світової війни попали були в советський полон, а згодом опинилися в рядах 2-го польського корпусу, що мав воювати проти гітлерівської Німеччини. Він був розташований у Персії (Ірані). Наші вояки робили звідти прогулянки до Святої Землі. Одного разу, як вони були в Єрусалимі, відвідали також церкву Отче наш на Оливній Горі, в якій і побачили таблиці з текстом Господньої молитви в різних мовах, тільки не в українській. Тому вони постановили подбати, щоб і нашу таблицю умістити поруч тих, що вже там були. У цьому допоміг їм Прп. о. Порфірій Сивак, ЧСВВ, їхній капелян та ВПресвященний Архієпископ Кир Іван Бучко, справжній батько і добродій скитальців, який переслав свій щедрий дар на покриття витрат приготування такої таблиці і її вмурування. Ця таблиця з молитвою Отче наш має таке саме обрамування, як і всі інші, з тією тільки різницею, що в чотирьох рогах є український національний герб — тризуб у терновому вінку.*)

*) Більше відомостей про те, як дійшло до здійснення задуму про вмурування таблиці з українським Отче наш, знайде читач у „Шляху“, чч. 2 і 16 з 1970 року в уступах: „Таблиця з Господньою молитвою в українській мові на Оливній горі“ й „Українські пам'ятки в Святій Землі“.

На верху Оливної Гори звертає на себе увагу висока вежа. Це Вежа Вознесіння, у підніжжі якої є мала церковця, приналежна до російських монахинь, які вірять, що поблизу вежі є справжнє місце, з якого Христос піднісся на небо, а скеля в південно-східньому розі церкви позначає традиційне місце, де мала стояти Пречиста Діва Марія в часі вознесення Христа. З цієї вежі, яка має 214 сходів, є прекрасний вид на Єрусалим та Юдейську пустиню аж до Мертвого моря.

У східній частині Оливної Гори є Дім Статуй, з якого в Квітну Неділю починається процесія. За традицією, з цього ж місця двох учнів привели для Христа ося, на якому Ісус вїхав до Єрусалиму. В Святому Письмі читаємо про це так:

„І от, як Він наблизився до Витфагії та Витанії, до гори, що зветься Оливною, послав двох із своїх учнів, кажучи, »Ідіть у село, що перед вами; ввійшовши в нього, ви знайдете привязане осятко, на якого ніхто з людей ще не сідав ніколи; відв'яжіть його і приведіть. Коли ж вас хтось спитає: Навіщо відв'язуєте? — ви скажете Господь його потребує«. Пішовши посланці, знайшли, як Він сказав їм. Коли вони відв'язували ося, господарі його спитали їх: »Навіщо відв'язуєте ося?« Ті відповіли: »Господь його потребує«. А привівши його до Ісуса й накинувши на ося свою одежу, посадили Ісуса“ (Лк. 19, 29—35).

Отці Франціскани збудували тут 1883 року невеличку церковцю на місці середньовічної святині. При будові відкрито камінь з малюнком і латинським написом, що стосувався згаданої події, тобто, як Ісус сідав на ося.

Щоб познайомити нас з виглядом давнього Єрусалиму з 66 року по Христі, провідник показав нам його модель, що приміщується у західній частині Єрусалиму на горбку. Зладив його Аві Йона, професор Гебрайського університету, в скалі 1:50. Туристи звичайно зачинають свої відвідини від ознайомлення з цим мініятурним давнім Єрусалимом. Щоб цей модель оглянути, треба купити квиток.

Трохи довше ми задержалися над долішньою частиною Оливної Гори, звідки є знаменитий вид на долину Кедрон,

яку звуть долиною Йосафата, де, за переданням, має відбутися Останній Суд і воскресіння померлих. До неї ми ще повернемося пізніше. Між долиною Кедрон і мурами Єрусалиму простягається цвинтарище, частина мусульманського, а частина єврейського. Євреї казали хоронити себе близько долини Кедрон, з огляду на близькість до місця, на якому зберуться всі, які воскреснуть, до другого життя. Перед нашими очима рельєфно розтягнулися єрусалимські мури, а в них Золоті Ворота, якими мав проїздити на осляті Ісус Христос під час свого тріумфального візду до Єрусалиму.

Тут, на цій частині Оливної Гори, ми доручили фотографові зробити нам знімку на тлі західної частини Єрусалиму. Так і пізнати, що це місце стягає більше туристів-паломників, бо тут вештаються Араби: молоді — з вервичками, краєвидами Єрусалиму й іншими пам'ятками Святої Землі та старші, з яких один запрошує сідати на верблюда, щоб мати атракційну світліну, на що були охочі наші жінки; а інший Араб держав при собі мале ося і також пропонував, щоб на ослі чи біля нього відфотографувались. Він також чекає на 50 американських центів, щоб за них купити дітям хліба. Та чомусь аматорів до фотографії з ослем не було багато. Тоді Араб почав переконувати прочан біблійним аргументом, мовляв, „Ісус-дитина утікав до Єгипту на ослі, а не на верблюді. Які то ви християни!“

Після хвилини передишки, ми почали оглядати пам'ятки в долішній частині Оливної Гори. Коли кажу „оглядати“, то це не значить, що ми були в кожній з тих пам'яток всередині. На це треба було б місяць часу, на самий Єрусалим, а ми за п'ять днів маємо оглянути найважливіші місця, де перебував чи навчав Христос.

Ближче до нас побудована гарна церква з куполами. Це церква св. Марії Магдалини, яка є найкращим зразком давньої російської церковної архітектури. Побудував її 1888 року російський цар Олександр III в пам'ять своєї матері. У крипті цієї церкви є похоронені деякі члени царської родини. Церква чудово розписана. Над іконостасом

Ерусалим. Прочани на Оливній горі. Позаду долина Кедрону. Вгорі цвинтарщице й мури Єрусалиму.

велике мальовило, що зображує св. Марію Магдалину перед цісарем Тиберієм у Римі.

У цій частині Оливної Гори є каплиця Плачу, побудована на тому місці, де Христос плакав над майбутністю Єрусалиму.

„І як наблизився і побачив місто, Він над ним заплавав, кажучи: »Якби й ти цього дня зрозуміло те, що веде до миру! Але тепер воно закрите перед твоїми очима! Бо прийдуть дні на тебе, і вороги твої валом тебе оточать і тебе обляжуть, і стиснуть тебе звідусюди; вони розчавлять тебе і твоїх дітей, які будуть у тобі, і не залишать у тебе каменя на камені — за те, що ти не зрозуміло часу твоїх відвідин.« (Лк. 19, 41—44).

Першу церкву на тому місці збудували Хрестоносці, але її зруйновано за турецьких часів. 1953 року відкопали там гріб та поробили дальші розкопи, знаходячи мозаїку, колишні колони, колоду до витискання вина й ін. Це залишки візантійського монастиря, присвяченого пророчиці Анні, про яку згадує Євангелист Лука (2, 36):

„Була також і Анна, пророчиця, дочка Фануїла з покоління Асера; вона була вельми похила віком і жила сім років з чоловіком від дівування свого“.

Це та пророчиця Анна, про яку згадує Євангелист при нагоді жертвування Ісуса в Храмі, сорок днів після Його народження. Симеон, ведений Святим Духом прибув у храм тоді, коли Марія принесла Ісуса до храму. Він узяв Ісуса на руки, благословив Бога та висловив відомі слова:

„Нині, Владико, можеш відпустити Твого слугу за Твоім словом у мирі, бо мої очі бачили Твоє спасіння, що Ти приготував перед усіма народами; світло на просвіту поганам, і славу Твого люду — Ізраїля“ (Лк. 2, 29—32).

Залишаючи Оливну Гору, наближаємося до базиліки Передсмертних Мук, чи, як її звуть, „Церкви усіх націй“, бо побудовано її з пожертв різних народів. Поблагословлено її 1924 року, а завідують нею Отці Франціскани,

які виконують обов'язки сторожів Святих Місць, опікуючись ними.

Саме в цій базиліці ми одержали дозвіл відслужити нашу Божественну Св. Літургію, а наші паломники мали щастя прийняти там Св. Причастя. Ми, українські священники, служили Божественну Літургію на тому самому місці,

Єрусалим. Нутро базиліки Всіх Народів. Перед вівтарем камінь, що на ньому Ісус Христос заливався кровавим потом.

де колись Христос почав свою криваву Жертву, заливаючись кривавим потом у Гетсиманському Городі. Після Св. Літургії, коротке Боже слово о. Провідника й молитва: „Боже, вислухай благаання...“, яку всі відспівали із справжнім зворушенням.

Архітектором цієї величної святині-базиліки був А. Барлюччі. Дванадцять купол, пишна мозаїка над імпозантним

Оливне дерево, що росте в городі Отців Францісканів біля церкви Всіх Народів. Йому приписують три тисячі років, тому й було свідком мук Ісуса Христа в Оливному Городі.

входом та розкішне нутро з оригінальними вітражами робить на глядача незвичайно глибоке враження. Перед солеєю вистає із землі той камінь, на якому Христос молився і на який спадав з Христа кривавий піт. Він обведений від-

повідною огорожею, але доступний для вірних, які з великою побожністю його цілують. В Єрусалимі та інших містах, де доводилося нам бувати, розповсюджені кольорові поштові картки, які віддають той момент, коли Папа Павло VI, будучи в Святій Землі, цілує цей камінь. — За базилікою і монастирем є невеличкий город з квітами, а поміж ними 8 оливкових дерев, які були свідками терпінь Ісуса Христа в Гетсеманському Городі; їм приписують три тисячі років.

Перша святиня, побудована на цьому місці 380 року, а знищена Персами 614 р., була візантійської архітектури. Знищено також наступну церкву, яку побудували на цьому місці Хрестоносці. Розкопи, переведені 1891 р., вказали на сліди першої і другої святині.

З протилежної сторони базиліки, через дорогу, є грота, до якої входимо вниз камінними сходами. Це місце, на якому колись дримали апостоли, коли Христос молився в Гетсеманському Городі. Щоб надолужити втому апостолів, ми впали навколішки й змовили щиру молитву, якою хотіли принаймні частинно сплатити Спасителеві довг за наші гріхи, які були причиною Його терпінь.

Перейшовши кедронський потік, побачили ми церкву Успіння Божої Матері, що її побудовано над гробом, у якому похоронено Пречисту Діву. З цього гробу забрано її тіло до неба, бо, не маючи первородного гріха, її тіло не підлягало смерті і знищенню. Перша церква в цьому місці була збудована у V столітті. Знищену Персами, відбудували Хрестоносці у теперішньому її вигляді. Вже приблизно три століття опікуються церквою Успіння Отці Франціскани, хоч в тому часі вона переходила з рук до рук, то Турків, то Греків, то Вірмен.

Переїздили ми і біля церкви св. Стефана, якою опікуються православні Греки. Це модерна церква, побудована на місці укаменування св. Стефана, першого християнського мученика. Про його укаменування розповідають Діяння Апостолів ось так:

„Стефан же, повний Духа Святого, дивлячись у небо, побачив славу Божу й Ісуса, який стояв по правиці Бога, і мовив: »Ось бачу відкрите небо і Сина Чоловічого, який стоїть по правиці Бога«. Вони ж

закричали голосом великим і, затуливши вуха свої, кинулись на нього разом та вивели за місто, і почали каменувати... І каменували Стефана, який взивав, мовивши: »Господи Ісусе, прийми дух мій!« А впавши на коліна, закликав сильним голосом: »Господи, не постав їм цього за гріх!« І промовивши це, смертю за-снув“ (7, 55—60).

Кінчаючи нашу передобідню чергу оглядання Оливної Гори і памяток, що на ній залишилися до нинішніх днів, завертаємо в долину Кедрон, про яку була мова вище.

Повіря, що на цій долині відбудеться воскресіння померлих і Останній Суд, основується на Святому Письмі, де сказано:

„Ось бо в ті дні й того часу, коли заверну бранців Юди та Єрусалиму, зберу всі народи і поведу їх вниз у Йосафатову долину. Там учиню суд над ними за мій нарід та за моє спадкоємство — Ізраїля; вони бо його між народами порозкидали і край мій розділили“ (Книга Йоїла 4, 1—2).

Знову ж у Книзі Пророка Езекиїла (37, 1—5) читаємо:

„Рука Господня була на мені, і вивів мене Господь у дусі й поклав мене серед долини; долина ж та була повна костей... і всі вони були пресухі. І промовив до мене: »Сину чоловічий! Чи оживуть ці кістки?« Я відповів: »Господи Боже, Ти знаєш«. Тоді сказав до мене: »Проречи над цими кістками й скажи до них: Ви, сухі кістки, слухайте слово Господне! Так говорить Господь Бог до цих костей: Ось я введу в вас дух, і ви знов оживете«“.

Тому вздовж долини Кедрон (Йосафата) є цвинтарище та окремі гроби пророків і царів. Вказують там на гріб Авеселома, сина царя Давида. Про нього говориться у Святому Письмі таке:

„Авеселом ще за життя поставив собі був памятника, що в Царській долині, бо він казав: нема в мене сина, щоб збереглося моє ім'я в пам'ять, — і назвав він той памятник своїм іменем. І зветься він »Авесаломів памятник« по цей день“ (II Книга Самуїла 18, 18).

Єрусалим. Давні королівські гроби в долині Кедрону.

Ззаду ліворіч вказують на гріб Йосафата [сина Аси, а батька Йорама — предок Христа, о. М. Х.] від якого правдоподібно і названа ця долина — долиною Йосафата:

„Йосафат, син Аси, став царем у Юдеї... Було Йосафатові 35 років... і царював він 25 років у Єрусалимі“ (1 Царі 22, 42).

Третя гробниця має назву св. Якова, хоча напис на ній вказує, що це гробниця родини Бені Хезіра [один із священників, що служував у Єрусалимській Святині — о. М. Х.]. Приписують ту гробницю Апостолові Якову правдоподібно тому, що в тому місці скинули його із святині і там він згинув мученичою смертю. За грецьким твердженням ті гробниці мали б бути використовувані в 4—6 століттях на погребання християн. Між тими гробницями вказують також на гріб пророків Захарії і Малахії. Всі вони викуті в скелі.

Подорозі зупиняємося ще на хвилину у стіп гори Морії, на якій колись Авраам, виконуючи Божу волю, приносив у жертву свого сина-одинака — Ісаака, який став праобразом Жертви Ісуса Христа.

„Після того Бог випробував Авраама. Отож сказав до нього: »Аврааме!« Той же відповів: »Я тут!« Бог сказав: »Візьми сина твого, твого єдиного, якого любиш, Ісаака, і піди в Морія-край та й принеси його там у всепалення на одній з гір, що її Я тобі вкажу.« (Буття 22, 1—2).

Наш провідник звернув нам увагу, що, розпорпуючи землю в підніжжю гори, можна знайти черепки давніх глечиків, які потрапили туди таким способом, що мешканці давнього Єрусалиму викидали поза місто сміття, в якому були і кусні побитих глечиків. Із століттями через різні природні зміни, смітник змішався з землею; тепер ні сліду із смітника. На нього вказують хіба оті рештки черепків, які можна там натрапити. Ті, що були зацікавлені „стариною“, справді почали перпатися в землі і не без користи. Та їхнє захоплення отою „стариною“ охолодив наш провідник Ісеон, звернувши увагу на те, що там можна натрапити на скорпісна, який є дуже небезпечний, коли вкусить. Ось і сам він надибав його, та придержуючи патичком, давав нам нагоду приглянутись йому зблизька. Про нього читали ми і в Святому Письмі, але не знали, як він виглядає. А подібний він до павука. Має вісім ніг на подовгастому тілі з отруйним і болючим жалом на кінці хвоста, а спереду пару кліщів, як у рака. Яку отруйну силу має скорпіон та який він небезпечний для людини, довідуємося із слів Христа, Який, посилаючи своїх апостолів, мовив до них:

„Ось Я даю вам владу наступати на зміїв, скорпіонів і на всю ворожу силу --- й ніщо вам не пошкодить“ (Лк. 10, 19).

Ще точніше вияснено наслідки вкушення скорпіоном у Книзі Одкровення (9, 3, 5).

„А з дим'ю вийшла сарана на землю і дано їй владу, як мають владу скорпіони на землі... І дано їй, щоб не убивала їх, але щоб катувалися пять місяців; катування ж їх --- як катування від скорпіона, коли вжалить чоловіка“.

Звідти їдемо далі, щоб побачити Силоамську саджавку, про яку читаємо в Святому Письмі Нового Завіту, що мала

чудотворну силу. На доручення Ісуса Христа обмився у ній сліпий від уродження, якому Христос помазав болотом очі і казав піти й умитися в Силоамській купелі. Він це вчинив і прозрів. Перед жидівською старшиною він так зізнавав:

„Чоловік, що Ісусом звать Його, споготовив глей, очі мені помастив та й мовив: Піди до Силоаму, вмийся. Я пішов, умився — і прозрів“ (Йо. 9, 11).

На згадку про це чудо, наші паломники один за одним сходили вниз, щоб зачерпнути води, хто в жменю, хто в паперовий кубок, а хто таки там обмив своє лице, бо хто ж не має якоїсь долегливості.

Біля Силоаму збереглися руїни церкви, яку збудували там у п'ятому столітті і яку знищили Перси пропам'ятного 614 року. Вода з цієї саджавки наводнює тепер сусідній Силван. До 135 року по Христі саджавка Силоам находилася внутрі мурів міста Єрусалиму.

Поза мурами міста було одиноке джерело води, зване Гіхон. Десь біля три тисячі років перед Христом тодішні мешканці Єрусалиму — Євусіти подбали про підземний вхід з міста до того джерела. Його називали також „Матірю сходів“, бо до нього вело 32 камінні сходи. В 14 столітті назвали його „Дівичим Джерелом“, бо легенда передає, що Пречиста Діва Марія прала біля Ісуса Христа у воді з цього джерела.

Саме цим тунелем увійшли до Єрусалиму війська царя Давида, здобуваючи його.

Король Езекія, що володів у сімсотих роках до Христа допровадив воду окреим тунелем, викопаним попід місто з джерела Гіхон до Силоаму, довгим на 533 метрів.

„Він же, Езекія, загатив русло води Гіхону й пустив її вниз, на захід, до Давидгороду“ (II Хроніка 32, 30).

Трохи на південь від Силоамської саджавки, долина Кедрону злучується з долиною Хином, яку звать також „Гегенна“, що є синонімом пекла. Там стояв колись вівтар Молоха, бога Амонітів, якому приносили в жертву малих дітей. Між іншими дорученнями, що їх Господь Бог давав Мойсеєві, є гострий наказ: не приносити Молохові

людських жертв. У Старому Завіті, в Книзі Левіт (20, 2—3), Господь каже до Мойсея:

„Хто з синів Ізраїля чи приходнів, що перебувають в Ізраїлі, дасть когось із свого потомства Молохові, покарати його смертю; його земляки нехай побють його камінням. Я... викоріню його з-поміж людей його; бо він із дітей своїх оддав Молохові, осквернивши Мою святиню та збезчестивши Мое ім'я“.

Можливо, що, переводячи до цього паралелю, Христос, остерігаючи апостолів, говорить:

„...Не бійтеся тих, що убивають тіло, а потім більш нічого заподіяти не можуть. Я покажу вам, кого треба боятися: бійтеся того, що, вбивши, має владу вкинути в пекло. Так, кажу вам: Того бійтеся“ (Лк. 12, 4—5).

Ця долина від півдня закінчується горбком, що має назву „Зла Рада“, бо — за переданням — тут жив первосвященик Каяфа і тут відбулася нарада проти Ісуса. Про це згадує Євангелист Йоан (11, 47):

„Зібрали тоді первосвященики та фарисеї раду й заговорили: »Що рсбити нам? Силу чудес отой чоловік робить«.

По той бік долини видно довгий будинок грецького монастиря св. Онуфрія, що побудований на лябірінті гробів у скелях, у яких ще й сьогодні можна знайти людські черепи й кості з середньовічних часів. Позаду монастиря є земля, що її звать „Полею Крови“, яку мали закупити за тих 30 срібняків, що їх Юда кинув у святині, пізнавши, що продав неповинну Кров Ісуса. Євангелист Матей (27, 3—8) описує цю подію так:

„Тоді Юда, який Його зрадив, побачивши, що Його засудили, розкавсяся і повернув тридцять срібняків назад первосвященикам і старшим. »Згрішив я — сказав, — видавши Кров неповинну«. Ті ж відповіли: »Що нам до того? Ти побачиш!« Тоді він кинув гроші у святиню, пішов геть та й повісився. Первосвященики ж взяли ті гроші й кажуть: »Їх не годиться класти до скарбоні, бо це ціна крові«. Порадившись, вони купили за них ганчарське поле, щоб

ховати там чужинців. Тому це поле й досі зветься Полею Крови“.

На цю тему Леся Українка написала драматичну поему п. з. „На полі крові“, але в поемі не первосвященики, а сам Юда купив те поле і працював на ньому.

Після оглядин, минаючи мури міста, автобусову станцію та торговельну частину міста, їдемо в напрямі нашого готелю, де чеде на нас обід. Після справжньої духової насолоди, підкріплюємо в готелю своє тіло, щоб набрати сили до пополудневих оглядин. На відпочинок не лишаємо часу, тому вирішили в год. 2-ій по полудні відвідати Вифлеєм і околицю.

У Вифлеємі

Вифлеєм (Дім Хліба, по-єврейськи) або Ефрата (Плодючий), згадується вперше у Святому Письмі у звязку із смертю біблійної Рахилі, жінки Якова, яка померла там при породі сина Веніямина. В Книзі Буття (35, 19—20) говориться про це так:

„Та й померла Рахиль, і поховали її при шляху до Ефрати, себто Вифлеєму. Над її гробом поставив Яків стовпа, який є на гробі Рахилі й по нинішній день“.

Тут слід відрізнити Вифлеєм Юдейський, про який мова, від Вифлеєму в Галилеї, в землі Завулоня. Про юдейський Вифлеєм говориться також у Книзі Рут. По смерті свого чоловіка Рута, Моавитянка, покидає рідний край Моав і разом із своєю тещею Ноемою йде у Вифлеєм, первісну землю Ноєми. Під час жнив виходить вона на поле родича Ноєми, Вооза, збирати колески ячменю. Своєю лагідною вдачею Рута полонила серце Вооза, який одружився з нею. Першим сином того побожного подружжя був Овид, предок царя Давида і самого Христа, які народилися у Вифлеємі.

І ця невелика колись місцевість стала, за словами пророка, славна на весь світ:

„І ти, Вифлеєме, земле Юди, нічим не менша між містами Юди, бо з тебе вийде вождь, що буде пасти Мій народ, Ізраїля“ (Мат. 2, 6).

Площа перед базилікою Рождества Ісуса Христа у Вифлеемі.

А став Вифлеєм відомий від хвилини народження у ньому Божого Сина Ісуса Христа, що сталося за володіння цісаря Августа, який дав доручення перевести перепис населення в цілій Римській імперії. Кожний мав записатися в місці своєї приналежності. Тому Святе Письмо каже, що

„Пішов також і Йосиф з Галилеї, [північна частина Палестини — о. М. Х.] з міста Назарету в Юдею, в місто Давида..., щоб записатися з Марією, зарученою своєю, що була вагітна. І от коли вони були там, настав їй час родити, і вона породила свого сина первородного, сповила Його та поклала в ясла, бо не було їм місця в заїзді“ (Лк. 2, 4—7).

І саме від тієї хвилини Вифлеєм набирає розголосу. Народженого Божого Сина прийшли відвідати не тільки пастухи з вифлеємських піль, але й мудреці з далекого Сходу:

„Коли Ісус народився у Вифлеемі Юдейським, за днів Ірода царя, мудреці прийшли в Єрусалим зо

Сходу... Увійшли до хати*) й побачили дитяtko з Марією, матірю Його, і, впавши ниць, поклонились Йому; потім відкрили свої скарби і піднесли Йому дари: золото, ладан і миро“ (Мт. 2, 1, 11).

Намагаючись опсганити місце народження Христа та затерти слід місця, де народився Христос, цісар Адріян засадив на цьому місці ряд дерев, створюючи невеликий гайок, 135 року, в пошану Адона. Та 326 року цісар Константин збудував над печерою народження Ісуса величаву святиню, яку зруйнували Самаряни 529 року. Була це одна з найстарших християнських святинь. На місце зруйнованої, цісар Юстиніян побудував нову. Вона уникнула знищення Персами 614 р. і Єгиптянами 1009 р., бо як мусулмани, так і християни відносилися до неї з пошаною, беручи до уваги народження там Ісуса Христа.

В сусідстві печери народження Ісуса збудовано невеличкий монастир, у якому жив і творив св. Єронім, який 384 року зладив переклад Святого Письма латинською мовою, т. зв. Вульгата, що допомогло поширенню Святого Письма по всьому світі.

В день Різдва Христового 1101 р. Балдуїн, перший король Латинського королівства коронувався у Вифлеємі, а Хрестоносці прикрасили святиню Рождества Христового мармуром і мозаїками, частина яких збереглася до нинішніх часів.

В 1347 р. святиню цю передали під опіку Отців Францісканів, які відновили її 1480 року. З приходом до влади там Турків 1517 року православні Греки одержали більшу частину в завідування й відновили базиліку 1670 року. Опісля набули там право також Вірмени. Останні напрямки святині пороблено в 1933 році і тоді відкрито мозаїку в підлозі святині, яку будував Константин Великий.

Впродовж століть, від часу існування печери, в якій народився Ісус, відвідали Вифлеєм і святиню мільйони хри-

*) Увійшли до хати — видно, що від народження Ісуса пройшло досить часу, і Свята Родина могла нарешті приміститись у якійсь хаті.

стиян з усього світу, які приходять, щоб поклонитися Дитяті Ісус.

І саме, до цього Вифлеему вибралися паломники Провидінської прощі, в неділю, 24 вересня ц. р., в пополудневих годинах. Віддалений він від Єрусалиму в південному напрямі на 9 кілометрів, тобто трохи більше ніж 5 американських миль.

Хто з нас не очікував нетерпляче тієї хвилини, коли також зможе відвідати місце народження Божого Сина та поцілувати місце, на якому лежало Боже Дитятко — Ісус. Ідучи туди, Ви переноситеся думками в цю стаєнку на полях Вифлеему, якої Ви не бачили, а тільки уявляли собі. Вам причувається ангельський голос:

„Слава на висотах Богу й на землі мир людям Його вподобання“ (Лк. 2, 14).

Ви бачите великих розмірів зорю на небі, і неприродну ясність над стаєнкою, в якій народився Ісус. Ось уже й пастирі підходять з дарами, а до Єрусалиму наближаються царі з далекого Сходу, щоб поклонитися новонародженному Цареві. Ви тепер чомусь краще розумієте слова Святого Письма, записані в Євангелиста Йоана:

„Бог бо так полюбив світ, що Сина свого Єдинородного дав, щоб кожен, хто вірує в Нього, не загинув, а жив життям вічним. Бо не послав Бог у світ Сина світ засудити, лише Ним світ спасти. Хто вірує в Нього не буде засуджений, хто ж не вірує, — той уже засуджений, бо не увірував в імя Єдинородного Сина Божого“ (Йо. 3, 16-18).

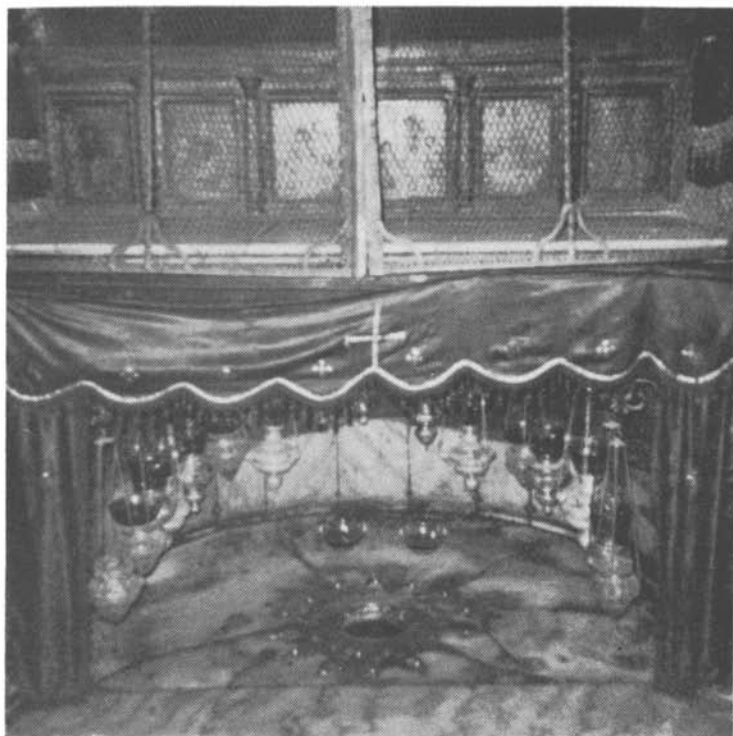
Ось ціль приходу на світ Божого Сина — спасення людського роду. Наші міркування над безконечним Божим милосердям і любовю до людського роду, перервав Гедеон, наш провідник, вказуючи на дорогий для жидівського народу гріб Рахилі, про який була вже мова.

Наближаємося до базиліки Рождества Христового, що окружена високими мурами трьох монастирів: Отців Францісканів, з північно-східньої сторони, православних Греків, у південно-західньому напрямі, і Вірмен, з північно-західньої сторони. Завідують нею православні Греки. Тому, що

Вифлеєм. Вхід до базилики Рождества Христового.

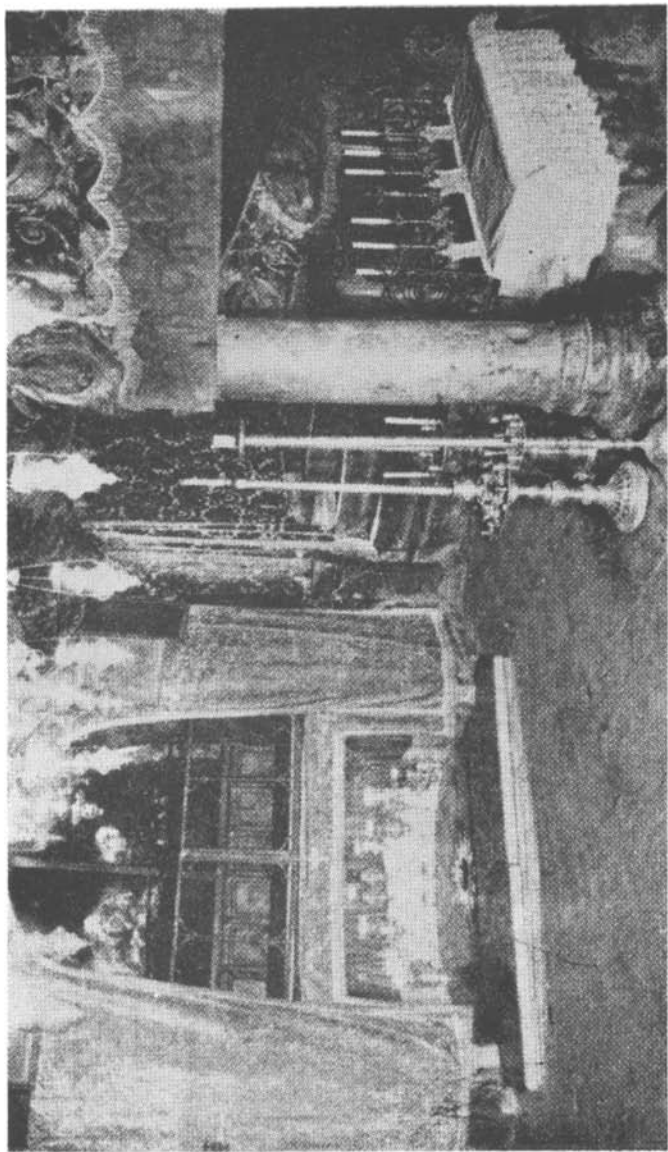
єврейські провідники не входять до християнських святинь, Ісидор підшукав нам „гайда“ Араба, який добре володів англійською мовою, і він давав нам пояснення як у базиліці, так і в церкві св. Катерини, злученої з базилікою отвором-дверми в стіні, при вході до базилики, і в печері народження Ісуса. Вразив нас дивно малий вхід до такої святині. Як пізніше нам вияснено, зроблено його таким малим десь у 1500 р., щоб забезпечити святиню перед впровадженням коней до неї. Вестибюл базилики відділений від властивої нави деревяною перегородкою. Сама базиліка довга на 100 стіп, а широка на 70. 48 колон, уставлених у чотири ряди, ділять базиліку на п'ять нав. На стінах середньої нави спостерігаємо залишки мозаїки з 12 століття, якою прикрасили базиліку Хрестоносці. Ми мали також щастя бачити частину мозаїки вставленої в підлогу святині, яку будував Константин Великий. Кажу, що мали щастя, бо ця частина підлоги не завжди відкрита й треба просити, щоб її відкрили. Перед головним вівтарем є два входи до підземелля, які сходяться в долині, в голі печери. Та ми

Печера, де народився Ісус Христос; місце народження позначене звіздою.

не входимо туди до печери. Наш провідник повертається з нами до входу, де є двері, якими входимо до церкви св. Катерини, що є у завідуванні Отців Францісканів.

Тут ми зайняли місця в лавках [в базиліці лавок немає — о. М. Х.] і навколішках зворушливо відспівали коляду „Бог Предвічний“ до кінця. Відтак змовили молитву і хотілося залишитися там, затопленим у молитві, у розважуванні над отою дивною містерією, що сталася памятної ночі, саме на цьому місці. Та це ще не все. Нам хочеться бути там, у підземеллі, де залишились автентичні сліди народження Ісуса. Ми хочемо не лише заспокоїти свою ціка-

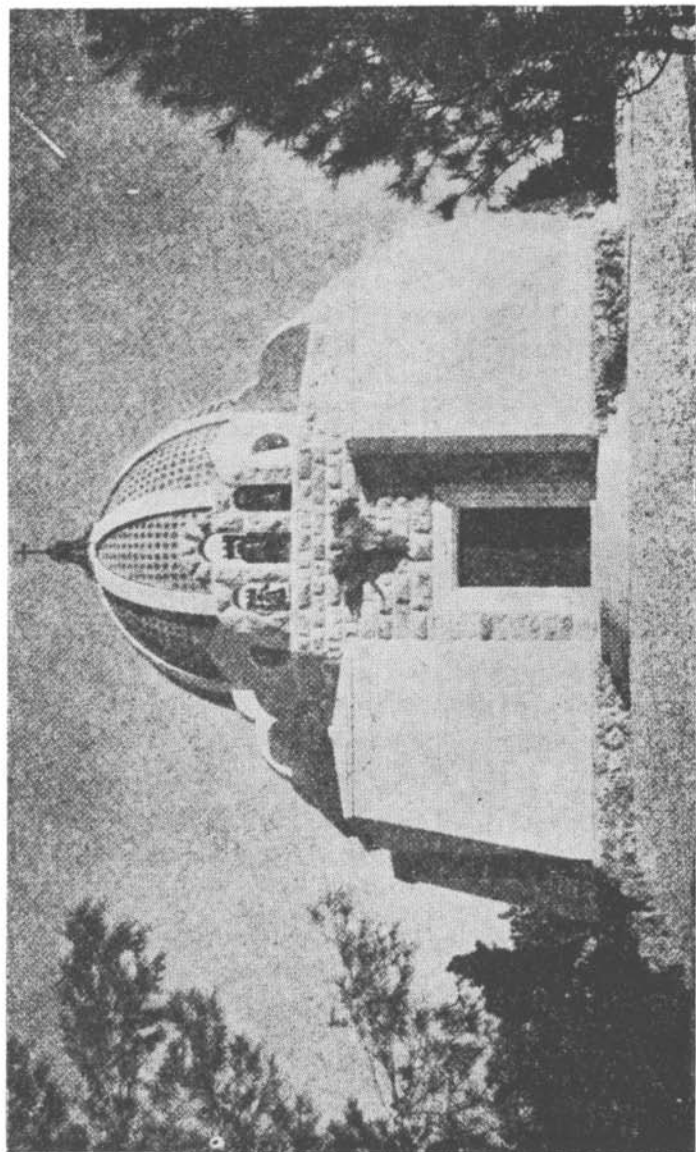
Вифлеем. Печера, де народився Христос і престол, де по другій стороні містяться ясла, що в них лежав народжений Ісус.

вість, але й досягнути одну з найважливіших цілей нашої прощі. Немов відчувши наше бажання, провідник вказує нам із правої сторони церкви сходи, які ведуть у підземелля, до печери, в якій народився Ісус. Кожний зворушений до краю. Чи справді ми вже тут? За хвилину-дві, впадемо тут навколiшки й будемо широко-сердечно молитися та цілувати кожне місце, яке колись прийняло до себе Боже Дитя, бо в багацьких хатах не було для Нього місця. Точне місце народження Ісуса зазначене срібною зорею з латинським написом, що в перекладі на українську мову звучить: „Тут з Діви Марії народився Ісус Христос“.

Ставши навколiшки, ми в захопленні мовили молитву. Може, ніколи перед тим ми не молилися так широко, сердечно, дякуючи Ісусові за цю велику тайну любови, якою Він обдарував нас. У ній ми також предявляли Йому всі наші душевні й тілесні потреби. Що була це справді із серця пливуча молитва, можна було завважити по тому, що дехто з паломників, і то не тільки жінки, але й чоловіки, підносили дискретно до очей свої хусточки так, наче б не хотіли, щоб їхня сльоза впала на землю там, де прийшла радість на всю вселенну. Поцілувавши місце біля срібної звізди та ще раз впяливши свій зір у те святе місце, ми почали оглядатися довкруги, щоб побачити все, що там збереглося від часу народження Ісуса. По правій стороні бачимо ясла, в які Марія поклала немовлятко — Ісуса. Сьогодні вони обложені мармуровими плитками. Тут отої святої Ночі навколiшках стояли скромні вифлеємські пастухи, яких Господь вибрав з-поміж усіх людей, щоб були свідками народження Божого Сина. Вам причувається ангельський голос, що гсворив до пастухів, які в тих сторонах ніччю стояли на сторожі своїх отар:

„Не бійтеся, бо я звіщаю вам велику радість, що буде радістю всього народу. Сьогодні народився вам у місці Давидовім Спаситель, Він же Христос Господь. І ось вам знак: Ви знайдете Дитя сповите, що лежатиме в яслах“ (Лк. 2, 10—12).

Розуміється, що така „дивна новина“ веліла пастухам послухати ангельського голосу, бо причувається, як один до одного шептав:

Вифлеєм. Каплиця Пастирів на Вифлеємських полях.

„Ходім лишень до Вифлеєму та подивімся на ту подію, що Господь об'явив нам“ (Лк. 2, 15). І пішли вони притьмом і знайшли там Марію, Йосифа й Дитячко, що лежало в яслах“ (Лк. 2, 16).

Так і ми, українські паломники, пішли слідами вифлеємських пастухів, відшукали Дитя-Ісус і впадши навколішки, відспівали коляду „Во Вифлеємі нині новина“. Повернувшись, не перестаємо прославляти Ісуса, Марію і Йосифа, що обдарували нас ласкою бути так близько народженого Месії і бачити в якому то вбожестві прийшов на світ Спаситель світу. Колись ходив туди також Данило Паломник, який світив лямпаду за свій український нарид.

З Вифлеємської печери коридор веде до кілька підземних каплиць, що є власністю Отців Францісканів. Є там каплиця св. Єроніма, що жив там і перекладав Святе Письмо на латинську мову, т. зв. Вульгата. Є там також капличка невинних дітей, яких велів убити Ірод у пошукуванні за Ісусом. Їхню мученичу смерть символізує скромний дерев'яний хрестик. Окрема каплиця присвячена св. Йосифові, обручникові Марії й опікунові Ісуса. Ще дальші каплиці зберігаються там у пам'ять св. Евзевія та св. Павлі й Евстахія.

Повертаючись через церкву св. Катерини, не можна не завважити двох статуй немовлят, які вживається під час різдвяних торжеств. Це єдина церква, в якій служать опівночі Різдва Божественну Літургію.

Виходячи головним входом з церкви св. Катерини, бачимо середньовічний монастир Отців Францісканів, відновлений 1949 р. Під тим монастирем відкопано стіни монастиря св. Єроніма, про якого вже тут згадано.

Вийшовши з церкви на вулицю, а властиво на площу перед базилікою Родження, бачимо т. зв. Молочну Печеру з каплицею з V-го сторіччя. За місцевою традицією, коли Пречиста Діва Марія кормила там Ісуса, капля молока впала на землю і вчинила скелю печери білою. Цим місцем дуже дорожать місцеві мешканці як християни, так і мусульмани, та щедро декорують це місце цінними перлами, що їх масово виробляють у Вифлеємі.

Звідти переїхали ми до недалекої крамниці, в якій можна було не лише закупити всього, що душа забажала — від скромних медаліків і дерев'яних хрестиків до дорогоцінної біжутерії, але і з якої можна оглядати Вифлеємські поля, на яких пастухи випасали вівці і почули отої пропам'ятної ночі не лише ангельський спів: „Слава на висотах Богу й на землі мир людям Його вподобання“ (Лк. 2, 14), але й заклик ангелів, щоб відвідали в Вифлеємі народжене Боже Дитя.

А там дальше звертає на себе увагу каплиця, звана Полею Пастухів, прикрашена фресками, яку у формі шатра допомогли збудувати мешканці Канади. Зовнішня оригінальність і внутрішня краса приманює багатьох відвідувачів. На захід від Вифлеєму, в дорозі до Хеврону, звертає на себе увагу т. зв. Ставок Соломона, з якого в давніх часах доставляли воду до Єрусалиму. Знову ж на південний схід від Вифлеєму видно залишки твердині, що її збудував Ірод Великий 41 року до Христа. За традицією, Мудреці перебули ніч в місці, де тепер стоїть грецький жіночий монастир св. Теодосія.

Повертаючись у Єрусалим, зустрічаємо відомий грецький монастир св. Сави, в якому й приміщується гріб св. Сави й св. Івана Дамаскина.

Дальші хвилини вільного часу використовуємо, щоб оглянути т. зв. Святиню Книги, тобто рід музею, незвичайної архітектурної будови, в якому зібрані відомі сувої*) Святого Письма, знайдені над Мертвим Морем у 1947 р., листи Бар Кохби та інші давні цінності.

Місце, в якому переховуються ці тисячолітні вартості, побудоване в формі підземного коридора, нагадуючи печеру

*) Сувій (по-англійськи — scroll) — це давній лист папірису чи пергамену, на якому в старовинних часах писали документи особливої вартості і їх зивали, тому й називають їх — сувої. Звичайно переховували їх у дерев'яних скриньках або глечиках. — Літом 1947 року мандруючий Бедуїн знайшов одинадцять таких сувоїв у печері в Кумран, над Мертвим Морем. Два з тих сувоїв мають велику вартість, бо це Книга Пророка Ісаї з 66-ма главами, писана оригінальною гебрійською мовою.

Кумран над Мертвим Морем, де їх знайдено, а купола над землею має вигляд покришки глечиків, у яких були знайдені сувої папірусів. Вони тепер там відповідно забезпечені та вдержувані у приписаній температурі.

Коротко оглядаємо мистецький город, у якому багато різної скульптури й статуй; переїздимо біля Ізраїльського Музею та оригінально побудованого будинку ізраїльського парламенту (Кнессет) і приїздимо до готелю, де чекає нас заслужений відпочинок.

Ті всі останні спостереження уступають місце думкам, що й далі зосереджені біля Вифлеємської Печери, в якій народження Божого Сина так прекрасно оспівують наші чудові колядки.

В мурах давнього Єрусалиму

Більша частина нинішніх мурів давнього Єрусалиму — це ті, що їх збудував султан Сулейман в 1540—1542 роках; мури з часів Ірода Великого, 37 р. до Христа, Агрипи, 41 р. по Христі й мури Саядіна, 1187 по Христі. У них вміщується місто, що його відбудував імператор Адріан 135 р. по Христі. Крізь ті мури веде до міста сім наступних, відкритих брам, бо восьма — Золота Брама, закрита від 810 року:

Нова Брама — одержала назву від того, що її відкрили 1889 року, щоб облегшити християнам перехід з їхньої частини міста на захід, поза мури, де вони набули для себе нові посілості.

Брама Дамаск — одержала свою назву від того, що від неї веде дорога до Дамаску. Це одна з найбільш декоративних брам. Побудована вона на двох інших, з давніших часів.

Брама Ірода, в околиці якої мала бути побудована палата Ірода Агрипи, до якого Пилат післав Ісуса, довідавшись, що Ісус є з Галилеї. За тією палатою пошукували паломники середньовіччя, але, правдоподібно, вона була побудована на горі Сіон. Євангелист Лука, і то єдиний він, так пише про це:

„... Пилат спитав, чи цей чоловік Галилеянин; а довідавшись, що Він з-під влади Ірода, відіслав Його до Ірода, який тими днями перебував також у Єрусалимі. Ірод дуже зрадив, побачивши Ісуса; бажав бо здавна бачити Його тому, що чув про Нього й сподівався побачити від Нього якесь чудо. Силу питань він Йому ставив, але Ісус не відповідав йому нічого. Первосвященики ж та книжники стояли там і сильно Його винуватили. Тоді Ірод з вояками своїми, зневаживши Його й насміявшись з Нього, надів на Нього білу одіж і відіслав Його назад до Пилата“ (Лк. 23, 6—11).

Гнійна Брама, якою вивозили відпадки за мури міста й через те вона була засмічена і загноєна, це найближча брама до Західньої Стіни, що є святістю жидівського народу, тому вже в другому столітті заборонено вивозити нею всякі відпадки.

Брама Давида або Сіон, веде на гору цієї ж назви. Араби звуть її брамою Давида, бо від неї є доступ до гробу Давида. 1949 р. знищено її, щоб нею не могли продістатися Жиди, окружені Арабами. Реконструкцію її перевели після шестиденної війни 1967 р. Історія Єрусалиму, як загально говорить, викарбована на його мурах.

Брама Яффа або „Брама Приятеля“ має назву від напису над горішньою частиною брами арабською мовою: „Тут немає бога, тільки Аллах і його приятель Авраам“.

Брама Левів має свою назву від двох левів, вирізьблених по обох боках брами, що були гербом турецького султана. Араби звуть її Брамою Марії, бо дорога від неї веде до Гробу Пречистої Диви Марії. Християни назвали її в середньовіччю Брамою св. Стефана, бо в її сусідстві був замучений дякон і перший мученик св. Стефан. Сьогодні на тому місці стоїть церква св. Стефана, про що була вже згадка.

Золота Брама, побудована у візантійському стилі. Її монолітні колони мала подарувати Савойська цариця з нагоди своїх відвідин царя Соломона. Для християн вона дорога тим, що нею Ісус відбув свій тріумфальний візд

до Єрусалиму, перед своїми Страстями. Золоту Брану замурували Араби 810 року.

На оглядання давнього Єрусалиму, в його мурах, ми призначили понеділок, 25 вересня, в передобідових годинах. Нам хотілося відбути Хресну Дорогу, щоб іти слідами Христа туди, куди Він ішов у пропам'ятну Велику П'ятницю, несучи свій Хрест на Голготу, де довершено найбільшого в історії людства злочину — розп'яття невинного Ісуса, Єдинородного Божого Сина. Його невинність так гарно описує автор стихіри, яку співається під час Шостого Часу у Велику П'ятницю:

„Люди Мої, що Я вам вчинив? Або чим вас обидив? Сліпців ваших просвічував, прокажених очищав, спаралізованого на ношах на ноги поставив; люди Мої, що Я вам вчинив?; а чим Мені відплачуєтеся?; замість води, подаєте оцет, замість любови, прибиваєте Мене до хреста!“

Автобус, що виїхав від готелю в годині 8-їй ранку, підвіз нас до Брами св. Стефана, бо при тій вулиці починається Хресна Дорога. Перед тим провідник уводить нас через обширну браму на велике подвір'я. Ця посілість належить Французам. На ній побудована Хрестоносцями чудова церква, в честь св. Анни, матері Пречистої Діви Марії; містяться там викопалища Витезди, тобто Овечої Купелі, біля якої Христос оздоровив паралітика, що 38 років очікував Божого змилювання. Там є також греко-католицька Семінарія, що її ведуть Отці Білі, тепер нечинна.

Середину подвір'я займає церква св. Анни, яка за старинною традицією стоїть на місці дому Йоакима й Анни, батьків Марії, де й Вона народилася. Частинно вилдовбана в скелі, творить крипту біля церкви. Перша церква була збудована тут уже в шостому столітті. Її зруйнували Перси в 614 р. Шойно 1100 р. побудували нову церкву Хрестоносці. Але вже при кінці дванадцятого століття Турки перемінили її у школу мусулманських студій, на що вказує напис над дверми до церкви, не забороняючи християнам користати з крипти, яка завжди нагадувала їм місце народження Пречистої Діви Марії.

За часів турецького панування, місце те поступово виходило з ужиття, тому 1856 р. Турки передали його Наполеонові III. У тому часі прекрасно відновлено занедбану церкву, яка стала зразком архітектури з часів Хрестоносців, і передано її до завідування т. зв. Отцям Білим, католицьким грецьким місіонерам у 1878 році.

Отці Білі почали робити тоді розкопи в сусідстві церкви св. Анни й натрапили на сліди саджавки Витезда, чи т. зв. Овечої Купелі. Вона складається з двох частин; в одній з них мали купати вівці перед приносом їх у жертву Богові. Вона була відсма з того, що там творилися чуда, тому й завжди там можна було стрінати багато калік, які входили у саджавку, коли чудесна сила порушувала її.

Про ту саджавку й uzдоровлення Ісусом паралітика Євангелист Йоан таке розповідає:

„А є в Єрусалимі при Овечих воротах купелеве місце, по-єврейському воно зветься Витезда, що має пять критих переходів. Лежала в них сила недужих, сліпих, кривих, усохлих, які чекали, коли то зрушиться вода: ангел бо Господній сходяв час від часу в купелеве місце та й заколючував воду, і хто, отже, перший псринав по тому, як вода заколючувалася, то одужував, — хоч яка б там була його хвороба.

„Один чоловік там був, що нездужав тридцять і вісім років. Побачив Ісус, що він лежить, а довідавшись, що було воно вже дуже довго, каже до нього: »Бажаєш одужати?« »Немаю нікого, пане, — одрікає Йому недужий, — хто б мене, коли ото вода зрушиться, та й спустив у купіль: бо ось тільки я прийду, а вже інший передо мною поринає«. Мовить Ісус до нього: »Устань, візьми ложе твоє і ходи!« Відразу ж і одужав той чоловік і взяв ложе своє і почав ходити“ (Йо. 5, 2—9).

На спомин цього чуда, в пятому столітті збудували там чудову — „Святиню паралітика“, яку знищили Перси 614 р. На руїнах тієї святині Хрестоносці збудували ка-

плицю. Вхід до відкопаної святині і її апсиди можна оглянути при відвідинах Витезди.

Залишаючи оглянену чудову церкву св. Анни, поділену колонами на три нави, йдемо в західньому напрямі. Тут звертаємо увагу на арку, що злучує почерез дорогу забудовання, та на залишки колишніх двох східніх фортець Антонія.

Перед Вавилонською неволею і під час неї була побудована тут твердиня, яку перебудували Макавейці. Ірод Великий побільшив її та прикрасив і, в пам'ять свого приятеля Марка Антонія назвав „Антонія“. Сюди у преторію*), де проживав Пилат, римський намісник, привели Ісуса, після засуду в первосвященника Каяфи, щоб Пилат потвердив вирок смерті. Євангелист Йоан описує цю подію так:

„Повели тоді Ісуса від Каяфи у преторію. Був же ранок. Та не ввійшли вони у преторію, щоб не осквернитись, а ї могли їсти пасху. Вийшов тоді до них Пилат і промовив: »Яке оскарження принесли ви на цього Чоловіка?« А ті йому кричать у відповідь: »Якби не був з Нього злочинець, не передавали б ми Його тобі!« Тож каже їм Пилат: »То беріть собі Його ви і судіть за вашим законом«. Юдеї ж йому: »Не дозволено нам нікого вбивати!«... І ввійшов Пилат знов у преторію, закликав Ісуса і каже до Нього: »Ти цар юдейський?« Ісус же у відповідь: »Кажеш те від себе, а чи інші про Мене так тобі оповіли?« »Хіба ж я юдей? — озвався Пилат. — Народ Твій і первосвященники передали Тебе мені. Що Ти таке зробив?« »Царство Моє не від світу цього, — відрік Ісус. — Було б Моє царство від цього світу, то сторожа Моя була б воювала, щоб Мене не видали юдеям. Але не звідсіля Моє царство«. »То Ти таки цар?« — мовив до Нього Пилат. І відпсвів Ісус: »Ти кажеш, що Я цар. Я на те уродився і прийшов у світ на те, щоб свідчити істину. Кожен, хто від істини, слухає голос Мій«. »Що таке — істина?« — озвався Пилат до Нього. І ска-

*) Преторія — це двір у касарні римської залоги.

завши те вийшов знов до юдеїв і каже до них: »Жадної провини не знаходжу я на Ньому«...» (Йо. 18, 28—31, 33—38).

Євангелист Марко, даючи пояснення до преторії пише: „Вояки повели Його в середину двору, тобто у преторію, та й скликали всю чоту...» (Мк. 15, 16).

Приватне переслухання Ісуса відбувалося на протилежній стороні, де сьогодні приміщується каледж Ел Омара; прилюдне ж відбувалося на подвір'ю, що по-грецьки звалось Літостротон, тобто камяна підлога, а по-арамейськи Гаввата, тобто підвищене місце. Євангелист Йоан пише про місце суду над Ісусом таке:

„Тож зачувши ті слова**) вивів Пилат Ісуса і сів на судівське сидіння, на місці, яке має назву Літостротон***), а по-єврейському Гаввата“ (Йо. 19, 13).

На цьому місці сьогодні стоять францісканський і сionський монастирі.

Після знищення міста Римлянами 70 р. по Христі, перестала також існувати твердиня. Але імператор Адріян, відбудовуючи місто 135 р., побудував Східню Брану, через яку був вхід до його нового міста, яке назвав „Елія Капітоліна“. Там було три арки. Середня з них називається „Ось Чоловік“, бо близько того місця відбувався суд над Ісусом. Про це пише Євангелист Йоан таке:

„... Ото виводжу вам Його, щоб ви знали, що я жадної провини в Ньому не знаходжу. І вийшов Ісус у вінку терновім та в багрянці. І сказав їм Пилат: »Ось Чоловік!«“ (Йо. 19, 4—5).

Від часу Хрестоносних походів стоять на місці судження Ісуса три каплиці: Бичування, Коронування Терновим Вінцем і Засуду.

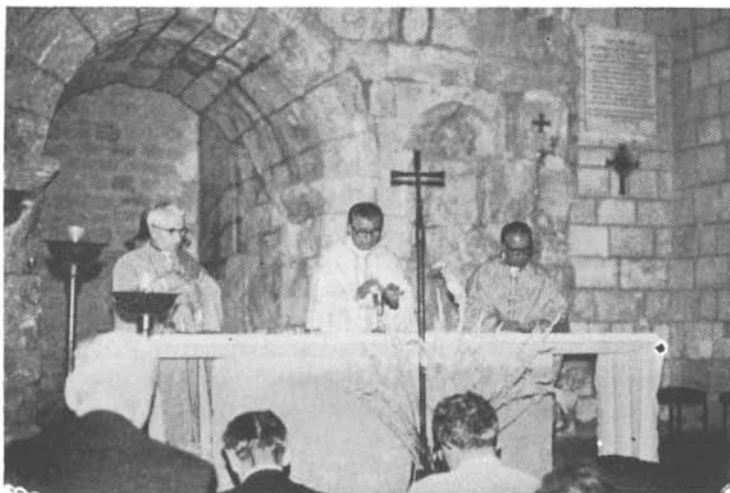
**) Пилат, не дошукавшись вини в Ісусі, хотів Його відпустити, але Юдеї кричали, що коли відпустить Ісуса, то дасть дсказ, що не є він приятелем ц.с.ря, бо кожний, — казали вони — „хто з себе робить царя, кесареві супротивляється!“ (Йоан 19, 12).

***) Літостротон — це вимощена плитами підлога. Гаввата — означає нагорб, на якому збудована вежа Антонія.

Після вигнання Хрестоносців, ті місця вживали Араби на різні потреби до 1838 р., коли то султан Ібрагім Паша, передав Каплицю Бичування Отцям Францісканам. Більшу частину колишнього Літостротону займають Сестри Сіону, яким закупив це місце навернений Жид, о. Альфонс Ратисбон із Штрасбургу в 1857 р.

Саме ті Сестри Сіону радо завели нас на місце колишнього Літостротону в підземелля, показуючи місце бичування і коронування Ісуса, місце насміхів із Нього, як це точно описує Євангелист Матей:

„Тоді вояки правителя, взявши Ісуса у преторію, зібрали на Нього всю чоту і, роздягнувши Його, накинули на Нього червоний плащ і, сплівши вінець з тернини, поклали Йому на голову, а тростину дали в праву руку. Потім, припавши перед Ним на коліна, глузували з Нього, кажучи: »Радуйся, царю юдейський!« І плювали на Нього, брали тростину й били Його по голові. А коли насміялися з Нього, скинули з Нього плащ, надягнули на Нього Його одіж і повели на розп'яття“ (Мт. 27, 27—31).

Божественна Літургія в церкві „Ечче Гомо“.

І саме Сестра, яка опроважувала нас, вказала на великий дерев'яний хрест, що висів на задній стіні й додала: „Тут, на цьому місці, Ісус узяв на себе хрест і поніс на Голгосту“. Тут змовили ми молитву до Розп'ятого Ісуса, відспівали: „Претерпівий за нас страсти...“ і подалися до церкви „Ось Чоловік“, де відслужили Божественну Літургію. Щоправда, довго треба було нам переконувати Сестру настоятельку, щоб дозволила, бо це вже була пора, коли Св. Літургій не служать, тому що цю церкву відвідують тоді паломники.

Приносючи Безкровну Жертву, ми думали про Ісуса, Який колись започаткував тут Свою криваву Жертву. В часі нашого приготування до Св. Літургії і Проскомидії провидінські паломники зайняли місця в церкві і навколішках затоплені в гарячій молитві, очікували Божественної Літургії. В міжчасі раз-у-раз приходили інші паломники, й одні з них, оглянувши церкву, побудовану на міцних основах колишньої твердині відходили, а інші залишалися, щоб бути на Божественній Літургії, якої можливо ще ніколи не бачили, та послухати Богослужбну мову, якої також певно ще не чули. Молитовний настрій священників і вірних переривали час від часу світла фотографічних апаратів тих, що бажали утривалити цю особливішу хвилину нашого життя на плівці апарату.

А хіба ж не було чим до глибини зворушуватися? На саму тільки згадку, що тут колись Христос започаткував свою Хресну Дорогу, якою заслужив нам і цілому світові спасення — біль стискав наші серця та витискав сльози з очей. Колись плакали над Ісусом ерусалимські жінки, а сьогодні тихцем роняють сльози українські паломники.

Старенька Сестра-монахиня, захристиянка, простояла усього час Божественної Літургії в дверях до святилища, щоб приглянутися, як пізніше ствердила: „оцьому чудовому обрядові Вашої Божественної Літургії“.

Ми згадали, що на місці мук Ісуса Христа є три каплиці. Одна з них це Каплиця Бичування, яка стоїть на традиційному місці бичування Ісуса. Її середньовічну структуру відновили в 1927 р. Замітні в ній вітражі, які зображують: бичування, умивання рук Пилатом і звільнення Ва-

равви. Каплиця чудово декорована в стилі Хрестоносців. Тернева корона над святилищем, це справжній шедевр, як і вся каплиця з її символами. В каплиці є вітвар присвячений Апостолові Павлові на згадку про його увязнення, про що згадують Діяння Апостолів:

„І як вони кричали та одежею жбурляли й кидали в повітря порох, тисяцький звелів увести його в твердиню [Антонія — о. М. Х.] і наказав бичами його допитувати, щоб дізнатися, чого вони на нього так кричали“ (Д. А. 22, 23).

Каплиця Засудження визначає те місце, де Пилат засудив Ісуса. Це квадратова будівля, візантійського стилю. У віконних вітражах зображені ангели з інструментами тортур. Мальовила на стінах зображують Засуд і сцену четвертої станції Хресної Дороги, коли то Мати Марія зустрічає Ісуса в дорозі на Хрест. Підлога каплиці виложена старинними камяними плитами. Це рештки плит твердині Антснія, точніше з Літостротону, на яких видно сліди гор римських вояків.

Вийшовши з церкви „Ось Чоловік“ — ми започаткували властиву Хресну Дорогу.

Хресна Дорога — це набожна практика, яку відбувають перед чотирнадцятьма станціями, з яких одні мають свою основу у Святому Письмі, а інші в християнській традиції, розважаючи про Страсті Христові. Хресна Дорога охоплює собою страждання Христа від Літостротону, аж до Голготи, місця виконання присуду смерти на хресті і зложення Тіла до гробу.

Хресна Дорога, якою ми йшли, не така, яку ми бачили в своїй уяві. На місцях, де колись проходив Ісус, несучи свій хрест, сьогодні забудовання домів, монастирів, каплиць, церков, торговиця; попри нас проходить багато пішоходів, що спішать за своїми щоденними орудками; ваші міркування про терпіння Христа чи шепіт молитви, перериває гудок джіпа чи дзвінок велисипеда й вам доводиться що кілька кроків відступати, щоб на тій вузькій доріжці, що її звуть „Вія Дольороза“, не опинитися під колесом. Та, не зважаючи на те, для християн це найсвятіша дорога. Вона простягається від бувшої твердині Антонія, де Христа засу-

дили на смерть, аж на Голготу, де „розпяли Його“ і похоронили в близькому гробі. Станції Хресної Дороги позначені числами або написами, з тим, що останніх п'ять станцій треба шукати на терені храму Божого Гробу.

Перша станція Хресної Дороги починається в Літостротоні, де засуджено Христа на смерть. Святе Письмо говсрить, що:

„Пилат, бачивши, що нічого не вдіє, а заколот дедалі більшає, взяв води й умив перед народом руки та й каже: »Я невинний крові праведника Цього; ви побачите«. Увесь же народ відповів, кажучи: »Кров Його на нас і на наших дітях!« Тоді він відпустив їм Варавву, а Ісуса, бичувавши, видав на розп'яття“ (Мт. 27, 24—26).

Євангелист Марко цей нелюдський засуд описує так: „Тоді Пилат, бажаючи догодити юрбі, відпустив їм Варавву, Ісуса ж убичувавши, видав, щоб Його розіпяли“ Мк. 15, 15).

Євангелист Лука, описуючи злі вчинки Варавви, хоче наче підкреслити, за кого Юдеї заміняли Ісуса:

„Тоді Пилат присудив, щоб сталося згідно з їхньою просьбою. І він відпустив того, що за повстання і вбивство був вкинтий у темницю, і що про нього вони просили; Ісуса ж видав їм напризволяще“ (Лк. 23, 24—25).

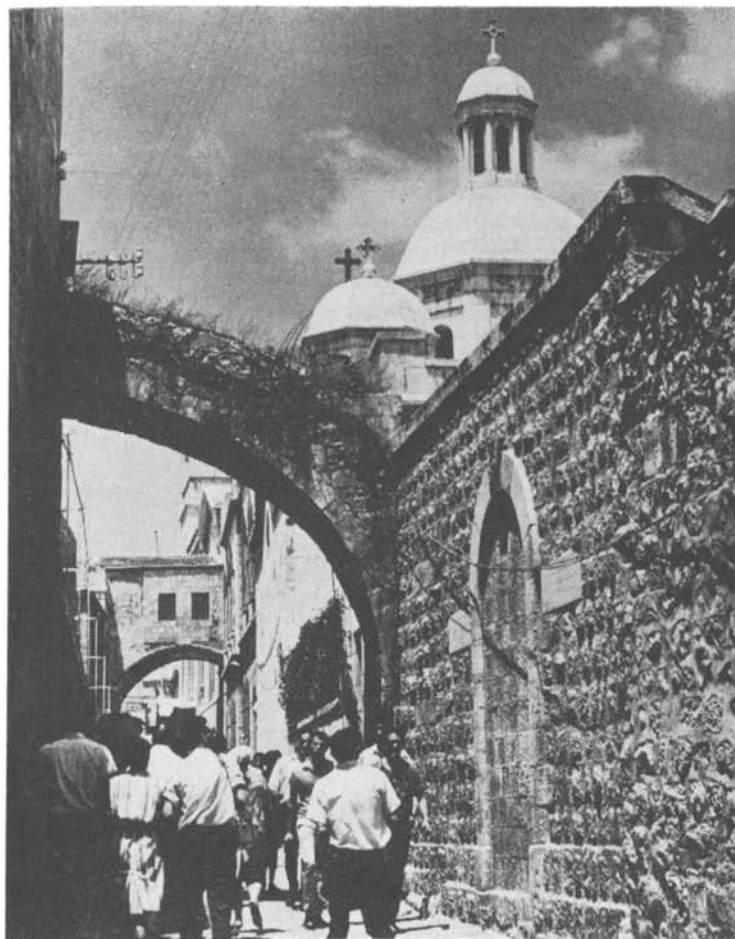
Найкоротше про це говорить Євангелист Йоан:

„І тоді видав він Його їм на рзп'яття“ (Йо. 19, 16).

Обмірковуючи це, із ваших уст пробиваються слова гіркого жалю: „Мій предобрий Ісусе, це не Пилат, а мої гріхи засудили Тебе на смерть!“

Друга станція Хресної Дороги — на протилежній стіні Першої Станції. Вона позначена на стіні римським числом два (II). Нагадує вона кожному християнинові оту болючу хвилину, коли на плечі Ісусові звалили тяжкий хрест. Святий Євангелист Йоан говорить про це ось так:

„І забрали вони Ісуса; і, несучи для себе хрест, вийшов Він на місце, зване Череп, а по-єврейськи Голгота“ (Йо. 19, 17).

Єрусалим. Вія Дольбороза. Місце, де починають відбувати Хресну Дорогу.

А Євангелист Марко гсворить:

„Коли над Ним наглумилися, зняли з Нього багряницю й одягнули Його в Його одєжу. Опісля ж повели Його на розпяття“ (Мк. 15, 20).

Відбуваючи цю другу станцію Хресної Дороги, напевно кожний з нас ввійшов у положення Христа й розмішляв над Його безконечною любовію до людського роду, яка веліла Йому добровільно прийняти на себе тягар отого хреста.

Третя станція Хресної Дороги нагадує перший упадок Ісуса під тягарем хреста. Ця станція завдячує своє існування радше християнській традиції, ніж Святому Письму, де немає згадки про упадки Ісуса під хрестом. Та чи ж можна відкинути правду про те, знаючи скільки Христос натерпівся від четверга ввечері, починаючи від Гетсеманії, де обливався кривавим потом, після знущань на суді в Каяфі, після невиспаної ночі та нелюдських мук на подвір'ю Пилата, в Літостратоні?

Наступні двері від монастиря Сестер Сіону — це монастир православних Греків. Залишки дороги, що вела від Антонія, можна побачити в пивниці того монастиря — і це є колишня справжня Хресна Дорога. Можна там завважити також кілька витесаних печер, які правдоподібно служили на постій коней римських легіонерів. Інші печери, правдоподібно, використовували на в'язниці; в найглибшій з них, за традицією, мав перебувати Варавва, якого Пилат казав випустити в заміну за Ісуса. Вказують там також на іншу в'язницю, в якій мав перебувати Ісус з четверга на п'ятницю.

Пройшовши т. зв. арку „Ось Чоловік“, проходимо саме цей монастир. На лівому розі є маленька капличка, а в її стіні колона, на якій зазначена Третя станція Хресної Дороги. Ця капличка належить Полякам. Над входом до неї розписані картини, пов'язані з третім упадком Ісуса.

Чи не мої це гріхи повалили Ісуса на землю? — запитує себе, у висліді міркувань під час відбування цієї третьої Станції.

Четверту станцію Хресної Дороги — зустріч Ісуса з Марією зображує статуя Марії й Ісуса на фронті малої каплиці в сусідстві вірменської католицької церкви, побудованої в честь Пречистої Діви Марії 1881 р., на місці візантійської церкви св. Софії. Мозайкова відбитка в крипті церкви має нагадувати слід Марії, коли стояла там, зустрі-

Єрусалим. Місце П'ятої станції Хресної Дороги.

чаючи Ісуса. На пілястрі дверей до каплиці виписане римське число чотири (IV).

Ісус і Марія стрінулися там своїми поглядами, повними болю і терпінь. Чи ми, будучи свідомими своїх провин

перед Богом, мали б відвагу поглянути у вічі терплячому Христові?

Пята станція Хресної Дороги нагадує хвилину, коли Симона Киринейського примусили нести хрест, щоб таким чином допомогти Христові винести його на Голготу. Римські легіонери, бачивши цілковите вичерпання сил Ісуса, побоялися, що Він може померти в дорозі, тому й узяти чужинця Симона Киринейського:

„Виходячи ж, вони зустріли одного чоловіка з Киринеї, на імя Симон, і примусили його нести хрест“ (Мт. 27, 32).

Євангелист Марко у своєму описі дає ближче пояснення, хто був той Симон Киринейський:

„Одного ж перехожого, Симона Киринея, батька Олександра та Руфа, що повертався з поля, присилювали нести Його хрест“ (Мк. 15, 21).

Це місце Хресної Дороги підкреслює молитовниця Отців Францісканів, побудована на тому місці 1895 року.

Якщо хочемо й ми добровільно допомагати Христові нести хрест, то вистерігаймося наших тяжких гріхів, бо вони є найтяжчим тягарем для Ісуса — ось висновок наших міркувань, під час відбування цієї станції Хресної Дороги.

Шоста станція Хресної Дороги, яку завдячуємо традиції, бо про неї не говориться нічого в Святому Письмі — пригадує нам оту Вероніку, яка обтерла спітніле і закритавлене лице Ісуса, в нагороду за що, Ісус відбив на її хустині своє святе лице. Від цього й правдоподібно одержала своє імення „Версніка“, що означає „вера іконе“, а понашому „правдивий образ“. Ця Хресна Станція зафіксована на колоні, що вмурована в стіні каплички католицьких Греків, яку обслуговують т. зв. Малі Сестри.

Проханням до Ісуса, щоб у нашому серці відбив свій святий образ, закінчуємо цю станцію Хресної Дороги.

Сьома станція Хресної Дороги вказує нам на другий упадок Ісуса під хрестом. Яке мусить бути велике вичерпання сил Ісуса, коли навіть поміч Симона Киринейського не охоронила Його від цього упадку! Приміщується вона на роздоріжжі двох вулиць, де знаходяться дві каплиці Отців Францісканів: горішня і долішня. В одній з них є одно-

стайна червонова камінна колона. Кажуть, що це залишки міста імператора Адріана. Колона та мала бути роздорожнім стовпом саме в тому місці.

Свідомість цього, що при такому упадку мусіли відновитися всі рани на тілі Ісуса, зокрема ті, до яких присохла одіж Христа, наповняє наші серця глибоким жалем і співчуттям для Ісуса.

Восьма станція Хресної Дороги позначена хрестом на стіні греко-православного монастиря, де Ісус на вид плачучих Єрусалимських жінок промовив:

„Дочки єрусалимські, не плачте надо Мною, а плачте над собою і над вашими дітьми! Бо ось настануть дні, коли скажуть: Щасливі неплодні та й лона, що не родили, і груди, що не годували. Тоді почнуть вони горам казати: Впадьте на нас! --- і горбам: Покрийте нас! Бо коли так обходяться з деревом зеленим, що тоді з сухим буде?“ (Лк. 23, 38—31).

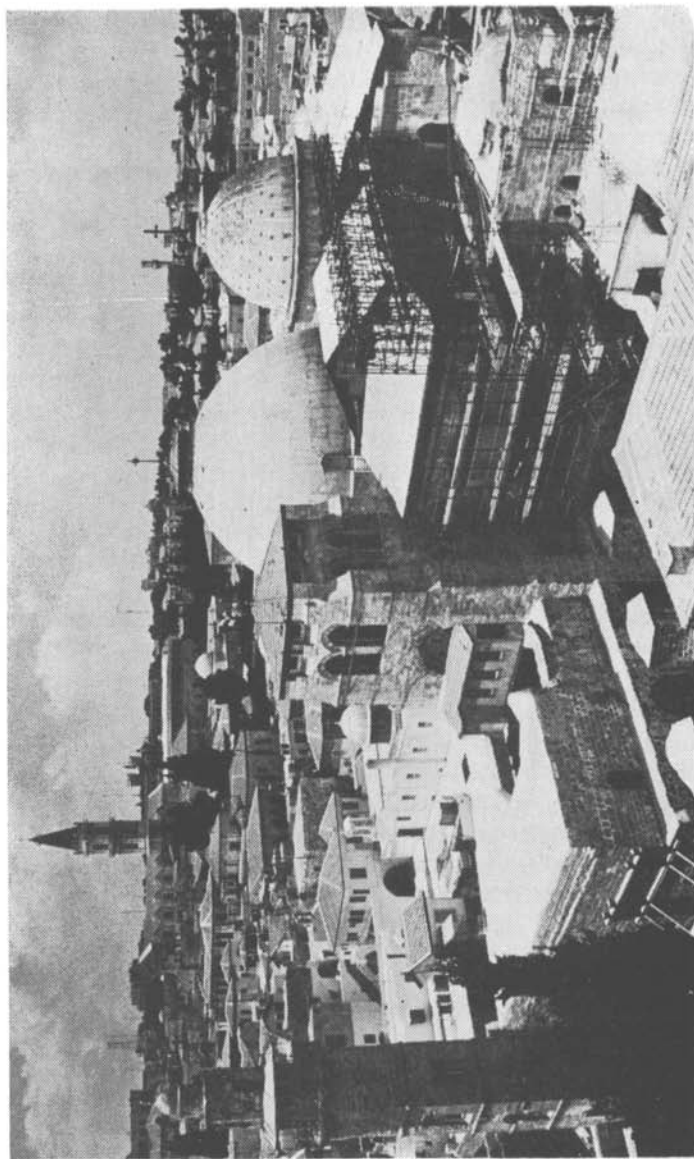
Сорок років пізніше сповнилися слова Христа, коли римські легіони оточили Єрусалим і знищили його до гла, 70 року по Христі.

Постановою плакати над своїми гріхами, закінчуємо цю станцію Хресної Дороги.

Дев'ята станція Хресної Дороги нагадує третій упадок Ісуса під хрестом. Вона позначена на стовбурі колони, встановленій у стіну коптійського монастиря. Цю станцію завдячуємо також християнській традиції, яка твердить, що Христос, умліваючи під тягарем хреста, повалився втретє на землю, майже неживий. Напевно римські легіонери не були ласкаві для Ісуса. А, може, й посипалися на Нього нові удари батогів, щоб змусити Ісуса нести хрест.

О, Ісусе! Ти двигав тягар хреста! Чи і я не мав би двигати тягару хрестів, які надуть на мої плечі, у висліді мого грішного життя? Це наша міцна постанова, яку ми робили, наближаючись до Голготи, що її можна вже доглянути від місця Дев'ятої станції.

Дальших п'ять станцій Хресної Дороги, які колись відбувалися на Голготі, оточені тепер мурами великих розмірів святині Господнього Гробу і її забудованнями так, що їх треба шукати в нутрі цієї святині.

Єрусалим. Святія Божого Гробу, що її завершують дві куполи.

Ісус, обтяжений хрестом, досягнув гори Голготи. Тут przygotowали хрест, видовбали в камені яму, в яку спустили хрест з Христом і так повис Христос між небом і землею в тригодинних муках. Голгота — це чотирнадцятьметрова гора, за мурами міста, при головній публічній дорозі. Мала вона вид черепа.

У Святому Письмі, у Євангелиста Матея, про розп'яття Ісуса говориться так:

„Прибувши на місце, що зветься Голгота, тобто сказати »Череп-місце«, дали Йому випити вина, змішаного з жовчю, але Він, покушавши, не хотів пити“ (Мт. 27, 33—34).

Так само згадує про це Євангелист Марко (15, 22—23). Євангелист Лука зве гору, на якій розп'яли Ісуса, Черепом:

„І як прийшли на місце, що зветься Череп, там Його розп'яли...“ (Лк. 23, 33).

Знову ж Євангелист Йоан визначає місце розп'яття Ісуса так:

„... і, несучи для себе хрест, вийшов Він на місце, зване Череп, а по-єврейськи Голгота, де Його і розп'яли...“ (Йо. 19, 17).

Коли ж імператор Адріян, перебудував Єрусалим, як „Елія Капітоліна“ 135 року по Христі, то християн потрактували як єврейську секту й відповідно до того поставилися Римляни до їхніх святих місць: Голготу і Божий Гріб усунули, а на тих місцях побудували поганські святині, присвячені римським богам, Юпітерові і Венері. Та чи можна було тим затерти сліди Христа, місце Його смерті й гробу, коли в тому часі ще жили нащадки тих, які були свідками розп'яття, які кожної Великої Пятниці й самі відвідували Голготу та Божий Гріб і вели туди своїх дітей, онуків і правнуків? І саме ста пам'ять про місце розп'яття Христа та оті поганські святині допомогли св. Олені 326 року віднайти хрест Господній. За порадою Патріярха Єрусалиму Макарія, збурено поганські святині, привернено святим місцям давній вигляд і на їхніх місцях побудовано величаву святиню Гробу Господнього 336 року. Впродовж трьох століть вірні з найбільшою побожністю відвідували святиню

Гробу Господнього, яку 614 р. знищили Перси, а відновлену зруйнували Турки 1009 р. В 1048 р. відреставрував її частинно імператор Константин Мономах. На неї звернули свою увагу Хрестоносці і в них постала ідея злучити всі розкинені там святині та створити одну величаву будівлю у формі хреста 1149 року. Ротонду, яку оформлює 18 масивних колон, що піддержують куполу висоти 90 стіп, у промірі 65 стіп, збережено і споруджено в тріумфальне склепіння, відкрите на хори, з яких створено конгломерат каплиць, що нагадували терпіння Христа. 1187 р. Саладин завдавши Хрестоносцям поразку, дозволив християнам уживати святиню Гробу Господнього під умовою, що ключ до неї і право уділяти дозволу відвідувати її залишив у руках мусулман. У тому часі занедбано святиню і щойно в роках 1936—1944 змушено Англію, яка мала мандат над Палестиною, поробити потрібний ремонт.

1808 р. святиню Божого Гробу знищив вогонь. Її відновлено 1869 р., але знову пошкодив її вогонь, що постав там 1949 року.

Щойно 1958 р. віроісповідні громади католиків, Греків, Вірмен, Коптів, Сирійців і Абисинців домовилися щодо своїх прав у святині Божого Гробу, а зокрема узгіднено програму щодо її віднови, яку тепер саме переводять.

Для християн базиліка Гробу Господнього — це не лише найбільша святиня, але й найбільш захоплюючий Божий храм. Тут зустрічаються різні народи світу, тут можна почути Богослужби на різних мовах; тут у всіх світових мовах провідники дають пояснення паломникам і туристам, які приходять до Божого Гробу не лише його оглянути, але й зачерпнути віри в Божество Ісуса Христа, яке доказав Ісус найбільшим чудом свого Воскресення.

І от крутими сходами з правої сторони головного входу до святині, входимо на місце колишньої Голготи, де міститься каплиця, що займає одну третю частину платформи, на якій розміщені десята, одинадцята, дванадцята і тринадцята станції Хресної Дороги, а остання станція — Похоронення Ісуса Христа приміщена на властивому місці, нинішнього Божого Гробу.

Ця каплиця Голготи поділена на дві частини: праву, що нею опікуються Отці Франціскани й ліву, що належить Грекам.

Частину каплиці, що нею опікуються Отці Франціскани, відновлено 1937 року й удекоровано мозаїками, які зображують розп'яття Ісуса Христа, три Марії, які стояли оподалік хреста й жертву Ісаака, що є праобразом жертви Ісуса Христа на хресті.

І якраз у цій каплиці міститься Десята станція Хресної Дороги. Вона присвячена здійманню шат з Ісуса Христа. Як воно відбулося, про це немає згадки в Святому Письмі, але, що таке справді було, на це вказує Євангелист Йоан, який розповідає:

„Тоді вояки, розпіявши Ісуса, узяли Його одіж та й зробили чотири частини, по одній частині кожному воякові, і хітон. Та був хітон не пошитий, лише весь від верху тканий. Тому домовилися між собою: »Не дерімо його, а киньмо на нього жереб, на кого впаде«. А тим же мало здійснитися Писання: »Мою одіж розділили між собою, на шату ж Мою кинули жереб« (Йо. 19, 23—24).

Євангелист Лука говорить про це коротко:

„Коли ж ділили Його одіж, то кидали жереб“ (Лк. 23, 34).

А св. Євангелист Матей згадує так:

„Ті ж, що розп'яли Його, поділили Його одіж, кинувши жереб“ (Мт. 27, 35).

Євангелист Марко хоч як обширно описує розп'яття Ісуса Христа, не згадує про поділ одіжі.

Наші міркування над обнаженням Ісуса з Його власної одіжі, викликали в нашому серці глибоке співчуття, бо ми відчували той біль, що Його зазнав Христос, коли, відриваючи ризи, відновлювали присохлі Ісусові рани.

Ліва частина каплиці Голготи відтворює Одинадцятку станцію Хресної Дороги — це каплиця Розп'яття Ісуса на хресті; вона покрита мальовилами, а згори висить багато лямппад. Вівтар каплиці стоїть на тому місці, де проверчували камінь на спущення хреста. Внизу вівтаря є відкрите місце, на якому приготувляли хрест, що на ньому розп'яли

Божого Сина, Ісуса Христа. Встромивши руку в цей отвір, натрапите на ту скелю. З правої сторони вівтаря є металева плита, що покриває розколину в скелі, яка постала в хвилині смерті Ісуса. І тут нагадуються слова, записані у Євангелиста Матея:

„І роздерлася завіса храму надвоє, відверху аж до низу, і земля затряслася, скелі порозпадались...“
(Мт. 27, 51).

І тут виривається з наших грудей страсна пісня: „Претерпівий за нас страсти, Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй нас!“

Поміж згаданими двома каплицями стоїть вівтар у честь Божої Матері, яка стояла під хрестом і, як кажуть Отці Церкви, брала участь у співвідкупленні людського роду, переживаючи всі болі й терпіння свого Сина. На престолі стоїть чудова статуя Скорбної Матері, яку доставили сюди з Лісбони 1778 року, обвішана дорогоцінними деволюціями, як вияв подяки за одержані ласки. Цей престіл відтворює Дванадцятку станцію Хресної Дороги — Смерть Ісуса на Хресті. Про смерть Ісуса пише Євангелист Матей:

„Від шостої години темрява настала по всім краю аж до девятої години. А близько девятої години Ісус скрикнув міцним голосом, вимовляючи: »Елі, Елі, лема савахтані« — тобто: »Боже Мій, Боже Мій, чому Ти Мене покинув?« Деякі з тих, що там стояли, почувши це, казали: »Він Іллю кличе«. І негайно один із них підбіг, узяв губку й, намочивши її оном, настромив на тростину й дав Йому пити. Інші ж казали: »Лиши, побачимо, чи прийде Ілля Його рятувати«. А Ісус, скрикнувши сильним голосом, віддав духа“.
(Мт. 27, 45—50).

Подібно описують смерть Ісуса на хресті й інші Євангелисти: Марко 15, 33—37; Лука 23, 44—46; Йоан 19, 28—30.

Три години конання Ісуса на хресті — це ота ціна, яку заплатив Христос Небесному Отцеві за гріхи світу, за наші гріхи. Конаючий Ісусе! Помилуй нас! — кличе наша душа до розп'ятого на хресті Христа.

Тут також приміщується і Тринадцята станція Хресної Дороги — Здіймання Тіла Ісуса з хреста.

Євангелист Марко описує старання Йосифа Ариматейського, поважного радника, щоб Пилат дозволив видати Тіло Ісуса. Довідавшись від сотника, що Ісус умер, — Пилат видав Йосифові Тіло Христа:

„... А Йосиф, купивши полотно, зняв Його і обгорнув полотном...“ (Мк. 15, 46).

Євангелист Лука, даючи характеристику Йосифа Ариматейського, пише:

„І ось був чоловік, на імя Йосиф, радник, — людина добра й праведна, що не пристав був до їхньої ради, ані вчинків. Походив він з Ариматеї, юдейського міста й очікував Божого Царства; цей прийшов до Пилата й просив Тіла Ісуса. Зняв він Його з хреста й, обгорнувши Його в полотно, поклав у гробниці, висіченій у скелі, де ще ніхто не лежав“ (Лк. 23, 50—53).

Прочанин завважить там також червонавий камінь, на якому намащувано Ісуса перед положенням Його до гробу.

Слід уявити собі ту болючу хвилину, коли Пречистій Діві Марії довелося приймати від Йосифа Ариматейського мертве тіло Її Сина, а нашого Спасителя, як Вона тулила Його до свого серця, як голубила, пригортала. І тут нагадалася страсна пісня: „Під хрест Твій стаю, Спасителю мій милий, і молю Тебе, подайже мені за гріхи жаль щирий!“

Ідучи далі, входимо до каплиці, присвяченої Адамові. Це для паралелі поміж першим чоловіком, через якого прийшов гріх і смерть, і другим Адамом, з Голготи, через Якого прийшло спасіння людського роду. Християнська символіка зображує це у формі людського черепа, який лежить у стіп хреста.

Чотирнадцята станція Хресної Дороги — це властивий Гріб Ісуса Христа, в якому Його похоронив Йосиф з Ариматеї. Мала кімната, що веде до Гробу Христа зветься „Каплицею Ангела“, який звістив побожним жінкам, що Ісус воскрес:

„Не жахайтеся! Ви шукаете Ісуса Назарянина, розп'ятого. Він воскрес, Його нема тут. Ось місце, де Його були поклали“ (Мк. 16, 6).

Єрусалим. Каплиця Гробу Господнього. Автор під час медитації.

Низький і вузький перехід веде з „Каплички Ангела“ до Гробу Господнього в його природній величині. Там може зміститися дві-три особи, тому не можна довго задержуватися, бо біля Гробу чекає черга дальших відвідувачів. Все ж таки міг я задержатися там на самоті, щоб шепнути ширу молитву до Воскреслого Христа. Так хотілося від-

співати радісне великоднє „Христос Воскрес із мертвих...“, та блиск світла відорвав мою увагу. Це Ярослав Кулинич, який частинно супроводжав нас, використав хвилину моєї задуми й зробив знімку. Керистаючи з присутності фотографа, невеличка наша група, бо деякі, що скоріше були в Гробі, пішли оглядати інші цікаві місця цієї святині, зробила перед Гробом Господнім спільну світлину.

Слід тут ще додати, що в безпосередньому сусідстві Гробу є мала Коптійська каплиця, в якій можна побачити цей камінь, що ним привалено Гріб Ісуса.

Так закінчили ми Хресну Дорогу, яку жертвували за наших Братів і Сестер на Рідних Землях, що за прикладом Христа йдуть на свою національну Голготу, двигаючи тяжкий хрест релігійних і національних переслідувань, щоб Воскреслий Христос прийняв їхні терпіння, поблагословив їхній хресний шлях і дозволив діждатися їм релігійно-національного воскресіння.

Оглядаючи цікавіші місця в святині Гробу Господнього, натрапили ми на каплицю св. Олени, матері цісаря Константина Великого, яка доручила шукати за хрестом

Єрусалим. Група прочан перед каплицею Божого Гробу.

Єрусалим. Базилика Гробу Господнього. Автор під час молитви в каплиці св. Олени, матері цесаря Константина Великого.

Господнім; знайшовши його, Єрусалимський патріярх Макарій підніс його вгору, а побожний нарід падав навколішки й співав „Господи, помилуй“.

Внизу від цієї каплиці, є каплиця Віднайдення хрестів. Через діткнення хрестом померлого, який воскрес, так каже передання, пізнали хрест Ісуса Христа, і ми його прославили тут, відспівавши у своєму серці пісню: „Хресту Твоєму поклоняємся, Владико, і святоє воскресеніє Твоє славим“.

У святині Божого Гробу міститься також каплиця св. Лонгіна, того, що проколов бік Ісуса, щоб упевнитися, що Христос справді помер. Про це св. Євангелист Йоан так пише:

„Та коли підступили до Ісуса й побачили, що Він уже мертвий, то голінок не перебивали Йому, лиш один з вояків проколов Йому списом бік. І потекла негайно ж кров — і вода“ (Йо. 19, 33—34).

В каплиці св. Магдалини престіл нагадує те місце, де їй зявився Христос по своєму Воскресенню. Про цю євангельську подію пише св. Євангелист Йоан:

„Першого дня тижня [неділя — о. М. Х.] Марія Магдалина прийшла до гробниці ранесенько, як ще не розвиднілось, аж бачить — камінь відкочено від гробниці . . . — Марія ж стояла надворі перед гробницею і плакала. І каже їй Ісус: »Жінко, чого ж ти плачеш, кого шукаєш?« . . .“ (Йо. 20, 1, 11, 15).

Вказують там також на гріб Йосифа з Ариматеї, що похоронив Ісуса у своєму власному нововикутому гробі.

Каплиця Появи, згідно з традицією, а не за Святим Письмом, нагадує місце, на якому Ісус мав з'явитися своїй Матері після свого Воскресення.

Ця каплиця прилягає до монастиря Отців Францісканів і є під їхньою опікою. Замітна вона тим, що в ній є частина червонявої колони, тієї, до якої привязали Ісуса, коли Його бичували на подвір'ї у Пилата. В захристії цієї каплиці переховується шабля й остроги першого короля Хрестоносців — Гадфрі де Булон.

Подбали там теж про каплицю Розділення Одежі, на спомин розподілу одягу Ісуса Христа та кидання жереба на Його хітон, що не був шитий, тільки тканий (Йо. 19, 23—24).

Користаючи з вільного передобіднього часу, ми відвідали найбільшу єврейську й магометанську святість — Мечеть Омара, чи як звать її „Купола Скелі“ (Dome of the Rock), що є побудована на верху гори Морія, у південно-східній частині давнього міста Єрусалиму.

У внутрі мечеті височіє камяна скеля, що і є тією святістю Євреїв і магометан. За єврейською традицією, опертою на Святому Письмі, на цьому камені Авраам мав приготувати жертівник, на якому мав принести в жертву Богові свого єдиного сина Ісаака, в доказ вірності Господеві.

Про це читаємо в Старозавітній Книзі Буття (22, 1—14):

„Після того Бог випробував Авраама. Отож сказав до нього: »Аврааме!« Той же відповів: »Я тут!« Бог сказав: »Візьми сина твого, твого єдиного, якого любиш, Ісаака, і піди в Морія-край та й принеси його там у всепалення на одній з гір, що її Я тобі вкажу.« Встав Авраам рано-вранці, осідлав свого осла, взяв із

Єрусалим. Група учасників прощі перед святиною
Омара.

собою двох слуг та Ісаака, сина свого, наколов дров на всепалення і пішов на місце, що призначив йому Бог. На третій день підвів Авраам свої очі й, побачивши здалека те місце, сказав своїм слугам: »Побудьте тут з ослом, а я з хлопцям підемо аж он туди та,

поклонившись Богові, повернемося до вас». Тож узяв Авраам дрова всепалення та й поклав на Ісаака, сина свого; сам же взяв у руки вогонь і ніж, і пішли вони обидва вкупі. Тоді Ісаак заговорив до Авраама, батька свого, кажучи: »Батьку!« — А той: »Що тобі, сину?« — »Ось«, каже він, »вогонь і дрова; а де ягня на всепалення?« — Авраам же: »Бог подбає собі ягня на всепалення, сину«. І вийшли вони обидва разом.

„Як же прийшли на місце, про яке сказав йому Бог, то спорудив Авраам жертovníк, розклав дрова і, звязавши сина свого, поклав його на жертovníк, зверху на дровах. Тоді простягнув Авраам свою руку й узяв ножа, щоб принести в жертву сина свого.

„Та ангел Господній кликнув до нього з неба і сказав: »Аврааме, Аврааме!« Той відповів: »Я тут!« І сказав Бог: »Не простягай руки твоєї на хлопця, не чини йому нічого! Тепер бо знаю, що Ти боїшся Бога, що ти не пошадив свого сина, свого єдиного, для Мене«. Коли Авраам підвів очі свої й дивиться — аж ось позаду нього баран, заплутаний у кущах рогами. Пішов Авраам, узяв того барана і приніс його у всепалення замість свого сина. І назвав Авраам те місце »Господь явився«, як то й посьогодні кажуть: »На горі, де Господь явився«.

Знову ж за повір'ям магометан, з тієї скелі Магомет мав стрибнути до неба 691 року, відбиваючи на скелі свій слід ноги.

Ціла площа, на якій побудована святиня, є величиною 144,000 квадратних метрів і займає одну шосту усієї площі давнього Єрусалиму.

Закупив те місце Давид від Орни Євусія і з Божого доручення збудував там жертovníк, щоб переблагати Господа, який післав на його нарід чуму.

В II Книзі Самуїла сказано про це:

„Знову запалав гнів Господній на Ізраїля... Коли Давид устав уранці, прийшло Господнє слово до пророка Гада...: »Йди й скажи Давидові: Так говорить Господь: Три речі Я предявляю тобі, вибери собі одну з них, щоб Я виконав її тобі«. І прибув Гад до Давида

та й оповідає йому, кажучи до нього: »Чи має панувати в твоєму краї три роки голод, чи волієш три місяці втікати від ворога, що гнатиметься за тобою; чи хочеш, щоб була три дні чума у твоєму краї? . . . « Давид відповів Гадові: »Я пригноблений вельми, однак воліємо пострапити в руки Господні, бо Його милосердя велике, людям же в руки впасти не хочу«. І послав Господь чуму на Ізраїля від ранку аж по призначений час; і вмерло . . . 70 тисяч чоловік. Коли ангел простягнув був руку на Єрусалим, щоб вигубити його, то Господь зглянувся на лихо та сказав ангелові, що вигублював люд: »Досить уже! Затримай твою руку«. Тоді ангел Господній був якраз на току Орни євусія. Коли побачив ангела, що вбивав народ, сказав Давид до Господа, мовивши: »Дивись, це ж я згрішив, я провинився. Ці свечки — що вони зробили? Нехай Твоя рука буде проти мене та проти дому батька мого«. І прийшов того дня до Давида Гад і каже до нього: »Іди, постав Господеві жертovníк на току Орни євусія . . . « І пішов Давид . . . Орна уклонився цареві лицем до землі і спитав Орна: »Для чого цар мій прийшов до свого слуги?« А Давид відповів: »Купити в тебе тік для побудови жертovníка Господеві, щоб відійшла від народу пошесть . . . « (II Самуїл 24, 1, 11—21).

955 року Соломон збудував на тому місці святиню, як про це говориться в I Книзі Царів:

„У 480 році по виході синів Ізраїля з Єгипетської землі, у четвертому році царювання Соломона над Ізраїлем, у місяці Зів, що є другим місяцем року, почав Соломон будувати храм Господеві. А храм, що його збудував цар Соломон Господеві був 60 ліктів завдовжки, 20 ліктів завширшки і 30 ліктів заввишки . . . (I Царі 6, 1—2).

Цікавих довідатися точніше про будову храму Соломона, відсилаю до I Книги Царів, глави шоста і сьома.

Святиню Соломона знищили Вавилонці 587 року до Христа, а відбудував її Зоровавель 516 року до Христа, після повороту з Вавилонської неволі (Книга Езри, гл. 3).

Упродовж дальших двісті років Євреї мали деяку автономію, будучи в залежності від Персії. Опісля переходили вони з-під одного до другого окупанта.

168 року перед Христом Євреї під проводом Гасмонеїв збунтувалися проти утиску Сирійців, що спричинило ще більше переслідування. Сирійський король Антіох IV Епіфан ограбував святиню і присвятив її поганському богові Зевесові.

142 року Євреї під керівництвом Юди Маккавея прогнали Сирійців з Єрусалиму й проголосили незалежне Гасмоненське королівство, яке правило Юдеєю до 63 року перед Христом, тобто до часу, коли Євреї дісталися під володіння Римлян.

В 40 році перед Христом, Ірод Великий, підтримуваний Римом, був проголошений „Королем Юдеї“. Тоді він узявся відбудовувати Єрусалим, а з ним і колишню святиню Соломона. Її робота почалася 20 року до Христа й тривала до 64 року по Христі. Це та святиня, про яку передказував Ісус Христос, що з неї не лишать каменя на камені, що й сталося 70 р. по Христі, коли то Євреї збунтувалися проти римського панування. Тоді римський цісар Тит вислав свої легіони; вони зайняли Єрусалим і знищили його так, що справді, як запевнив Ісус, камінь на камені не залишився. Така сама доля зустріла й святиню, що її перед кількома роками закінчили будувати.

Ще раз бунтувалися Євреї 132 року, під проводом Бар Кохби, але імператор Адріян здавив це повстання своїми легіонами 135 р. Він почав тоді відбудовувати Єрусалим, а на місці давньої святині псбудував у 136 р. нову, але поганському богові, яку знищив Константин Великий.

Коли ж 637 р. каліф Омар захопив Єрусалим і відвідав площу колишньої святині, був обурений до краю брудом на тому місці та купами каміння. Кажуть, що за кару доручив Патріярхові Софронієві лежати ниць у тому бруді й нехлюйстві, а сам узявся власними руками очищувати місце, на якому збудував мечеть 687 р. Впродовж сімнадцяти століть та мечеть, звана мечеттю Омара, переходила різні напрямки після землетрусів, спалення, воєнних ушкоджень, але в тому часі не змінено її суттєвого вигляду.

В часах володіння Хрестоносців перемінено її в християнський храм і названо Святиною Бога. Та вже 1187 р. Саладин прогнав Хрестоносців, а святиню замінив у мечеть, усуваючи з неї всі сліди Хрестоносців.

Нинішня святиня Омара, чи, як з англійська називають її, „Dome of the Rock”, тобто „Купола Скелі” — це один із найкращих зразків релігійної архітектури, і саме те спонукало нас її оглянути.

Піднесена вона 12 стіп понад природну плятформу, а 8 сходів веде на терасу почерез аркади, звані „Терезами”, бо, за повір'ям мусулман, на Останньому Суді будуть там важити душі.

Структурально побудована вона у формі восьмикутника; стіна від одного кута до другого довга на 63 стопи, а в промірі має 180 стіп.

Святиня поділена двома рядами стовпів на три, так сказати 6, нави. Вісім стовпів, поміж якими є по дві колони, творають першу, восьмикутну наву. Середина святині окружена й оформлена чотирьома стовпами, поміж якими є по три колони. Педестал і капітелі тих колон неоднакові у кожній колоні, бо вони забрані з різних візантійських церков, знищених Персами 614 р. На деяких із них слідно знаки хрестів.

Купола, якою завершена святиня, виска на 108 стіп, а в промірі має 78 стіп. Покрита вона алюмінієм з бронзовою домішкою, золотіє барви. Матеріал до неї був привезений з Італії.

Вітражі вікон мають сягати часів Сулімана. Простір поміж вікнами прикрашений складною мозаїкою абстрактного колосся із збіжжя, виноград, тогочасних пальм, троянд, листків і овочів.

Свята Скеля, на якій Авраам мав приносити в жертву Богові свого сина Ісаака, та з якої, за повір'ям мусулман, мав стрибнути до неба Магомет, обведена деревяною балюстрадою з кедрини. Щілина в скелі та збірник під нею вказують на те, що там і пізніше приносили в жертву Богові звірята, кров з яких спливала щілиною до збірника. Під скелею є місце на молитву. Там мали молитися Авраам, Давид і Соломон. Мусулмани називають ту печеру „Коло-

дязем Душ", бо вірять, що там двічі в тиждень зустрічаються душі на молитві. Ми не бачили, але кажуть, що в скремій шафі, приміщеній у святині, переховують волосся з бороди Магомета.

Зовні святиня викладена в долішній частині мармуром, а в горішній прикрашена перським і турецьким кольоровим черепом.

До святині ведуть чотири отвори-брами, з чотирьох протилежних сторін.

Щоденно, а зокрема в п'ятницю, відвідують її тисячі цікавих, зокрема мусулман, скидаючи своє взуття перед входом до святині, що мусіли вчинити також і ми. Дехто побоювався, що, повернувшись, не буде мати в що взутися, бо хтось інший „через помилку“ забере його взуття. Та ми не чули, щоб там таке трапилось. Можливе тому, бо порядку надворі допильнує ізраїльська поліція, а внутрі святині вдержують її самі мусулмани.

Хоч тепер це мусулманська мечеть, а не християнська святиня Бога, то зробила вона на нас колосальне враження: може своєю імпазантістю, може тим, що там було колись Святе Святих, що це була святиня єдиного правдивого Бога, святиня, про яку довелося нам не лише чути, але читати, а то й вивчати її величину, простір притвору, поодиноких поверхів, вивчати, що каміння до будови брали готове, витесане в каменоломі, тому в „храмі при роботі не було чути ні молота, ні сокири, ані грюкоту від якогось іншого залізного знаряддя“ (I Царі, 6, 7); що місце, на якому мав стояти кивот завіту т. зв. дебір (всесвяте), було 20 ліктів завдовжки, 20 ліктів завширшки і 20 ліктів заввишки... , що він був обложений ширим золотом, а на ньому був зроблений кедровий жертівник... , що „храм був обложений ширим золотом, а завісу, що переділювала Святе Святих від люду, простягнуто на золотих ланцюжках... (I Царі 6, 20), що будував її Соломон 7 років. А завершивши будову, Соломон скликав увесь Ізраїль і приніс жертву перед Господом, з 22-ох тисяч волів і 120 тисяч овець.

А чи не цікаві для нас Господні слова до Соломона й не актуальні по нинішні дні?

„Щодо храму, який ти будуєш, то, коли ходитимеш у Моїх установах і виконуватимеш Мої присуди та пильнувати усі Мої заповіді, поведившись згідно з ними, — Я справджу на тобі Мое слово, що Я сказав Давидові, батькові твоєму, і житиму серед синів Ізраїля, і не покину народу мого Ізраїля“ (1 Царі, 6, 12—13).

Яке ж благословення чекає нас за те, що будемо і спомагаємо Божі храми, в яких не приноситься у жертву звірят, а в яких приносить Себе Самого в жертву Небесному Отцеві — Божий Син, Ісус Христос, руками новозавітного священика? Які Божі ласки сплинуть на нас, коли будемо зберігати заповіді, що їх навчив нас сам Боже-ственный Спаситель, оте Жертвенне Ягня, що „на зако-лення ведеться“.

З такими думками залишали ми колишню Святиню Старозавітного Бога, Небесного Отця, щоб ще оглянути залишки її імпазантних мурів, що їх називають Західньою Стіною.

Це не властива стіна, а підмурівок до колишньої святині від західньої її сторони, під якою, від самих початків зруйнування Святині та втрати незалежності, збираються Євреї й оплакують свою гірку долю, тому й та Західня Стіна одержала назву Стіни Голосіння-Плачу.

Святиня Соломона, як уже згадано, була побудована на горі Морія. Для зміцнення фундаментів святині поставили з усіх боків підпірну стіну. Коли Ірод Великий відбудував Святиню, то й поширив та зміцнив дотеперішню підпірну стіну масивними тесаними камінними колодами. А коли цар Тит зруйнував, у 70 році по Христі, Єрусалим і Святиню, то після такого знищення загрожувала небезпека і тим камінним колодам, що їх поклав Ірод, але в більшості вони збереглися до наших часів, даючи свідоцтво будівельному генієві Ірода Великого. [Це не той Ірод, що жив за часів Ісуса Христа, до якого не хотів Христос промовляти, коли привели до нього Ісуса по засуді. Ірод Великий помер 6 року перед Христом — о. М. Х.]

З усіх стін, що творили підпору для святині — Західня Стіна стояла найближче споганеного Всесвятого Святині.

Єрусалим. Західня Стіна-Мур плачу.

І до неї приходили Євреї оплакувати свою долю, не лише, як поневоленого народу, але й як такого, що його позбавлено Святині, в якій могли молитися і приносити Богові жертву поляки чи перепрошення.

В останні часи, вперше за дві тисячі років, цей осередок їхньої молитви, їхніх бажань, мрій і прагнень, опинився знову в руках ізраїльського народу. Євреї і далі не перестають приїжджати туди з усіх сторін світу, куди доля закинула їх, щоб молитися під Стінсю Голосіння. Та тепер — це вже молитва радості, молитва, яка часами перемінюється в імпровізований спів, чи навіть танець.

Приглядаючись тисячам Євреїв, заглибленим у молитві [тоді саме були їхні свята — о. М. Х.], порівнюємо їхню долю з долею нашого поневоленого народу. Ми бачимо очима нашої душі не один, а сотні поруйнованих наших новозавітніх храмів, бачимо збезчещені святині, що їх оплакує поневолений, але нескорений український Божий люд. Питаємо себе: коли ж прийде й для нас день визволення, день радості, коли наш нарід заживе у своїй вільній і незалежній Україні?

Наші до болю прикрі міркування перериває Гедеон, наш провідник, нагадуючи, що ось-ось перша година після полудня і нас жеде обід у готелі.

Ми пспрямували до Нової Брами, де на нас чекав автобус. Проходимо вузькими доріжками, заповненими християнськими і єврейськими паломниками; до того, при отих вузьких доріжках, одна біля одної крамнички, до яких запрошують купувати різний крам. Часами заступив нам дорогу обзантажений осел і ми з почуттям милосердя виминаємо його, погладивши по шорсткім волоссінні. Відчуваючи втому, але й певне вдоволення, залишаємо старинні мури Єрусалиму, з гадкою, чи доведеться ще колись у нашому житті тут побувати, щоб бути так близько тих Святих Місць, зршених найсвятішою Кровю Божого Сина, місць, на яких довершено відкуплення людського роду, місць, де за нас, за мене, терпів і вмер Ісус Христос.

Всівши до автобуса, ми поїхали відомими вже нам вулицями до готелю.

На оглядання околиць Єрусалиму нам залишилося ще тільки одне пополудне, тому вирішили ми використати його, щоб оглянути сусідню Витанію й Мертве море, а подорозі Єрихон.

Витанія, Єрихон і Мертве море

На схід від Оливної гори, ерихонською дорогою їдемо до Витанії; тепер це невелика арабська місцевість, віддалена п'ять кілометрів від Єрусалиму. Властива його назва Ель Азаріег. В четвертому столітті вона досить гарно розвивалась довкруги гробу Лазаря.

Для нас, християн, місцевість ця збуджує милі спомини з часів Ісуса Христа. Там проживав Лазар і його дві сестри: Марія і Марта, які часто гостили в себе струдженого Ісуса Христа і Його апостолів; там перебував Ісус у дсмі Симона прокаженого, де одна жінка дорогими ароматами намастила Ісуса Христа, там воскресив умерлого Лазаря, про що так гарно говорить у Святому Письмі. Євангелист Матей так описує перебування Ісуса в домі Симона, перед його Страстями:

Витанія. Загальний вид.

„І от коли Ісус був у Витанії в домі Симона прокаженого, підійшла до Нього одна жінка з алябастровою плящиною, повною вельми дорогого мира, і вилляла його Йому на голову, як Він сидів при столі. Побачивши це учні, нарікали й казали: »Навіщо таке марнотратство? Це можна б було дорого продати й — дати бідним!« Ісус зауважив це й сказав їм: »Чому ви докучаєте цій жінці? Вона зробила добре діло для Мене. Завжди бо бідних маєте з собою; Мене ж не завжди маєте. Виливши це миро на Моє тіло, вона вчинила те на похорон Мій. Істинно кажу вам: Де тільки буде проповідуватися ця Євангелія по всьому світі, оповідатиметься і про те, що вона зробила, їй на спомин« (Мат. 26, 6—13).

Знову ж Євангелист Йоан розповідає про чудесне воскресіння Лазаря, брата Марії і Марти. Він говорить про це так:

„Був один недужий: Лазар з Витанії, села Марії та її сестри Марти. Марія ж, брат якої Лазар слабував, була ота, що миром помазала Господа і волоссям своїм обтерла Йому ноги. Отож послали сестри до Нього сказати йому: »Господи, той, що любиш його, слабує«
Зачувши те, Ісус мовив: »Недуга ця не на смерть, а на славу Божу: щоб Син Божий ним прославився«...

„Прибувши, застав Ісус його вже чотириденним у гробі. Була ж Витанія недалеко Єрусалиму, стадій з п'ятнадцять, і багато з Юдеїв походилися до Марти та Марії, щоб розважати їх по братові... Заплакав Ісус... І знову жалощі відчув Ісус у собі і подався до гробу. А була то печера, і камінь лежав зверху. »Відкотіть камінь«, звелів Ісус... І звів Ісус счі вгору й мовив: »Отче, Тобі подяку складаю, що вислухав еси Мене!« ... А промовивши те, кликнув на весь голос: »Лазарю, вийди сюди!« І мертвий вийшов... І сказав їм Ісус: »Розв'яжіть його і пустіть, нехай ходить« (Йо. 11, 1—4, 17—19, 35, 38—44).

Євангелист Лука розповідає про інше перебування Ісуса в дсмі Марії і Марти у Витанії. Історію що читається в Євангелії на всі Богородичні свята року:

„Коли ж вони були в дорозі, Він увійшов в одне село і якась жінка, Марта на імя, прийняла Його в хату. Була ж у неї сестра, що звалася Марія; ця, сівши в ногах Господа, слухала Його слова. Марта ж клопоталась усякою прислугою. Наблизившись, каже: »Господи, чи Тобі байдуже, що сестра моя лишила мене саму служити? Скажи їй, щоб мені допомогла?«
Озвася Господь до неї і промовив: »Марто, Марто, ти побиваєшся і клопочешся про багато, одного ж потрібно. Марія вибрала кращу частку, що не відніметься від неї« (Лк. 10, 38—42).

Розкопи переведжені там Францісканським Біблійним Інститутом свідчать про те, що колись були побудовані там, на схід від гробу Лазаря, три церкви. При кінці четвертого століття побудовано там церкву присвячену св. Лазареві. З неї залишилися тільки абсиди [півокругла частина будови — о. М. Х.] в середній частині храму. Піз-

Витанія. Вхід до гробу Лазаря, що його береже Арабка, християнка.

ніше побудовано на цьому місці ще дві церкви. З другої, побудованої незадовго після першої, залишилася абсида за головним престолом, дещо з мозаїки і дві колони на подвір'ю. В середньовіччі Хрестоносці побудували третю, з якої залишилося тільки дещо з мозаїки. На південь від церкви видно залишки монастиря з 1143 року.

Нову церкву св. Лазаря побудовано 1952-53 на фундаментах трьох перших.

Оглянувши церкву, ми ввійшли по 24 сходах, викутих в скелі 1613 р., до гробу Лазаря. Властивий вхід до гробу вів з подвір'я, перед церквою, але мусулмани, будуючи там свою мечеть, вхід цей закрили.

Горизонтальна плита накриває гріб, надаючи йому характеру печери, як виразно пише про це Євангелист Йоан (11, 38):

„А була то печера, і камінь лежав зверху“.

Вхід до нього бережуть християнські Араби, з яких багато живе там серед великої матеріальної нужди. Одна Арабка запросила нас відвідати її кімнату-печеру, де живе вісім осіб, ексклюзивно з літньою матір'ю. Наші паломники, ведені співчуттям, сбдаровували їх милостинею.

При вході до вулиці, яка веде до гробу Лазаря, живе либонь єдина українська родина, — це Гоко Кравців, високий старшина Американської Армії, який виконує там доручення Об'єднаних Націй. З його гостинної хати скористали деякі наші паломники, а зокрема його стрийко з дружиною, інж. Роман Кравців, який відбував з нами прощу до Святої Землі.

Для цікавості слід згадати, що поруч Гробу Лазаря є нова грецька церква, збудована 1968 р. Є там також православна церква і монастир.

Оглянувши церкву св. Лазаря і його гріб, ми подалися юдейською пустинею і долиною Єрихону до Мертвого моря, що віддалене від Єрусалиму на 35 кілометрів. Їхали ми новим автошляхом, збудованим 1963 р.

Подороззі ми зупинилися в місці, що його звуть „Гостинницею Доброго Самарянина“. Тут колись мала стояти справжня гостинниця, до якої добрий Самарянин привіз на осляті побитого в Єрихонських проваллях подорожнього Ізраїльтянина. Про це розповідає сам Ісус у своїй чудовій притчі записаній Євангелистом Лукою (10, 30—37).

Цією притчею про милосердного Самарянина, Ісус бажав навчити не тільки ізраїльського законовчителя, але й усіх нас, хто насправді є нашим ближнім, бо ми часто забуваємо про це у наших щоденних відношенні до нього.

У Святому Письмі Старого Завіту називають це місце „Червоним“ — може тому, що там не лише земля, але й каміння є червоної барви. Дехто з нас узяв собі по кілька невеличких камінчиків на спомин.

У самому місті Єрихоні, через нестачу часу ми не були. Та, беручи до уваги, що це одне з найстарших заселених міст світу, в якому без перерви жили люди від яких десять тисяч років, що це одне з найважливіших археологічних місць світу, що про нього говориться на сторінках Святого Письма Старого і Нового Завітів, постараємося познайомити з ним наших читачів.

Зразу думали, що місто Єрихон сягало доби неоліту, тобто 5—4 тисячі років перед Христом, але пізніші розкопи вказали на мури, що є найстаршими мурами, які колинебудь окружали місто; вони сягають 7—6 тисяч років перед Христом. Оті мури старинного Єрихону були ще обведені ровом, широким на 27 стіп і глибоким на 7 стіп. В давніх часах Єрихон налічував три тисячі мешканців, а в наші часи має їх десять тисяч. Положений він недалеко північного берега Мертвого моря, 825 стіп нижче позему моря взагалі.

Це перше місто, що його здобув Ісус Навин, перейшовши ріку Йордан у напрямі до обітованої землі. Сплондроване тоді Ісусом Навином, відбудовано його, як частину спадщини Веніяміна. В пізніших часах Вавилонці забрали його мешканців у неволю. Повернувшись по роках до батьківщини, попалися в руки Сирійців, а ще пізніше Римлян. Марко Антоній подарував Єрихон, який у тих часах був розкішною зимовою оселею та в якому зберігалися чудові арабські орнаменти і мозаїка, — Клеопатрі, а та передала його Ірсові Великому.

Про Єрихон згадується у Старозавітніх Книгах Второзаконня та Ісуса Навина, коли то Ізраїльтяни входили до обіцяної Ханаанської Землі. Книга Второзаконня говорить про це так.

„Мойсей зійшов із Моав-степу на гору Нево . . . , що проти Єрихону“ (Второз. 34, 1).

З тієї гори Нево Господь показав Мойсеєві обітовану землю, до якої Мойсей провадив свій нарід 40 років, але

Група прочан у дорозі до Витанії.

сам до неї не ввійшов, бо помер якраз на тій горі, маючи 120 років.

„І промовив до нього Господь: »Це земля, що про неї клявся Я Авраамові, Ісаакові та Якову, словами: Я дам її твоєму потомству. Я дам тобі побачити її очима, але туди ти не вийдеш«. Там і помер Мойсей, раб Господній, у Моав-землі... і по цей день ніхто не знає його гробу...“ (Второз. 34, 4—6).

Дальше говорить у Святому Письмі, що Ізраїль перейшов у чудесний спосіб до обітованої землі через ріку Йордан, „напроти Єрихону“ (Іс. Нав. 3, 16) й „... отаборився в Гілгалі, по східнім боці Єрихону“ (Іс. Нав. 4, 19). „... і святкували Пасху на степах Єрихонських...“ (Іс. Нав. 5, 10). А далі в Книзі Ісуса Навина говорить, як Ізраїльтяни під проводом Ісуса Навина здобули Єрихон, обведений старинними мурами. Думаю, що буде до речі пригадати нашим читачам оте чудесне здобуття Єрихонських мурів, бо від того по сьогодні вживають вислову: „Як труба ерихонська...“

В часі, коли Ісус Навин з Ізраїльтянами отаборився в Гілгалі, від східньої сторони Єрихону:

„Єрихон зачинився і замкнувся кріпко перед си-
нами Ізраїля; ніхто не виходив, ані не входив до нього.
І сказав Господь Ісусові [Навинові — о. М. Х.]: »Ось
даю тобі в руки Єрихон і його царя та його сильних
войовників. Ви всі, здатні до війни, обійдете навкруги
міста один раз; і так робитимете шість днів. Сім свя-
щеників нехай несуть перед кивотом сім сурем з ба-
ранячого рогу, а дня сьомого обійдете сім разів нав-
круги міста, й нехай священники засурмлять. Якже
засурмлять у баранячій ріг, то весь люд, як тільки
почує знак трубний, хай кликне сильним окликом,
і мури міста впадуть на землю, і нарід увійде там
де хто стояв« (Іс. Нав. 6, 1—5).

Про падіння Єрихону, як заповів Господь, говорить
в Книзі Ісуса Навина, шоста глава, вірші 20—27.

В новозавітніх писаннях згадується про Єрихон при
нагоді uzдоровлення двох сліпців та зустрічі Ісуса Христа
з митарем Закхеєм.

Євангелист Матей пише про uzдоровлення сліпців так:

„Коли вони виходили з Єрихону [Ісус з апосто-
лами — о. М. Х.], йшло за ними багато народу. —
Отож два сліпці сиділи собі край дороги, а коли по-
чули, що Ісус переходить мимо, закричали, кажучи:
»Господи, Сину Давида, змилуйся над нами«. Люди ж
картали їх, щоб замовкли. А ті, ще більше голосили:
»Змилуйся над нами, Господи, Сину Давидів!« Ісус же
зупинився, закликав їх і мовив: »Що бажаєте, щоб
учинив Я вам?« Вони кажуть Йому: »Господи, щоб
очі нам відкрилися«. Змилювався Ісус, доторкнувся
їхніх очей, і негайно же прозріли й пішли слідом за
Ним“ (Мт. 20, 29—34).

Євангелист Марко розповідає лише про одного сліпця,
якого uzдоровив Христос, виходячи з Єрихону (Мк. 10,
46—52).

Знову ж Євангелист Лука, описуючи ту саму подію
привернення зору сліпому, говорить, що це сталось, коли
Христос наближався до Єрихону (Лк. 18, 35—43).

Про іншу маркантну подію, яка мала місце в Єрихоні,
біля якого ми переїздили до Мертвого моря, говорить Єван-

гелист Лука (19, 1—10). Це зустріч Ісуса з митарем Закхеєм у його домі. Оповіданням про навернення Закхея, [це Євангеліє читаємо на Божественній Літургії в 32 неділю по Зісланні Св. Духа — о. М. Х.] Свята Церква хоче повчити своїх вірних, що Господь Бог нікого не відкидає від себе, коли хто кається. Коли Закхей виявив своє щире каяття, тоді почув слова Божественного Спасителя:

„Сьогодні на цей дім зійшло спасіння, бо й він Син Авраама. Син бо чоловічий прийшов шукати й спасти те, що загинуло“ (Лк. 19, 9—10).

Тому, що в недалекій віддалі від Єрихону є ріка Йордан, де вказують на місце, на якому Ісус Христос прийняв хрищення від Івана Христителя (Мт. 3, 13—17), припускають, що в сколіці Єрихону перебував Ісус 40 днів у молитві і пості. Там тепер, на стрімкій скелі є грецький монастир, побудований минулого століття над печерами, з яких одна є присвячена пам'яті перебування там Ісуса Христа в часі сорокденного посту, після Його хрищення в ріці Йордані. А на верху гори, на якій за переданням диявол спокушував Ісуса, стоїть старинна церква, недавно відремонтована.

Про спокушування Ісуса говорить Святе Письмо так:

„Тоді [після хрищення Ісуса — о. М. Х.] Дух повів Ісуса в пустиню, щоб диявол спокушував Його. Він постив сорок день і сорок ночей і нарешті зголоднів. Тоді підійшов до Нього спокусник і сказав: »Коли Ти Син Божий, звели, щоб це каміння та й стало хлібом«.“ (Мт. 4, 1—3).

Залишивши місце, де ми якийсь час задержалися, щоб познайомитися з декількома історичними місцевостями, що їх згадується в Книгах Святого Письма, почали ми вїздити в Єрихонську долину, яка простягається до ріки Йордану. На перехрестю доріг ми завернули направо, дорогою, яка веде до Йордану. На жаль, тепер те місце над Йорданом, де Ісус приймав хрищення від Івана Христителя є військовою зоною, тому ми не могли там бути й оглянути каплички, збудованої на пам'ятку хрищення Ісуса. З цієї дороги, що вела над Йордан, ми знову скрутили вправо і, проїхавши три кілометри, прибули над берег Мертвого моря.

Над берегом Йордану. Каплиця св. Івана Хрестителя, де хрестився Ісус.

Мертве море, в арабській мові називається „Багр Лут“, тобто Море Лота. Його дно положене 800 метрів нижче позему Середземного моря, а тим самим воно є найнижчим місцем на землі. Взнявши до уваги те, що Єрусалим положений 750 метрів над поземсм моря, а дно Мертвого моря 800 метрів нижче позиму Середземного моря, то стане зрозумілим отой великий тиск повітря на людський організм. Тому при переїзді з Єрусалиму над Мертве море відчувається млюсність, або заглушення.

Мертве море своєю довжиною сягає 46 кілометрів, а шириною 17 кілометрів. Його глибина сягає 400 метрів. Характеристичною рисою води Мертвого моря є її густисть. Більшість її складників — це хлор і магnezія. Перенасичення води сіллю унеможлиблює якенебудь життя. Зате воно безпечне для купальників, бо в ньому не можна потонути. Користаючи з нашого перебування над Мертвим морем, багато з нас пробувало в ньому скупатися. Та не можу сказати, що ми відчували в тому таку насолоду, як у Вайлдвуді. Воно спокійне, а до того його вода має в собі

якийсь товщ, що його важко опісля змити. Зате має лікувальні властивості, про що довідалися ми наступного дня, коли деякі наші паломники хвалилися, що позбулися різних зовнішніх слабостей. Пан Сидір Новаківський, який часто забавляв нас своїми дотепами й культурними жартами, говорив також про „чудо“ в Мертвому морі, якого зазнали деякі наші паломники.

Недалеко Мертвого моря, всього кілька миль на захід від ріки Йордану, є відома вже на весь світ невеличка місцевість, що зветься Кгірбет Кумран. Стала вона славна з того часу, коли там відкрили старобіблійні сувої, що є найбільшою сучасною археологічною знахідкою. Весною 1947 року Бедуїн-пастух знайшов у печері скельної кручі в Кгірбет Кумран вісім глечиків, а в них пергамініві, завинені в полотно сувої єврейських манускриптів з часів першого століття перед Христом. Це відкриття залишилося довгий час невіднотоване в пресі. Сувої переходили з рук до рук. Щойно по якомусь часі стала ця подія відомою. Відкриттям зацікавилися міжнародні наукові чинники й по-

Кгірбет Кумран, печери над Мертвим морем, де 1947 р. знайдено в печері старобіблійні сувої.

чали їх студіювати, а водночас висилали нові наукові експедиції за дальшими пошуками.

Наш провідник Геден розповідав, що це віднайдення сувоїв було цілком принагідне. Випасаючи там вівці, пастух кидав камінчики по довкільних скелях, отак для забави. І коли так кинув один камінчик, почув у скелі якийсь дивний грюкіт, наче б щось побилось. Зацікавившись тим дивним звуком, почав шукати за загадочним місцем і знайшов скелю з отвором. Діставшись всередину, завважив кілька глечиків цілих і ті, що їх розбив своїм каменем. Не знав він, що речі, які знайшов, є неоціненої вартости, тому ніде не зголошував свого відкриття. Опісля показалося, що між знайденими сувоями є манускрипт Старозавітної Книги пророка Ісаї, коментар на біблійну Книгу пророка Аввакума із сьомого сторіччя перед Христом, апокаліптична поема, що описує боротьбу між Силами Світла й Силами Темряви та Псалми. В часі дальших пошуків знайдено в недалекій віддалі від Мертвого моря сотні таких сувоїв, які розділено поміж різні наукові інституції для розгляду. Перші знайдені в Кгірбет Кумран сувої приміщуються, як про це була вже згадка, в Єрусалимі, в окремому на це збудованому музеї.

В 1951 році такий же Бедуїн відкрив багато більше таких сувоїв у гірських кручах недалеко місцевості Ваді Мурабаат, яких десять кілометрів на південь від Кумран. Писані вони єврейською, грецькою і арамейською мовами й стосуються першого сторіччя перед Христом та першого і другого сторіччя по Христі. Правдоподібно заховано їх там у часі другого повстання ізраїльського народу, бо знаходяться там чотири листи Бар Кохби, провідника Ізраїльтян у повстанні проти Римлян 135 року.

Повертаючись з-над Мертвого моря до Єрусалиму, автоводій підвіз нас ближче Єрихону, але пізня пора не дозволила нам оглянути його основніше. Сонце кидало вже свої останні промені на довкільні верхівя гір, коли ми виїхали на шосе, яка провадила нас до Єрусалиму.

На обличчях деяких прочан можна було помітити втому, але ніхто не чув нарікань. Навпаки, в них створювалося бажання якнайбільше побачити, пережити багато

пражень, щоб було про що розповідати родині, приятелям чи ділитися своїми переживаннями в більшому гурті осіб. Ді-р М. Чарторійський, наприклад, списує вже другий зшиток своїх спостережень, бо в нього є бажання опублікувати свої спомини в канадській пресі, як згадував, до якої він часто дописує. Робила записки також п-і Ірина Козак з Філядельфії. А я і не думав, що й мені доведеться писати ось ці спомини, тому обмежився до мапи Ізраїля та покажчика, який ми одержали з виїздовими документами. Тепер не треба було б мені напружуватися в пригадуванні того порядку, в якому ми оглядали Святі Місця.

Вже добре стемніло, коли ми наблизилися до дорогого нашому серцю Єрусалиму, що його доведеться вже наступного дня залишити. А так хотілося б оглянути ще не одну місцевість, не одну, дорогу християнській душі пам'ятку, та розподіл днів і місцевостей у нашій прощі нам на це не дозволяє. Хотілося б ще раз і то на самоті побувати у Вифлеємській печері, там, де народився Христос, чи в храмі Божого Гробу, де стільки цікавих памяток, пов'язаних з терпіннями і смертю Ісуса, в отих найсвятіших місцях християнського світу. Здається, що вруге ми дивилися б на те все іншими очима, сприймали б з іншою настановою. Перший раз тягнула нас у всі ті Святі Місця, можливо, людська цікавість, а тепер ми насолоджувалися б усім тим, жили б кожним місцем, пов'язаним з життям Ісуса Христа, жили б ксжною згадкою про Його спасенні вчинки на землі.

Та свідомість того, що будемо мати нагоду побувати ще в інших місцевостях, зв'язаних із життям Христа, там, де Він провів свою молодість, де навчав і втихомирював бурю на морі, що будемо мати ще нагоду ступати слідами Ісуса там, де Він творив так багато чуд, починаючи від переміни води у вино, на весіллі у Кані Галилейській, де допомагав своєму опікунові — Йосифові у столярських роботах, де „зростав мудрістю, літами й ласкою в Бога та людей“ (Лк. 2, 52) — заспкоює нас та дозволяє без хвилювань споживати останню вечерю в цьому готелі. Після вечері не було багато охочих на розмови, бо кожний спішив у свою кімнату, щоб приготувати свої валізки на

завтрішній день, чи написати ще останні привіти з Єрусалиму.

Ми домовилися, що виїжджаємо в годині восьмій ранку, тому треба було наступного дня встати в годині шостій, виставити свій багаж на коридор та бути на сніданні в годині сьомій рано.

У вівторок, 26 вересня, залишили ми Єрусалим і поїхали в північному напрямі через Самарію до Галилеї. Перед нами того дня 171 миля дороги. Наш відпочинок буде щойно в Тиверії, над Генезаретським озером. Був соняшний і настроєвий день. Шосе було добре, тому й автобус везе нас спокійно. Тут-то-там наш провідник Гедеон вказує на якусь біблійну місцевість та пригадує старозавітні події, що стосуються даної місцевости. Ось по правій стороні вказує на місцевість Бетел (Дім Бога), де колись Авраам збудував жертovníк Господеві, про що згадується в Книзі Буття:

„Звідти ж [із Сихему --- о. М. Х.] він рушив у гори, на схід від Бетелу, і нап'яв свій намет між Бетелем, на захід, та Аї, на схід, і там спорудив жертovníк Господеві та й закликав імя Господне“ (Буття 12, 8).

Там також Яків бачив у сні драбину по якій сходили і виходили ангели, а на верху стояв Господь:

„Тоді вийшов Яків з Версавії і пішов у Харан. Дійшов він на місце й заночував там, бо зайшло сонце. Він узяв камінь з-поміж каміння, яке було на місці, поклав собі під голову та й ліг спати на цьому місці. І сниться йому, що ось драбина спирається об землю, а верхком сягає неба, і оце ангели ступають по ній вгору й сходять наниз“ (Буття 28, 10—12).

Це місце віддзеркалює довгу й інтересну старозавітню історію, про що гсвориться у Святому Письмі.

Минаємо також місцевість Шіло, де перебував ковчег Господній упродовж чотирьох століть.

„Візьміть із Шіло ковчег Господнього союзу, щоб ішов посеред нас і спас нас від ворогів наших“ (І Самуїла, 4, 3).

Тим часом знайомлюся з історією Самарії, до якої наближаємося, щоб відтворити в пам'яті місця і події, які там відбувалися, як у Старому, так і Новому Завітах. Христос прийшов і для цієї землі і для її мешканців. Він і тут проповідував, навертав, творив чуда. Тут, у цьому краю, Самаряни запрошували Ісуса до себе і в цьому краю проганяли Його із села, в якому хотів заночувати. Тож, переїжджаючи цим краєм, треба і з ним ознайомитися.

Самарія

Самарія виводить свою назву від Шемера, власника гори, на якій стояло місто Самарія, що його збудував Омрі, ізраїльський цар. Про це говориться в 1 Книзі Царів таке:

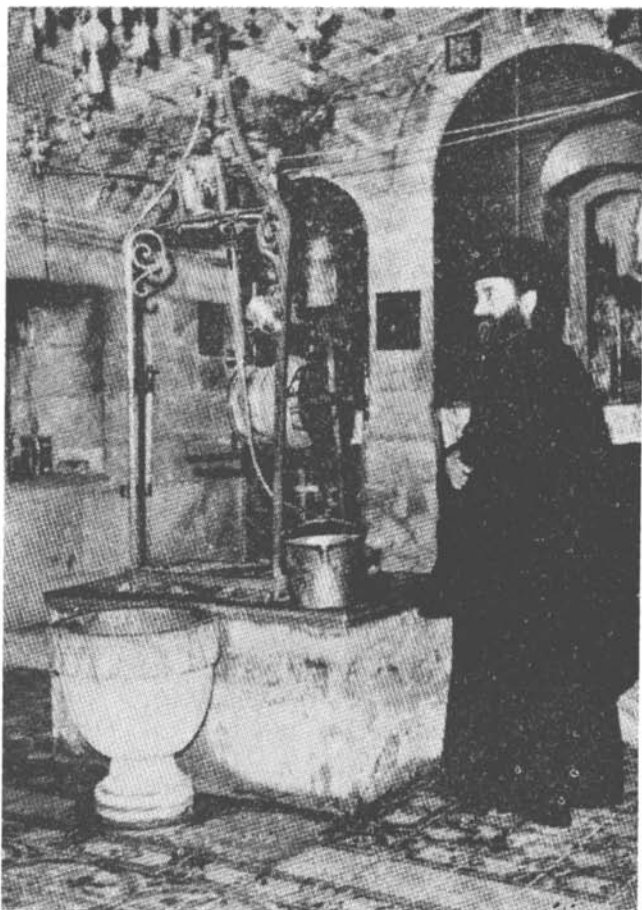
„На тридцять першому році царювання Аси, царя юдейського, став Омрі царем над Ізраїлем і царював дванадцять років... Цей купив у Шемера за два таланти срібла гору Самарію, збудував гору і назвав місто, що збудував, за іменем Шемера, власника гори — Самарія“ (1 Царі 16, 23—24).

Своєю структурою майже нічим не різниться від Юдеї, тільки зовнішній вигляд Самарії дещо приємніший для ока, бо земля там більш родюча, тому й зустрічається більше зелені, а пагорби покриті кущами винограду, які колись доручив засадити Господь:

„Знову виноградників насадиш по горбах самарійських. Ті що їх понасаджують, самі й збирати будуть“ (Єремія 31, 5).

Колись Самарія була північним Ізраїльським королівством, яке покарав Бог за гріхи царів. Про це пишеться в Книзі пророка Амоса:

„... Зберіться на горах Самарії і гляньте на величезне в ній безладдя, й утиски посеред неї! Вони не знають діяти чесно, — слово Господнє, — вони громадять насильства і здирства у своїх палацах. Тому ось так говорить Господь Бог: »Ворог обложить край, повалить у тебе твою потугу, пограбовані будуть твої палаци« (Амос 3, 9—11).

Керниця Якова, а біля неї грецький монах.

Поміж двома горами — Герезім і Ебал простягається чудова долина ел Махнах, де перехрещуються дороги з півночі на південь і зі сходу на захід. Туди проходив також ізраїльський нарід з Мезопотамії в Палестину. На цій долині отаборився був Авраам з Лотом і там спорудив Господеві пам'ятник. Опісля Яків задержався в Сихемі, де на-

був землю, розпростер намет і викопав криницю, яку передав своєму синові Йосифові, якого, по повероті з Єгипетської неволі, там похоронено. Про цю передачу поля в Сихемі говориться в Книзі Буття таке:

„Я ж даю тобі понад братів оту частку землі, що її був я забрав від аморія своїм мечем і своїм луком“ (Буття 48, 22).

Сихем був столицею північного Ізраїльського королівства. Після асирійського завоювання 721 року, Сихем став занепадати, а в часах Христа був уже малим селом.

При кінці четвертого століття біля криниці Якова побудовано церкву, але її знищили Самаряни. Відреставрував її Юстиніян 528—556, але опісля її знову зруйновано. Щойно Хрестоносці побудували там церкву з трьома навами. В 1187 році її зруйновано і щойно 1860 року відбудували її православні Греки, одержавши її на власність.

І саме там ми зупинилися, щоб не лише побачити місце зустрічі та навернення Самарянки, але й, будучи спрагненими, напитися холодної води. Тут відпочивав також Ісус Христос у переході через Самарію. Було це вже біля шостої години. Саме тоді:

„Надходить жінка Самарії води взяти. Ісус до неї каже: »Дай Мені напитися«. »Юдей еси, а просиш напитися в мене, жінки Самарянки?« (Йо. 4, 7, 9).

Тоді Ісус звернув свою розмову на „воду живу“, яку кожен, хто її пє, не матиме спраги повіки. Пізнавши, що Ісус не є звичайною людиною, а принаймні пророком, запитує Ісуса, де слід поклонятися Богові: на горі Гаразім, де Самаряни, суперники Юдеїв, побудували були святиню, в протилежності до єрусалимської, чи в Єрусалимі. Ісус повчив її, що Бог є Духом, тому слід Йому кланятися духом і правдою. В дальшій розмові Ісус дав себе пізнати їй, що Він є очікуваним Месією. Жінка побігла в місто й звістила його мешканцям, що зустріла Месію — Христа, Який сказав їй все, що вона вчинила [жила в незаконнім подружжі -- о. М. Х.]. Самаряни прийшли, щоб побачити Ісуса й запросили його до себе. Ісус перебув там два дні і в тому часі багато мешканців увірило в Нього (Йо. 4, 10—42).

Ця криниця тепер знаходиться в подвір'ю монастиря православних Греків. Вона справді глибока. Сягає до 50 метрів. Коли Христос обіцяв Самарянці дати „воду живу“, вона здивовано сказала:

„Ти й зачерпнути не маєш чим, Пане, а й криниця глибока, --- то й звідкіля у Тебе вода жива? Чи більший Ти за батька нашого Якова, що дав нам криницю оцю, і сам пив з неї, а й сини його ще й товар його“ (Йо. 4, 11—12).

Вигляд її, як і наших криниць. Черпало спускається вниз колесом і колесом підтягається його вгору. Нам послужив наш провідник, спускаючи двічі черпало по воду. Тому, що вода справді є глибоко, вона холодна і приємно її петься. На протилежному боці дороги знаходиться ресторан, де ми покріпилися на дальшу дорогу. З того місця оглядали горби, про які тут була мова.

У північній Самарії є місто — Кесарія, про яке говориться у Святому Письмі Нового Завіту з нагоди хрищення в ньому римського сотника Корнилія і його родини.

„А був у Кесарії один чоловік на імя Корнилій, сотник, з полку, що звався італійським, побожний і богобоязливий з усім своїм домом; він чинив народові великі милостині й завжди Богові молився“ (Д. А. 10, 1—2).

Довідавшись, що Апостол Петро увійшов у Кесарію, Корнилій скликав близьких та приятелів і „вийшов йому назустріч і, припавши йому до ніг, уклонився... Петро ще говорив слова ці, як Святий Дух зійшов на всіх... І повелів, щоб їх христили во імя Ісуса Христа“ (Д. А. 10, 1—48).

В цій же Кесарії був в'язнений Апостол Павло, куди передали його Юдеї.

„Прибувши в Кесарію, вони передали правителеві листа і поставили перед ним також Павла. Той, прочитавши лист, спитав його, з якої він країни, а як дізнався, що з Кілікії, мовив: »Я тебе вислухаю, коли прийдуть теж твої винуватці« [члени юдейської ради, які судили Павла за проповідування майбутнього воскресіння — о. М. Х.]. І велів стерегти його в преторії Ірода“ (Д. А. 23, 33—35).

Після знищення Єрусалиму 70 року по Христі, Кесарія стала римською колонією.

Мешканці Самарії — це мішана раса, яку ввели в Палестину Асирійці, коли знищили Самарію 722 року до Христа. В час Вавилонської неволи, Самарійці заклали подружжя з тими Євреями, які залишилися на місці і так створили мішану расу.

Між Самарянами і Юдеями завжди була ворожнеча. На це вказує такий факт: Коли Кир дозволив Євреям повернутися в Палестину 536 року перед Христом і вони почали відновляти Єрусалим і святиню, Самаряни запропонували поміч у відбудові святині, та Євреї відкинули їхню пропозицію. Про це розповідає пророк Езра таке:

„Коли ж всроги Юди та Веніямина [Самаряни — о. М. Х.] почули, що поворотці з полону будують храм Господеві, Богові Ізраїля, то прийшли до Зоровавела . . . [520 року перед Христом — о. М. Х.] й сказали: »І ми хочемо будувати з вами, бо, як ви, так і ми звертаємося до вашого Бога й приносимо Йому жертви від часів Асархаддона, асирійського царя, що перевів нас сюди«. Але Зоровавел та Ісус і інші голови рєдин Ізраїля сказали їм: »Не будувати вам разом з нами дому Богові нашому, але ми самі будуватимемо (його) Господеві, Богові Ізраїлевому, як велів нам цар Кир, цар перський“ (Езра, 4, 1—3).

Самаряни звернулися із скаргою до Артаксеркса, який доручив здержати будову святині.

„Дайте, отже, наказ, щоб ті люди припинили роботу та щоб це місто не відбудовувано, доки від мене не вийде наказ“ (Езра 4, 21).

Не дивлячись на ворожнечу, яка панувала між тими двома народами, Ісус, переходячи через Самарію, зупинявся в їх містах, проповідував, навчав, про що так маркантно сповідає Євангелист Йоан з нагоди навернення жінки Самарянки, про що була вже мова (Йо. 4, 4—42). Та це не перешкодило пізніше відкинути Ісуса й не прийняти Його на відпочинок, коли був в дорозі до Єрусалиму.

„А як наблизився час, коли Ісус мав бути взятий (з цього світу), Він постановив пуститися в дорогу до

Єрусалиму. Отож вислав посланців перед собою. Пішли вони й увійшли в якесь село самарянське, щоб Йому приготувати. Та Самаряни Його не прийняли, бо Він подорожував до Єрусалиму . . .“ (Лк. 9, 51—53, 56).

Однак Ісус не зневірився тим, бо ж Він прийшов до всіх, усіх бажав спасти. Він учив, що не здорові, а хворі потребують лікаря й тому, коли в переході з Галилеї в Єрусалим Йому знову прийшлося проходити Самарію, і вийшло Йому на зустріч десять прокажених, прохаючи uzдоровлення, Ісус, ведений милосердям, доручив їм показатися священникам. І сталось, як вони йшли, очистилися. Та тільки один повернувся, щоб подякувати Господеві, і то був чужинець. Ісус похвалив його і сказав:

„Встань, іди: віра твоя спасла тебе“ (Лк. 17, 11—19).

Хвалив також Христос Самарянина й поставив його всім за приклад справжньої любови ближнього (Притча про самарянина, Лк. 10, 30—37).

Ісус знав про неприхильне наставлення Самарян до Ізраїльтян, а може й до Його учнів, чи, поступаючи згідно із своїм навчанням: „що прийшов тільки до дому овець Ізраїля“, наказав апостолам:

„У дорогу до поган не пускайтеся і в самарійські міста не заходьте“ (Мт. 10, 5).

Та все ж таки апостоли не забували про доручення Ісуса: „Ідіть і навчайте всі народи . . .“, тому після Вознесіння Христа, не забули і про Самарян. Про це говориться в Діяннях Апостолів коротко:

„Отож, вони, засвідчивши і звістивши слово Господнє, повернулися в Єрусалим, і благовістили чимало сіл самарійських“ (Д. А. 8, 25).

В іншому місці Діянь Апостолів згадується, що в місті Самарії проповідував та лікував хворих диякон Филип.

„Филип, прийшовши в місто Самарію, проповідував їм Христа. А народ однодушно уважав на те, що Филип говорив, слухаючи його і бачивши ті знаки, що він чинив, бо з багатьох виходили нечисті духи, що в них були, кричачи голосом великим, і сила паралітиків та кривих видужувала. Радість же була велика в тім місті“ (Д. А. 8, 5—8).

Там же говориться і про чародія Симона, за яким усі „від найменшого до найбільшого ходили“ (Д. А. 8, 10). бо думали, що він діє при допомозі Божої сили. Коли ж повірили Филипові, „що звіщав їм Царство Боже й імя Ісуса Христа, -- христилися чоловіки і жінки“ (Д. А. 8, 12).

Тоді увірив і сам Симон і, „охристившись, перебував з Филипом“ (Д. А. 8, 13). Довідавшись, що Самарія прийняла слово Боже, апостоли, які жили в Єрусалимі, „послали до них Петра й Йоана. Ці прийшли й помолилися за них, щоб вони прийняли Духа Святого [Тайну Миропомазання — о. М. Х.], бо Він ще не зійшов був ні на кого з них, а лише були орхишені в імя Господа Ісуса“ (Д. А. 8, 14—16).

Ідучи в північному напрямі, переїздили ми попри невелику місцевість Датан, що є відома з біблійного оповідання про продаж старозавітного Йосифа купцям до Єгипту. Святе Письмо розповідає, що старші сини патріярха Якова випасали вівці в Сихемі, а наймолодший Йосиф, якого батько любив, бо народився вже на старості літ, залишався вдома. Старші брати, завваживши, що батько любить більше Йосифа, зненавиділи його... До того мав він ще й сон, про який розповів братам, немов би то снопи його братів кланялися його снопові в полі під час жнив. Розповів також інший сон, що сонце, місяць і дванадцять зірок кланялися йому, Йосифові. Після такої розповіді брати ще більше незлюбили його.

Одного разу батько післав Йосифа, щоб відвідав на полі своїх братів, які пасли вівці на полях Сихему. Та їх там не застав, бо тим разом вони подалися з вівцями аж у Датан.

„І пішов Йосиф за своїми братами й знайшов їх у Датані“ (Буття 37, 17).

Брати, побачивши, що до них наближається Йосиф, вирішили із зависти вбити його. Та брат Рувим, бажаючи рятувати Йосифа, продумав, щоб вкинути його в яму. Так і вчинили. Коли ж надїхали на верблюдах купці, інший брат, Юда, запропонував, щоб продати його купцям.

„Що нам з того, що вбємо нашого брата й прикриємо його кров... Продаймо його Ізраїльтянам,

рука ж наша нехай не буде на ньому, бо він наш брат, наше тіло“ (Буття 37, 26—27).

„І послухали його брати... витягнули Йосифа з конанки та її продали Ізраїльтянам за 20 срібняків, а ті повезли його в Єгипет й продали Потіфарсові, двірському вельможі фараона, начальникові варті“ (Буття 37, 36).

Жінці Потіфара не вдалося намовити Йосифа до гріха й з помсти оскаржила його в тому, на що він ніяк не хотів погодитися. Повірено їй і Йосифа вкинено в тюрму. Будучи в тюрмі, відгадав сон фараона про корови товсті й худі та про колески, заповідаючи роки врожаю і голоду. Фараон зробив його наставником свого двору.

„Гляди ж, настановляю тебе над усією країною Єгипетською“ (Буття 41, 44).

І знявши Фараон з руки своєї перстень із печаткою, настромив його Йссифові на руку та вдягнув його у відповідні шати, даючи ланцюг на шию.

Прийшов час голоду не лише в Єгипті, але й в країні Ханаан, де проживав Яків із своїми синами. Поїхали й вони в Єгипет за збіжжям. Там сповнився сон Йосифа щодо його братів і батьків, які приїхали й кланялися Йссифові.

А ще далі на північ, є невеличка місцевість — Ен Ганнім, про яку згадується в Книзі Ісуса Навина при розподілі землі Ханаанської поміж різні ізраїльські племена-коліна. Місцевість ця водночас з іншими припала синам Ісахара (Іс. Навин 19, 21, 23).

За пізнішою християнською традицією в цій місцевості, яку тепер звуть Єнін, Ісус Христос мав уздоровити десять прокажених, з яких тільки один і то Самарянин, прийшов подякувати Ісусові.

В дорозі до Тиверії, в Галилеї, минали ми т. зв. ізраїльські кібуци, тобто артілі, свого роду колгоспи, з тією різницею, що тут вони зорганізовані на базі дійсно добровільного погодження вести групове життя у праці. В цілому Ізраїлі є до 230 таких „кібуців“, з яких більшість складається з господарських осередків. Вони були продумані для культивування занедбаной землі на базі малих піонер-

ських громад, в яких всі мали повну економічну рівність при однаковій фізичній праці.

Земля, що її управляють в „кібуцах“ є власністю Ізраїльського Національного Фонду, який постачає „кібуцам“ приладдя для обробки землі, насіння для засівів, будівельний матеріал і т. п. Члени „кібуців“ не одержують окремої винагороди за свою працю, але дістають безплатно помешкання, одяг, повну лікарську обслугу, їжу, книжки, гроші на дрібні потреби, а діти дістають безплатне навчання у школах кібуцу.

Крім „кібуців“, яких члени займаються управою ріллі, існують і такі, що ведуть фабрики, займаються риболовством чи вдержують готелі й гостинниці для туристів.

Галилея

Десь перед полуднем наблизилися ми до ріки Йордану, на півдні від Генезаретського озера. Йордан — це найбільш відома ріка в Ізраїлі. Випливає вона з Ливанських гір біля Сирії й пливе в південному напрямі, перепливаючи Генезаретське озеро, вливається у Мертве море, пропливаючи 233 кілометри, і вносить із собою шість мільйонів кубічних метрів води денно у Мертве море.

Ріка Йордан різниться від інших рік Ізраїля тим, що над її берегами лунав голос Івана Христителя: „Покайтеся, бо наблизилося Небесне Царство“ (Мт. 3, 2.)

Пізніше, коли Ісус Христос своєю присутністю освятив води Йордану, пролунав голос з неба:

„Це Син Мій улюблений, що Його Я вподобав“ (Мт. 3, 17).

Їдучи понад берегом Йордану, пригадалися слова пророка Ісаї:

„Голос вопіючого в пустині: Приготуйте Господню дорогу, вирівняйте стежки Його“ (Мт. 3, 3),

а водночас очима своєї душі ми бачили постать Йоана Христителя, справжнього аскета, у верблюжій одежі, підперезаного ременем та в сандалах на ногах. Його поживою був дикий мед і саранча.

Українські прочани над рікою Йордан, у північній її частині, в дорозі до Галилеї.

Це той, що відважно кликав до садукеїв і фарисеїв: „Принесіть же плід, гідний покаяння“ (Мт. 3, 8) Не забувайте, казав Йоан Христитель, що:

„Сокира вже при корінні дерев: кожне дерево, що не приносить доброго плоду, зрубають і в огонь вкинуть“ (Мт. 3, 10).

Нарід, що вижидав Месії, розмірковував про Йоана, чи не він Христос. Тоді почув такі знаменні слова:

„Я вас хрищу водою, але йде сильніший від мене, Якому я негідний розв'язати ремінь від взуття. Той буде вас христити Духом Святим і вогнем...“ (Лк. 3, 16).

„Лопата вже в руці в Нього, і Він очистить тік свій та збере свою пшеницю до засіків, а полову спалить вогнем незгасним“ (Мт. 3, 12).

І саме в такому розгарі навчання Йоана

„... прибув Ісус із Галилеї на Йордан до Йоана, щоб христитися від нього, але Йоан спротивлявся Йому, кажучи: »Мені самому треба христитися в Тебе,

а Ти приходиш до мене?» « Ісус у відповідь сказав до нього: »Залиши це тепер, так бо личить нам здійснити всяку правду«. І тоді він залишив його» (Мт. 3, 13—15).

Я згадував уже, що на тому місці Йордану, де христився Ісус, ми не були, бо воно є військовою зоною. На спомин хрищення Ісуса в Йордані стоїть там капличка Йоана Христителя.

Зате ми наблизилися до ріки Йордану в іншому місці. Ми могли не лиш оглянути його зблизька, але й увійти в воду, вмитися нею чи зачерпнути на спомин. Багато з наших паломників скинуло взуття й бродили біля берега. За хвилину ми зрозуміли, що місце, біля якого ми задержалися, призначене для всіх паломників, що бажають увійти в Йордан. Після нас прибула інша група паломників, з якими ми вже зустрічалися при криниці Якова. Була це проща протестантів з Америки, з якими наша група познайомилася і пробула разом кілька хвилин над берегом Йордану.

Та недовго довелося нам їхати берегом Йордану, бо ось і почался Галилейське озеро. Його звуть також Генезаретським, а то й Тиверіадським морем.

Переїхали ми мостом місце, де Йордан впливає з озера, щоб нести свої солодкі води у солоне Мертве море. Тут наш провідник дав деякі пояснення, які стосувалися Генезаретського озера, що використовуємо на іншому місці, та завернули на залишену дорогу, яка вела до Тиверії.

Показалося, що тут, у Тиверії, в гарному ресторані над озером, пригостовано для нас обід. На жаль, ресторан був переповнений туристами й нам довелося довго ждати на нашу чергу. Та наші паломники по-різному використовували вільний час: одні позасідали в тіні величезних пальм і вели гутірку поміж собою, інші скористали з нагоди й прохолодилися у водах Генезаретського озера, а ще інші холодили себе морозивом чи кока-колею. Вона і там є популярним напоєм.

Вичікуючи обіду, цікавимося історією Тиверії. Дивимося на мапу й бачимо, що це місто положене на західному березі озера. Тиверія — це єдине місто в цій околиці з часів Христа, що перебуло всякі політичні й релігійні

перевороту. Заснована тетрархом Галилеї й Піреї, Іродом Антипою, між 20–22 роком по Христі, в пошану імператора Тиверія, від якого й носить свою назву. Ісус оминав Тиверію під час своєї апостольської праці. На початку ізраїльсько-римської війни, 66 року, місто обвів муром Йосиф Флявій. Та коли Веспасіян показався перед брамами міста, мешканці піддалися без спротиву. Після зруйнування Єрусалиму 70 року Тиверія поступово ставала центром зацікавлення Ізраїльтян, а в другій половині другого сторіччя устанавлено тут ізраїльський Синедріон. Християнська традиція Тиверії починається з часу, коли Йосиф збудував тут прекрасну християнську святиню. В часах Хрестоносних походів, Тиверія стала столицею Галилеї, тому і її прикрашено та обведено мурами. В часах мусульманських це місто втратило своє значення й стало бідним рибальським селом. Таким воно було до вісімнадцятого сторіччя, коли то його відбудовано; довкруги міста збудовано мури й твердиню.

Коли 1860 року почалася перша єврейська іміграція, місто почало підійматися. Та сьогодні нема там чогось надзвичайного. Нема ніяких мистецьких вартостей, за винятком кількох веж і решток мурів. Можна побачити там деякі пам'ятки романських часів, а навіть малий археологічний музей. В дорозі до Назарету можна завважити залишки старого міста.

Нарешті ми діждалися смачного рибного обіду, який запили холодним вином, щоб „риба не пошкодила“.

Тепер нам дорога в сторсну Капернауму. До нього ще дев'ять кілометрів понад берегом озера в північному напрямі. З вікон автобусу подивляємо чудову красу Генезаретського озера. Може й тсму Ісус так любив Капернаум і його озеро. Воно зачаровує також нас. Соковита рослинність з чудовими олеандрами, які є прикрасою не тільки садиб, але й вулиць по обидвох боках. А як чудово відбиваються вони в зеленій воді озера. Над берегом багато ресторанів, каварень і купальників, а в озері заякорені човни. Мало хто користає з них вдень. Можливо, що більшість з них — це приватна власність і вони очікують своїх власників вечірньою порою, коли повернуться стружені

з праці й до пізнього вечора будуть насолоджуватися водами озера.

Після кількох кілометрів завважуємо руїни колишньої місцевости Магдаля, в якій проживала відома біблійна грішниця — Марія Магдалина. Натях на це знаходимо в Євангелиста Луки, який розповідає про її зустріч з Ісусом Христом у домі місцевого фарисея.

„... жінка, що була грішниця у місті, довідавшись, що Він був за столом у хаті фарисея, принесла алябастрову, повну пахощів, плящинку і ставши, вся у сльозах, коло ніг Ісуса ззаду, почала обмивати слізьми Йому ноги, потім волоссям своєї голови обтирати, та й цілувати ноги й мазити пахощами“ (Лк. 7, 37—38).

Це та Марія Магдалина, про яку Ісус сказав: „... прощаються її гріхи численні, бо багато полюбила“ (Лк. 7, 47). Це та, яка пізніше пішла за Ісусом на Голготу з іншими побожними жінками, і та, що вибралася до схід сонця, до гробу Ісуса й теж та, якій у нагороду за те все, Ісус зявився по своєму Воскресенні.

Місцевість ця сьогодні цілковито знищена; можливо залишилося кілька бідних мусулманських хатин.

Далі відвідуємо церкву Помноження хлібів, яку названо так на спомин чуда, що його вчинив Ісус Христос, помножуючи п'ять хлібів і дві риби, якими нагодував п'ять тисяч чоловіків, крім жінок і дітей.

Євангелист Марко розповідає про це розмноження хліба так:

„А коли була вже пізня година, приступили до Нього [до Ісуса -- о. М. Х.] Його учні й кажуть: »Місце самотне тут, та й час уже пізній. Відпусти їх, хай собі підуть в околишні слободи й села та куплять собі щось їзисти«. А він у відповідь їм: »Дайте ви їм їсти«. Ті Йому й кажуть: »Чи не піти нам та купити хліба за двісті динаріїв і дати їм спожити?« Він же каже їм: »Скільки хліба маєте? Підіть та подивіться«. Розвідались вони й кажуть: »П'ять, ще й дві риби«. Тоді Він повелів їм посадити всіх гуртами на моріжку. І посідали гуртками по сотнях та півсотнях. Узяв Він

п'ять хлібів і дві риби та й, поглянувши на небо, поблагословив, розломив хліби й став роздавати учням, щоб клали перед тими. А й дві риби розділив між усіма. І їли всі — й наситились. І позбирали кусків хліба повних дванадцять кошиків, ще й рештки риби. Тих же, що їли хліби, було п'ять тисяч чоловік“ (Мк. 6, 35—44).

Церква Помноження Хліба, яку приїхали ми оглянути, побудована на фундаментах старинної базиліки з четвертого століття. Внизу престола був знайдений той камінь, що на ньому розділював Ісус Христос хліби. Нова конструкція церкви дає змогу легко оглядати підлогу, викладену чудовою мозаїкою з орнаментикою місцевих рослин. Знову ж поміж престолом і західньою апсидою пишеться мозаїка, яка відображує кіш з хлібами й рибами. Побіч церкви є невеликий Венедектинський монастир.

Наліво від дороги, якою ми їхали, на протилежному боці церкви Помноження Хлібів є горбок, а в його підніжжі печера. Відкрили її 1933 року Отці Франціскани, надібуючи в ній мозаїку з 4—6 сторіччя. Кажуть, що на тому горбку Христос виголосив т. зв. Нагірну проповідь про Блаженства.

Євангелист Матей розповідає, що Ісус Христос ходив „по всій Галилеї, навчаючи по їхніх синагогах, звіщаючи Добру Новину про Царство й вигоюючи всяку хворобу й всяку недугу в народі ...“ (Мт. 4, 23).

Побачивши біля себе багато народу з Галилеї, з Єрусалиму, Зайордання „зійшов на гору“ і почав навчати:

„Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне.

Блаженні тихі, бо вони успадкують землю.

Блаженні засмучені, бо будуть утішені.

Блаженні голодні та й спраглі справедливости, бо вони наситяться.

Блаженні милосердні, бо вони зазнають милосердя.

Блаженні чисті серцем, бо вони побачать Бога.

Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться.

Блаженні переслідувані за правду, бо їхнє Царство Небесне.

Блаженні ви, коли вас будуть зневажати, гонити та вигворювати всяке лихо на вас, обмовляючи Мене ради.

Радійте й веселіться, бо нагорода ваша велика на небі; так бо переслідували пророків, які були перед вами" (Мт. 5, 1—12).

Що за потішаючі слова з уст самого Божественного Спасителя! Потішаючі вони й для нас, бо хто ж терпить більше від нашого народу? Кого більше переслідують, як не наш Божий люд, що залишився вірний науці Ісуса Христа? Кого зневажають більше, як не наш нарід, який виставили, зокрема в останні часи, на посміховисько! Та треба вірити, що згідно із словами проповідуючого Христа „засмучені дочекаються — потішення й великої нагороди на небі!“

Над берегом озера Отці Франціскани збудували каплицю на місці, де Ісус Христос після свого Воскресення, передав Апостолові Петрові своє наслідство на землі (Йо. 21, 15—17), про що згадаємо на іншому місці.

Наближаємося до Капернауму, міста, що його так любив Ісус Христос. Тому нам, священикам, хотілося б відслужити там Божественну Літургію. Запитуємо нашого провідника, бо в „Бон вояж“ згадується, що там будемо оглядати руїни давньої синагоги, в якій Ісус часто проповідував.

Капернаум в перекладі означає Село Наума, побудоване чи назване в пошану якогось Наума. Це місто риболовів. Положене на північно-західньому березі Галилейського озера. Тепер відоме під назвою Тел Гум, від святині рабіна Тангум, якого тут вшансують від шістнадцятого сторіччя. Бувало, що цей Капернаум утотожнювали з іншими місцевостями, але останні розкопки доказали, що це є те місто, про яке говориться в Євангелиста Матея:

„Почувши, що Йоана увязнено, Ісус повернувся в Галилею, і покинувши Назарет, пішов і оселився в Капернаумі, що при морі...“ (Мт. 4, 12—13).

У Старому Завіті немає згадки про нього, зате в Новому Завіті згадується про Капернаум багато разів. В ніякій іншій місцевості Ісус не виголосив стільки наук, не виявив стільки своєї всемогутності довершеними чудами,

не дав людям стільки доказів своєї доброти й ніжності, як у Капернаумі. Капернаум став для Ісуса другим місцем Його народження та центром Його місянської праці.

Тут покликав Ісус Апостола і Євангелиста Матея:

„Ідучи звідтіля, Ісус побачив мимохідь чоловіка, на імя Матей, що сидів на митниці, і сказав до нього: »Иди за Мною!« Той устав і пішов слідом за Ним“ (Мт. 9, 9).

У Капернаумі стояв військовий гарнізон римських вояків. Про це говорить Євангелист Матей, той, що його в Капернаумі покликав Христос.

„Коли Ісус увійшов у Капернаум, приступив до Нього сотник, благаючи Його словами: »Господи, слуга мій лежить дома розслаблений і мучиться тяжко« (Мт. 8, 5—6).

Ісус обіцяв йому, що зайде й уздоровить його. Та сотник не вимагав, щоб Ісус трудився аж у його хату, бо не уважав себе того гідним. Він вірив, що Ісусові вистачить сказати слово, а слуга стане здоровий.

„Бо і я теж підвладний чоловік, маю вояків під собою і кажу цьому: »Иди, — і йде, а тому: Ходи, — і приходить; і слугі моєму: Зроби це, — і він робить« (Мт. 8, 9).

Ісус, почувши це, здивувався і сказав тим, що з Ним ішли:

„Істинно кажу вам: Ні в кого в Ізраїлі Я не знайшов такої віри“ (Мт. 8, 10).

В Капернаумі був дім Апостола Петра. Там почувся Христос, як у своєму домі:

„Того дня Ісус вийшов з дому і сів край моря“ (Мт. 13, 1).

„Тоді Він відіслав народ і прийшов додому“ (Мт. 13, 36).

Хоча завжди підкреслював, що:

„Лисиці мають нори й птаці небесні — гнізда, а Син Чоловічий не має де голови прихилити“ (Мт. 8, 20).

Це було в Капернаумі й околиці, де Ісус вибирав собі апостолів:

„А йдучи повз, Він побачив Леві [Матея — о. М. Х.], сина Алфея, що сидів на митниці, й до нього каже: »Йди за Мною!« Той устав і пішов слідом за Ним“ (Мк. 2, 14).

„Проходивши ж повз море Галилейське, побачив Він Симона й Андрія, його брата, як вони кидали мережу в море, були бо рибалки. Ісус їм сказав: »Ідіть за Мною. Я зроблю вас рибалками людей«. І вमितь покинувши мережу, пішли слідом за Ним“ (Мк. 1, 16—18).

„Пройшовши трохи далі, побачив Якова, сина Заведея, та Йоана, його брата, що теж були у човні й направляли сіті, тож відразу їх покликав. І ті, покинувши батька Заведея в човні з наймитами, пішли слідом за Ним“ (Мк. 1, 19—20).

Тут, у Капернаумі, Христос часто проповідував, зокрема в синагозі.

„Прийшли вони в Капернаум, і Він, відразу в суботу, увійшовши в синагогу, узявся навчати. І дивувалися Його навчанню, бо навчав Він їх як повновладний, не як книжники“ (Мк. 1, 21—22).

„І зібралася коло Нього така сила народу, що Він увійшов у човен і сів у ньому, а весь народ стояв на березі. Він говорив до них численними притчами...“ (Мт. 13, 2—3).

„Істинно, істинно говорю вам: Ви шукаєте Мене не тому, що чуда бачили, а тому, що хліб їли та й наситилися. Працюйте не на ту їжу, яка проминає, лише на ту їжу, яка залишається на життя вічне, — яку ж дасть вам Син Чоловічий, бо Його Бог Отець назнаменував“ (Йо. 6, 26—27).

Та Ісус не лише навчав у Капернаумі, але й творив багато чуд, для potwierдження Свого Божества. Євангелист Матей розповідає про чудо uzдоровлення слуги сотника:

„Йди, хай тобі станеться за твоєю вірою! І владував слуга тієї ж години“ (Мт. 8, 13).

„Він доторкнувся до її руки [тещі Петра — о. М. Х.], і полишила її гарячка...“ (Мт. 8, 15).

„І як настав вечір, принесли до Нього багато біснуватих, і Він словом вигнав духів і зцілив усіх недужих, щоб збулося сказане пророком Ісаєю: »Він узяв наші недуги й поніс наші хвороби« (Мт. 8, 16—17).

„Коли Він їм казав це, приступив один начальник і, вклонившись, мовить Йому: »Дочка моя тількищо померла. Прийди но, поклади на неї свою руку, і вона оживе«. Підвівсь Ісус і пішов за ним, а й учні Його... Він увійшов, узяв її за руку, і дівча встало...“ (Мт. 9, 18—19, 25).

„Якже настав вечір, по заході сонця, почали приносити до Нього усіх недужих та біснуватих. Усе місто зібралося перед дверима. І Він оздоровлював чимало недужих на різні хвороби, а й бісів багато вигнав...“ (Мк. 1, 32—34).

Євангелист Лука розповідає про чудо, що Його вчинив Ісус у синагозі в суботу, що викликало негодування у фарисеїв, мовляв, ломить суботу. Та Христос доказав їм, що субота є для людини, а не людина для суботи та, що і в суботу слід робити добрі вчинки:

„Раз якось, другої суботи, ввійшов Він у синагогу й почав навчати. А був там чоловік з сухою правою рукою... Ісус же знав думки їхні і сказав до чоловіка, який мав суху руку: »Підведись і стань посередині!« Підвівся той і став“ (Лк. 6, 6, 8).

В міжчасі прибули ми на місце, яке щоденно стягає сотні відвідувачів. Це найновіші розкопи синагоги, про яку була мова вище. Їх переводять Отці Франціскани. Видно там звалища, гори старинного каменю, прикрашеного різними декоративними мотивами, та одну відкриту стіну бувшої синагоги. Переводять там також розкопи дому Апостола Петра, в якому часто перебував Ісус Христос. Ці розкопи вказують радніш на якісь лябіринти. А властиво це стіни домів, які колись там стояли, після звалення першого, а може й другого дому, бо була це мешканева дільниця. При одному з розкопів знайдено рибальські гаки, тому припускають, що були це доми рибалок.

Дім Петра мав бути збудований в першому сторіччі перед Христом. У пізнішому часі мав бути замінений на

дім молитви. На це вказували б кусні плястру, на яких були різні написи, релігійного характеру, писані мовами: грецькою, арамейською й латинською. Зустрічаються написи, що стосуються Ісуса Христа, якого там називають: Христос, Господь, Бог Найвищий і ін. Знайдено кусні стінного плястру, на якому позначені символи, наприклад, хрести різних форм, човен, монограма Ісуса. Є також знайдена монограма Апостола Петра, писана латинською мовою, але грецькими буквами. На плястрах є також декоративні мотиви, мальовані фарбами: зеленою, синьою, жовтою, червоною, коричневою, білою і чорною. Є зображені овочі, стилізовані квіти й геометричні фігури. А те все свідчить, що мешканці Капернауму, які були юдео-християнами відзначалися великою побожністю та зберіганням християнських традицій.

Поза мурами давньої синагоги, при самому озері стоїть монастир Отців Францісканів, у якому ми думали відслужити Божественну Літургію. На наше дзвонення до монастиря ніхто не відзивався. Нас поінформовано, що один із священників-монахів зайнятий при розкопках. Віднайшли його і привели до нас. Ми могли б багато разів проходити біля нього і не були б вгадали, що це монах-священник, бо був одягнений у звичайний робочий одяг. Він повідомив нас, що в монастирі не можемо відслужити Св. Літургії, бо каплиця є приватною, а до того ще й малою і всі ми в ній не помістилися б. Зате вказав нам місце над озером, у затишку, де й монахи служать Св. Літургію, коли є більше вірних.

Більш вимріяного місця на Службу Божу не могло бути. Над самим берегом озера, серед каміння встромлений високий, скромний хрест. Може він і нагадує місце, на якому колись проповідував Христос, або де збиралися Його слухачі, а Він входив у човен Апостола Петра і з нього навчав. А може це те місце, на якому Христос приготував їжу голодним апостолам, що цілу ніч ловили рибу й нічого не зловили. Хтось з гурту підказує: Оцей хрест нагадує той, що його встромив св. Андрей Первозванний на Київських горах, коли благословив українські землі, які сьогодні топче стопа лютого наїздника.

Божественна Літургія над берегом Генезаретського озера. Позаду високий дерев'яний хрест.

Серед таких думок приготуємо камінний престіл, що стояв під відкритим небом, посередині площі, накриваючи його потрібними обрусами, вкладаємо поміж них антимінс [мощі святого, що його освячує єпископ у Великий Четвер, на Архиерейській Божественній Літургії — о. М. Х], ставимо ілітон, а на нього чашу і дискос та служимо Проскомидію. Не маємо тільки ліхтарів, тому треба було в руках держати свічки, що їх також возили ми з собою. У цьому послужили нам п. Микола Петришин і п. Іван Мазурчак. На жаль, вітер не дозволяв їм зберегти світла свічок, бо вони часто згасали. Зате сонце кидало свої жаркі промені на престіл, немов хотіло заступити світло свічок.

Починаємо Божественну Літургію в якомусь дивному настрої, більш святково, як це, може, буває інколи, а, може, так, як було це в день наших свячень. Також всі побожно й із зворушенням відповідають, подібно, як то

було першого дня нашого паломництва в римських катакомбах.

Служимо Святу Літургію в наміренні українського народу — це ж бо й ціль нашого паломництва. Тому ми й зачинали його від Риму, де живе й творить найвищий керманіч нашої Церкви. У цьому наміренні й жертвуємо всі труди нашого паломництва, наші молитви й Св. Причастя. Це вже третя Божественна Літургія на Святій Землі. А коли читали Св. Євангеліє: „Просіть, і дасться вам; шукайте, і знайдете; стукайте, і відчинять вам...“ (Мт. 7, 7) — наші думки були спрямовані до Дателя всіх благ, до Того, хто навчав: „Тож, коли ви, злі будиши, вмієте давати дітям вашим добрі дари, оскільки більш Отець ваш, що на небі, дасть дари тим, які Його просять“ (Мт. 7, 11). Наші думки були спрямовані до Ісуса, що на цьому місці творив стільки чуд, виявляючи своє милосердя над нещасними одиницями, може, й незамітними в своєму суспільстві, і з наших сердець лунало прохання: Ісусе, який уздоровив слугу сотника поганина, який випростував паралітика, чи ж Ти не змилосердишся над нашим поневоленим народом, що вже сотки років зберігає непохитну віру в Твоє Божество і синівську любов до свого Творця? Чи Ти, не схочеш бути для нашого народу, для нашої Церкви отим милосердним Самарянином, що заопікувався побитим і покаліченим ближнім, що був його національним супротивником, чи не двигнеш нашого народу, як двигнув паралітика, чи не завітаєш до нього, як завітав до тещі Апостола Петра? Чи Ти не потішиш його у терпіннях і в переслідуванні, як колись потішав апостолів, що „їх смуток у радість обернеться“? Ісусе Добрий, прийми оцю нашу Безкровну Жертву за наш Народ, за Церкву, за її Провід, за Божий Люд, що в надії на Тебе очікує Твого безмежного милосердя!

Ми певні, що легенький вітрець, який охолоджував гарячі соняшні промені, поніс нашу ширю молитву й могутню пісню: „Боже, здійми з нас кайдани, не дай загинуть в ярмі...“ ген, ген, туди над береги Дніпра, Дністра, Прута й Тиси, де бряжчать ще кайдани неволі, де нарід наш у ярмі, а Церква в руїні, немов оця синагога, що своїми брилами каменів вказує на колишню велич свою.

Капернаум. Прогулянка на Галилейському озері.

Десь біля четвертої години по полудні ми замовили для себе прогульковий корабель, який ніс нас водами Галилейського озера з Капернауму в Тиверію. А озеро це положене 212 метрів нижче рівня моря. Своєю довжиною сягає 211 кілометрів, а найбільша його ширина — 13 кілометрів, глибоке воно на 49 м. Майже всі ми примістилися на горішній палубі, бо з неї хотіли оглядати чудові краєвиди побережжя Генезаретського озера. В початках плавби всі були в поважному настрою. Може під враженням вислуханої Божественної Літургії, а може своїми думками перенеслися в часи, коли Христос на цьому озері довершував стільки чуд, що, розповідаючи про них, можна було б списати велику книгу. Не один уявив собі чудесну ловлю риб на цьому ж самому озері, про що так гарно розповідає Євангелист Лука:

„Коли Він перестав говорити [Ісус навчав над Галилейським озером з човна, що був власністю Симона Петра — о. М. Х.], сказав до Симона: »Відчали на глибінь та й закиньте ваші сіті на ловитву«. Озвася

Симон і каже: »Наставнику, всю ніч трудилися ми і нічого не піймали, але на Твоє слово закину сіті«. Так вони й зробили, і піймали велику силу риби, і їхні сіті почали рватися. Тоді вони кивнули на своїх товаришів, що були в другім човні, щоб ті прийшли й допомогли їм. Прийшли вони й наповнили обидва човни, аж почали потопати. Побачивши це Симон Петро, припав до колін Ісуса й каже: »Иди від мене, Господи, бо я грішна людина«. Жах бо великий огорнув його й усіх, що були з ним, із-за риб, що їх піймали; також і Якова та Йоана, сина Заведєя, які були спільниками Симона. Ісус же промовив до Симона: »Не бійся! Віднині людей будеш ловити«. І витягши човна на берег, кинули все й пішли слідом за Ним“ (Лк. 5, 4—11).

Хтось з учасників нашої їзди кораблем нагадав про бурю на цьому ж озері, яку втихомирив Ісус. А хто насправа бачив би, якби таке сталося з нами, запитав інший. Ісус! — докинув третій, тільки треба мати віру в Божу всемогутність, якої вимагав Ісус Христос, коли творив чуда, чи, коли гсворив про віру, як зерно гірчичне, що буде мати силу гори переносити.

А справа з утихомирнням бурі на озері була така:

„Одного дня Ісус увійшов до човна з учнями своїми і сказав їм: »Переплиньмо на той бік озера« [в Геразинській край, де прогнав був легіон бісів, що потонули в озері — о. М. Х.]. І відплили. Як же вони плули, Він заснув. Тим часом буря з вітром накинута на озеро, їх почало заливати, і вони були в небезпечі. І, приступивши, вони збудили Його й кажуть: »Наставниче, наставниче, ми гинемо!« Він устав, погрозив вітрові і розбурханим хвилям і вони усухли, і настала тиша. Тоді сказав їм: »Де ваша віра?« Вони ж, налякані й здивовані, один до одного казали: »Хто це такий, що вітрам і воді повеліває, і вони слухають Його?«“ (Лк. 8, 22—25).

Про інше чудо, що його вчинив Ісус на цьому озері розповідає Євангелист Марко, повязуючи його із чудесним помноженням хліба та пізнішою плавбою апостолів до Вит-

саїди, коли Христос у тому часі пішов на самоту, щоб молитися.

„Як настав вечір, човен був посеред моря, а Він [Ісус — о. М. Х.] сам один на землі. Коли ж побачив, як вони, веслувавши, втомились, — вітер бо їм був противний, — то близько четвертої сторсжі ночі подався до них, простуючи морем, — хотів обминути їх. Вони ж побачивши, як Він ступає морем, гадали, що то примара, та й закричали. Усі бо уздріли Його й занепокоїлися. Він же вмить заговорив до них, мовивши: »Будьте ж мужні: це Я, не бійтесь!« І ввійшов до них у човен, — й ущух вітер“ (Мк. 6, 47—51).

Ми завжди повинні почуватися відважними, коли біля нас Христос. А Христос може перебувати не тільки біля нас, але й у нас, через Святе Причастя. Напевно ніхто з наших паломників не боявся плисти тоді озером, що своєю глибиною сягає 49 метрів, бож недавно, під час Св. Літургії, прийняли були Ісуса до своїх сердець, саме того Ісуса, Який втихомирював бурю на озері.

Обмірковуючи оті дивні чуда Ісуса на цьому озері, ми проплили добру частину його. Щоб випровадити наших паломників із задуми та ввести їх у веселий настрій, ми почали співати побожних пісень, у яких знову перед вела п-і Н. Дубицька, а переспівавши кілька, перекинулися на світські. Чи чуло коли Галилейське море релігійну українську пісню про „Любий цвіт“ з недалекого Назарету? Чи відбивалася колись безсмертна українська пісня від плеса того озера, по якому плавав сам Ісус Христос? На якому творив чуда? Аматори від фотографування зробили кілька знімок, а п. Ярослав Кулинич увіковічнив нас на своєму фільмі, який обіцяв долучити до інших фільмів із життя „Провидіння“, зокрема із його святкувань з нагоди 60-річчя існування і праці. Може, доведеться нам колись побачити їх.

Наш прогулянковий корабель заплив у Тиверію, яку ми залишили після обіду, щоб відвідати Капернаум та інші сусідні місця. Сонце хилилося вже до заходу. Після стільки вражень хотілося мати свій куток, щоб можна було сконцентрувати свою увагу над усім тим, що нам довелося того дня переживати: Йсрдан, Капернаум, де ми мали вий-

няткове щастя служити Божественну Літургію, Галилейське море із стільки споминів про перебування там Ісуса Христа, Його навчання, чуда, нашу плавбу на тому самому озері. Хочеться шераз усе те обміркувати, над усім тим спокійно розважати, бо тут стільки тем, що не знати, над котрою більше замислитися. Можна сказати, що був то день справжніх реколекцій — духовних вправ, під час яких не проговідував місіонер, а самий Божественний Спаситель.

Наближаємося до нашого автобуса. Його підтягнув з Капернауму у Тиверію наш автоводій і там залишив, щоб не чекати на нас годинами, а сам якимсь іншим засобом комунікації подався в недалеку місцевість відвідати родину. Тепер нашим автоводієм став наш провідник Гедеон, який крутив автобусом то в одну то в другу сторону й ми опинилися біля чудового готелю Гартман, де, полагодивши всі формальності, спожили вечерю, а після неї одні пішли до своїх кімнат, інші в голі слухали новин, чи, стужені за телевізією, присвятили їй кілька хвилин уваги, а п. Сидір Новаківський розложив на столику шахи, до яких скоро знайшов поміж чужинцями відповідних партнерів, яких легко „клав на лопатки“. Щасливими були ті паломники, яких вікна виходили на захід, бо з них, а радше з окремих балконів, можна було обсервувати захід сонця та подивляти красу Галилейського озера, в якому відбивалася заграва заходячого сонця. Аж шкода, що тут не могли ми побути довше, щоб любоватися тими чудовими місцями, які вибрав для себе наш Спаситель, щоб, будучи далеко від гамору, проповідувати Боже Слово та ширити Христове Царство в людських душах. Бо вже наступного дня рано їдемо через Назарет, Гайфу, Кесарію до Тель Авіву, щоб у четвер вранці відлетіти до нової місцевости, до якої рветься наше серце, до Лурду, де где на нас Божа Мати Марія, певна ласк і благодатей, які щедро роздає всім, хто до неї звертається.

З Тиверії в Назарет їдеться в південно-західньому напрямі 31 кілометрів. Їзда була вимріяна. Багато гарних краєвидів, що їх оглядаємо з автобуса, який веде Гедеон, бо наш автоводій має зустріти нас у Назареті. Він навіть час від часу задержує його, щоб дати нам нагоду висісти

й оглянути краєвид чи його фстографувати. Отець Юрій Дубицький оперує аж двома фстоапаратами, тож є надія, що будемо мати досить знімок. Пані Недзвецька робить конкуренцію самому п. Я. Кулиничеві, запевняючи, що надішле добрі до поміщення в „Америці“. Тоді всі обіцяли служити своїми знімками, але до сьгодні виявив свої услуги тільки інж. М. Химич і п-ні Ірина Козак.

Ідемо горбовим шляхом і наближаємся до Назарету. Десь у віддалі чстирьох миль від Назарету, провідник вказує по правій стороні на новозавітню біблійну місцевість Кану Галилейську, що в ній Ісус Христос вчинив перше своє чудо, перемінюючи воду у вино.

В Кану Галилейську пішов Ісус Христос вже після того, як покликав був собі апостолів, бо Святе Писання каже, що в Кані був Ісус із своїми апостолами. Була там також і Мати Ісусова. Господарям не стало весільного вина. Завважила це Марія, Мати Ісуса, й промовила до Нього:

„Вина в них нема“ (Йо. 2, 3).

Ісус не мав ще в пляні творити чуда, тому й відкрік своїй Матері:

„Таж не прийшла година Моя!“ (Йо. 2, 4).

Та як відмовити Матері своїй!, тому й каже до слуг:

„Наповніть посудини водою... й... Зачерпніть тепер та й несіть до старости весільного“ (Йо. 2, 7—8).

Показалося, що вино не смакувало гостям ліпше від першого. Євангелист Йоан, закінчуючи цю розповідь, пише:

„Ось такий чудес початок учинив Ісус у Кані Галилейській, і велич тим Своєю обявив, — тож і учні Його увірували в Нього“ (Йо. 2, 11).

В Кані вчинив Ісус також інше чудо — оздоровив сина цісарського урядовця з Капернауму. Урядовець той, довідавшись, що Ісус перебуває в Кані, прибув туди просити, щоб Христос загостив до нього, бо має хворого сина:

„Господи, зійди, заки вмере моя дитина!“ (Йо. 4, 49).

У відповідь на це сердечне прохання Ісус промовив:

„Иди, син твій живий!“ (Йо. 4, 50).

Довідавшись в дорозі від слуг, що син його справді одужав „увірував сам, та й увесь дім його“ (Йо. 4, 53).

З тієї ж Кани Галилейської походив один з учеників Ісуса — Натанаїл, той, що не довіряв Филипові, коли він говорив йому, що бачив Ісуса з Назарету, про Якого писали Мойсей і пророки. „А що доброго може бути з Назарету?“ (Йо. 1, 46) — сказав Натанаїл. Про нього висловився опісля Ісус, з похвалою: „Ось справжній Ізраїльтянин, що нема в ньому лукавства“ (Йо. 1, 47). В пам'ять отого „нелукавого“ Натанаїла, побудовано в північній частині Кани каплицю.

У Святому Письмі вживається назва Кана Галилейська, правдоподібно, для відрізнення від іншої Кани. Тут на руїнах старинної святині, побудованої ще в шостому столітті, Отці Франціскани поставили дуже гарну нову святиню.

У невеликій віддалі від Кани простягається урожайна долина, яку вже у середньовіччі прочани називали „полем колосся зерна“, де апостоли мали зривати в суботу колоски, щоб заспокоїти свій голод:

„Того часу Ісус проходив ланами в суботу. Учні ж Його, зголоднілі, заходилися рвати колосся і їсти“ (Мт. 12, 1).

Згіршеним фарисеям Ісус дав відповідну науку, повчачи їх, що „Син Чоловічий є Господом [Паном — о. М. Х.] і суботи“ (Мт. 12, 8).

У південно-східньому напрямі, п'ять миль від Назарету, є гора Тавор, на якій за давньою традицією мав переобразитися перед своїми апостолами Ісус Христос. Висотою вона 1,843 стопи понад місцеві рівнини. Її стрімкі береги зарослі переважно дубиною, хоч не бракує там також і інших дерев.

Про Преображення Ісуса на горі Тавор розповідають Євангелисти Матей (17, 1—8), Марко (9, 1—13) і Лука (9, 28—36):

„По шістьох днях [від часу, коли Христос у Кесарії Филиповій приобіцяв Петрові, що передасть йому повноту своєї влади — о. М. Х.] узяв Ісус Петра, Якова та Йоана, його брата, повів їх окремо на високу гору і переобразився перед ними: обличчя Його засяло, наче сонце, а одежа побіліла, наче світло. І ось

з'явилися їм Мойсей та Ілля і з Ним розмовляли" (Мт. 17, 1--3).

Апостол Петро, почуваячись щасливим, запропонував Ісусові:

„Господи, добре нам тут бути! Як хочеш, розташую тут три намети: один для Тебе, один для Мойсея і один для Іллі“ (Мт. 17, 4).

Як колись, коли христився Ісус у Йордані, так і тепер Небесний Отець дав свідоцтво своєму Синові:

„Це -- Мій улюблений Син, що Я Його вповодив: Його слухайте“ (Мт. 17, 5).

Цим запевненням про Боже синівство Ісуса Христа, Небесний Отець хотів утвердити ще більше апостолів у посланництві Ісуса, бо наближався час проби, час терпіння Ісуса, отже треба було мати міцну віру, що Христос не звичайна людина, чи принаймні пророк, але Син Божий.

Новітні дослідники обстоюють, що не гора Тавор, а Хермон, висока на дев'ять тисяч стіп, була тією, на якій переобразився Ісус. Їх аргумент має своє підтвердження в тому, що тоді Ісус перебував у Кесарії Філіповій, де об'явив апостолам своє Божество і де знаходиться гора Хермон.

Як аргумент проти гори Тавор, науковці наших часів подають ще те, що гора Тавор у тому часі була заселена людьми, тому Ісус не міг був там переобразитися. Інші зате заперечують їхні твердження тим, що на горі Тавор не можна було жити, бо там не було води.

Там, на горі Тавор, пишеться імпазантна базиліка, збудована 1924 року в романсько-сирійському стилі, на місці давньої, побудованої в четвертому столітті. Дехто згадує, що були побудовані там три базиліки, на спомин про три шатра, які хотів там розташувати Апостол Петро. Цікаві там руїни Венедиктинського монастиря, в якому 1113 року вбито сімдесят двох монахів.

В околиці Назарету, в південному напрямі, є ще одна невелика місцевість, що про неї згадується у Святому Письмі — Наїн, який прославив Ісус тим, що там воскресив померлого одинака бідної вдови.

„Потім [з Капернауму, де оздоровив слугу сотника — о. М. Х.] пішов у місто, що зветься Наїн, а з Ним ішли Його учні й сила народу. Коли ж вони наблизилися до міської брами, якраз виносили мертвого сина, єдиного в матері своєї, що була вдовою; і було з нею досить людей з міста. Побачивши її, Господь зглянувся над нею і сказав до неї: »Не плач«. І приступивши, доторкнувся до мар, і ті, що несли, зупинились. Тоді Ісус сказав: »Юначе, кажу тобі, встань!« І мертвий підвівся і почав говорити. І Він віддав його матері. Страх огорнув усіх, і вони прославляли Бога та й говорили: »Великий пророк устав між нами«, і: »Бог навідався до народу свого« (Лк. 7, 11—16).

На спомин цього чуда Отці Франціскани збудували там каплицю, на руїнах дуже давньої церкви.

Познайомившись у дорозі із згаданими місцевостями, ми наблизилися до Назарету.

Назарет — це невеличке містечко в Галилеї, в якому замешкав був Ісус з Марією і Йосифом, коли повернулися з Єгипту:

„... І, прибувши туди, оселився в місті, що зветься Назарет, щоб збулося сказане пророками, що Назорей назветься“ (Мт. 2, 23).

У Старому Завіті навіть нема згадки про нього. Що і в часи Ісуса Назарет не відігравав більшої ролі, бачимо із слів Натанаяла: „А що доброго може бути з Назарету?“ (Йо. 1, 46).

Та для християн Назарет має велике значення, бо там Марія почала Ісуса:

„Шостого місяця [після зачаття Єлисаветою Йоана — о. М. Х.] ангел Гавриїл був посланий Богом у місто в Галилеї, якому на імя Назарет, до Діви, зарученої чоловікові, на імя Йосиф з Давидового дому; імя ж Діви було Марія. Ввійшовши до неї ангел, сказав їй: »Радуйся, благодатна, Господь з Тобою! Благословенна Ти між жінками« (Лк. 1, 26—38).

Коли ж Марія затривожена усім тим, почала роздумувати в собі, що могло означати те привітання, ангел сказав їй:

„Не бійся, Маріє! Ти бо знайшла ласку в Бога. Ось Ти зачнеш в лоні і вродиш сина й даси Йому імя Ісус. Він буде великий і Сином Всевишнього назветься. І Господь Бог дасть Йому престол Давида, Його батька, і Він царюватиме над домом Якова повіки й царюванню Його не буде кінця“ (Лк. 1, 26—33).

Марія була здивована, як це може статися, коли Вона незаміжня. Тоді ангел сказав, потішаючи її:

„Дух Святий зійде на Тебе й сила Всевишнього Тебе отинить; тому й святе, що народиться, назветься Син Божий“ (Лк. 1, 35).

Марія у своїй покорі, піддавшись Божій волі, дала свою згоду словами:

„Ось я Господня слугиня: нехай зо мною станеться по твоєму слову!“ (Лк. 1, 38).

Там, у Назареті, жила родина Ісуса: Марія і Йосиф. Жив з ними Ісус, поки не залишив Назарету, щоб виконувати свій учительський уряд.

„І як вони виконали все згідно з законом Господнім [жертвування Ісуса в храмі сорокового дня по народженні — о. М. Х.], повернулися в Галилею, до Назарету, свого міста. Хлопя ж росло й міцніло, сповняючися мудрістю, і Божа благодать була на Ньому“ (Лк. 2, 39—40).

До Назарету заходив Ісус і після того, як залишив його, щоб проповідувати:

„І прибув Він у Назарет [після спокушування Його дияволом — о. М. Х.], де був вихований, увійшов своїм звичаєм суботнього дня в синагогу і встав, щоб читати“ (Лк. 4, 16).

Там подали Йому книгу пророка Ісаї, і, розгорнувши її, почав читати:

„Господній Дух на Мені, бо Він помазав Мене. Послав Мене нести Добру Новину бідним, звіщати полоненим визволення, сліпим прозріння, випустити

пригноблених на волю, оповістити рік Господній сприятливий“ (Лк. 4, 18--19).

Перебувши всю свою молодість у Назареті, Ісус був відомий, як пророк з Назарету:

„І коли Він увійшов у Єрусалим, заметушилося все місто, питаючи: »Хто це такий?« Народ же казав: »Це пророк, Ісус із Назарету в Галилеї« (Мат. 21, 10--11).

Спочатку був Він тут у великій пошані в своїх сусідів:

„Ісус же зростав мудрістю, літами й ласкою в Бога та людей“ (Лк. 2, 52).

Пізніше бунтовані фарисеями, спрямували вони проти Ісуса свою ненависть так далеко, що хотіли скинути Його із скелі недалеко міста:

„Почувши це, всі в синагозі наповнилися гніву і, вставши, вигнали Його геть за місто і повели Його на край гори, на якій було збудоване їхнє місто, щоб скинути Його додолу“ (Лк. 4, 28--29).

Знаючи невдоволення мешканців Назарету Його Особою Ісус зганив їх відомими словами докору:

„Пророк не має пошани лише в своїй батьківщині та в себе вдома“ (Мт. 13, 57).

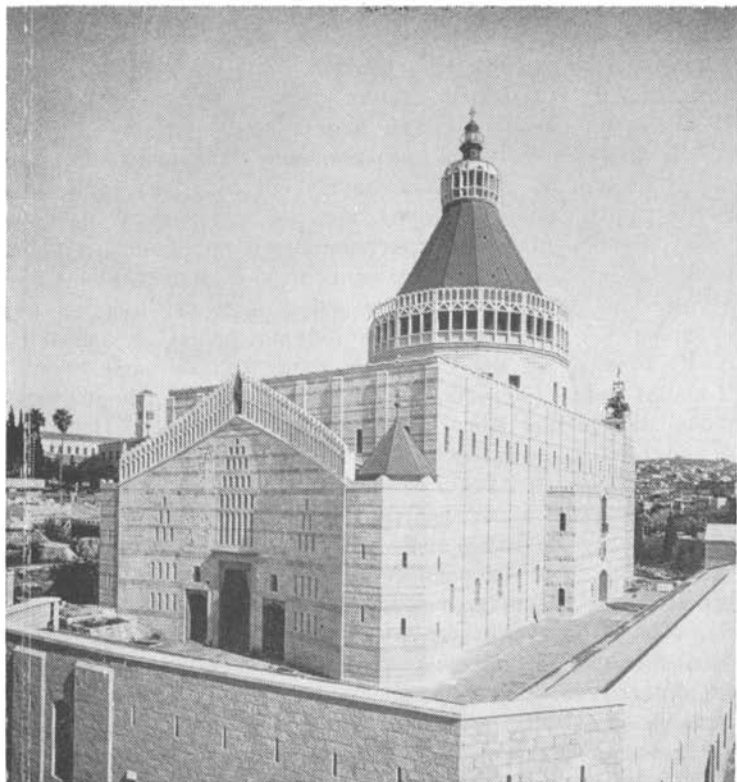
Через нехіть до Ісуса в Назареті, Він не робив там чуд.

Назарет знаходиться 87 миль на північ від Єрусалиму.

Цю дорогу проходив Ісус пішки із своїми батьками: Марією і Йосифом, коли не було ще нинішніх доріг та публічної комунікації. Щоб пройти ту дорогу треба було три дні часу. Та Закон Мойсея, який Ісус прийшов доповнити, а не усунути, чи традиція в Його народі, що була для Ісуса святою, веліли Йому їх виконувати сумлінно.

Містечко Назарет розміщене на плоскогір'ю понад 1,200 стіп над поземом моря.

Ідучи в Назарет, вся наша увага була скерована на Український Місійний Осередок, що його недавно заснував чикагівський Єпископ Пресвященний Ярослав Габро в екуменічних цілях. Опіку над цим осередком передав Владика Ярослав о. Казимирові Рожкові, купивши відповідне приміщення. У ньому живе о. К. Рожко і в ньому веде світличку для місцевих дітей, опікуючись ними. Міс-

Назарет. Базиліка Благовіщення Пречистої Діви Марії.

певий мелхітський Єпископ Рая віддав до вжитку Українській Місії церкву, бувшу синагогу, якої благословення довершив Преосв. Владика Ярослав Габро під час такої ж самої прощі до Святої Землі, що її влаштувала цікагівська єпархія, під проводом о. шамб. Ярослава Свищука, при кінці серпня 1972 р. В дорозі ми журилися, чи вдасться нам віднайти новий Український Осередок і о. К. Рожка, бо хотіли в Назареті відслужити Божественну Літургію у своєму приміщенні, хоч там є величава базиліка Благовіщення Пречистої Діви Марії, під опікою Отців Францісканів. Та

з досвіду ми вже знали, що в такій порі важко одержати дозвіл на служення Св. Літургії через навал паломників і туристів, які оглядають такі святині. Наш провідник Гедеон потішав нас, що місцеві „гайди“, певно, будуть знати про її місце, бо синагога є там відома всім.

З такими турботами приїхали ми в Назарет і опинилися перед базилікою Благовіщення Пречистої Діви Марії, яка своєю оригінальною куполою вже здалека звертає на себе увагу. Гедеон підшукав християнського провідника, Араба, який мав опроваджувати нас по святині Благовіщення. Саме в тому часі, коли ми рішилися входити до святині, я оглянувся чи всі наші паломники зібрані разом, і завважив о. К. Рожка, як він проходив другою стороною вулиці. Я пізнав його із знимки, що була поміщена в „Новій Зорі“ після назначення його душпастирем станиці в Назареті, й запросив до нашого гурта. Ця несподівана й незапланована зустріч з о. К. Рожком утвердила нас у тому, що не слід журитися передчасно, а всю нашу журбу скласти на Того, Хто зійшов з неба на землю, щоб узяти всі наші турботи, включно з нашими провинями-гріхами, які з тягарем свого хреста двигав на Голготу.

Хоч Назарет не згадується у жидівських джерелах як біблійних, так і світських, то, як доказують розкопи, що їх переводять Отці Франціскани, жителі його сягають середини бронзової доби. На це вказують відкопані гроби та сховні печери з біблійних часів, що займали центральне плоскогір'я, на якому стоять сьгоднішні дві базиліки: Благовіщення і Пресвятої Родини.

Господь, Який часто вибирає бідних і малих, щоб ними засоромити багатих і вчених, вибрав собі Назарет, замешкалий бідним населенням, щоб з нього прийшло спасіння людського роду. Саме минає дві тисячі років, коли Небо наблизилося до землі, і „Слово стало Тілом, і оселилося між нами, і ми славу Його бачили...“ (Йо. 1, 14), як гарно про це говорить Євангелист Йоан у своєму Євангелію, що його читається в день Христового Воскресення.

Базиліка Благовіщення складається з двох частин: долішньої — Пресвятої Родини й горішньої — Благовіщення, побудованих на руїнах синагоги, що її збудували юдео-

християни на молитву для себе, біля гроти, що була „Домом Марії“, де Архангел Гавриїл звістив Пречистій Діві Марії, що стане Матір'ю Божого Сина. Перед гротою міститься престіл, на якому служать Божественні Літургії. Є там і каплиця Архангела Гавриїла, а в ній два престоли, один з них присвячений св. Йоакимові, а другий Архангелові Гавриїлові. Оглядаючи те все, переноситеся думками в часи, коли там проживала бідна родина святих Йоакима й Анни, які пожертвували свою доню одначку на службу Господеві, віддаючи Її до храму, де Вона вглиблювалася в старозавітні пророцтва, що стосувалися приходу на світ Месії, не думаючи навіть тоді, що саме Її вибрало Боже Провидіння на Матір Божого Сина, який має принести спасіння людському родові. Вам причуваються ангельські слова: „Радуйся, благодатна, Господь з Тобою! Благословенна Ти між жінками“ (Лк. 1, 28). Ви чуєте Її покірну відповідь: „Я Господня слугиня: нехай зо мною станеться по твоєму слову!“ (Лк. 1, 38).

Вам хочеться впасти навколішки й співати гімн Марії:

„Величає душа моя Господа і дух мій радіє в Бозі, Спасі моїм, бо Він зглянувся на покору слугині своєї; ось бо віднині ублажатимуть мене всі роди. Велике бо вчинив мені Всемогутній, і святе Його Імя. Милосердя Його з роду в рід на тих, які страхаються Його. Він виявив потугу рамени свого, розвіяв гордих у задумах їхніх сердець. Скинув могутність з престолів, підняв угору смиренних; наситив благами голодних, багатих же відіслав з порожніми руками. Він пригорнув Ізраїля, слугу свого, згадавши своє милосердя, як обіцяв був батькам нашим — Авраамові і його потомству повіки“ (Лк. 1, 46—55).

Від провідника довідуємось, що на місці синагоги Візантійці збудували в п'ятому столітті базиліку в романсько-візантійському стилі. Після завоювання Святої Землі Арабами 638 р., базиліка лишилася в руках грецьких монахів, хоч не були то легкі часи для християн. Полегшу принесли Хрестоносці, які завоювали Святу Землю при кінці одинадцятого сторіччя. 1112 р. збудували на тому ж місці

величаву романську святиню, з якої до наших часів збереглися величезні руїни й чудові архітектурні пам'ятки. На жаль, ця величава святиня була зруйнована 1263 р. Бейбарсом. Та християни зберегли пам'ять про місце святині, що була побудована над гротою Марії й вказали на це місце Отцям Францісканам, які перебрали опіку над святими місцями в Святій Землі. Відшукавши місце „Дому Марії“, вони вибудували в 1730 р. скромну святиню Блавищення над гротою. Ту свою скромну святиню побільшили 1877 року, додаючи абсиду візантійської святині з п'ятого сторіччя та дві бічні нави, а на її місці збудували, в роках 1960—1969 нову величаву базиліку Благовіщення, яка справді є гідна тайни Воплочення Божого Сина.

Залишаючи долішню базиліку, входимо до горішньої базиліки Благовіщення, яку оглядаємо з небувалим подивом. При вході до середини базиліки завважуємо мозаїково інкрустовані герби Папів Івана XXIII і Павла VI. Мармурова долівка довкруги восьмикутного отвору до долішньої базиліки покрита Марійськими емблемами з Маріології, що була темою нарад Вселенських Соборів. На стінах висять великих розмірів ікони Богородиці з різних країн світу в такому виді, як даний нарід зображує собі Пречисту Діву Марію. Не знайшли ми там тільки ікони Богоматері з України, де Вона в такому великому почитанні. Зате впали ми на коліна і відспівали по-українськи „Під Твою милість прибігаємо, Богородице Діво...“ Сльози котилися по обличчях паломників. Напевно віддавали в Її опіку нашу Церкву, наш Нарід, свої родини й себе, та в зворушенні не здержали сліз, що струмом тиснулися до очей.

В базиліці Благовіщення звертає на себе увагу обширне святилище, якого задня стіна прекрасною кольоритною мозаїкою відтворює доктрину навчання Другого Ватиканського Собору про Церкву, що міститься в конституції „Світло народів“. Посередині Ісус і св. Петро, а по правиці Ісуса на троні Божа Мати. З правої сторони видно як східню, так і західню Церковну Ієрархію, а по лівій стороні Божий Люд. Бічні стіни зображують Святу Землю з історичними пам'ятками. Також цікаві є станції Хресної Дороги, виконані в кераміці, на синьому тлі.

По двох сторонах базилики є каплиці: Каплиця Найсвятіших Тайн, по правій стороні, і каплиця Отців Францісканів, по лівій стороні. В каплиці Найсвятіших Тайн кольоритними фресками зображені доктори Маріології й Мученики Східньої та Західньої Церков. На склепінні зображена боротьба між Злом і Добром — Війна і Мир. Остаточну перемогу здобув Мир і Добробут, що їх символізують обійми Папи Павла VI і Патріярха Атенагора під час їхньої зустрічі на Оливній горі.

По лівій стороні базилики є каплиця, яка відтворює епопею Чину Отців Францісканів. На лівій стороні каплиці зображений св. Франціск і прокажені, а на лівій Папа Павло VI, як прочанин до Святої Землі, який відвідав також і цю базилику, св. Люїс з Франції і Хрестоносці. На головній стіні зображена харитативна і місіонерська діяльність Чину Отців Францісканів. На стовпах, що піддержують арку каплиці зображені добродії Чину Отців Францісканів. Базилика завершена банею в формі морської ліхтарні. Як морська ліхтарня вказує шлях кораблям до берега, так і Назаретська святиня Благовіщення вказує шлях паломникам до безконечної пристані — Пречистої Диви Марії, у якій людина завжди знайде спокій і певне пристановище. В куполі є великих розмірів вітражі, що зображують дванадцять апостолів, батьків Пречистої Диви Марії: Йоакима й Анну та докторів Маріології: св. Єфрема й св. Вернарда. На південній стіні зображені моменти з Євангелія про прощення гріхів. На перше місце вибивається сцена прощення гріхів Марії Магдалині. На західній стіні великих розмірів вітраж, якого середню частину займає Пречиста Діва Марія й Архангел Гавриїл.

Під час розкопів, ведених у 1955—1968 рр., знайдено там багато вартісних пам'яток, які зберігаються в музею Отців Францісканів. Між тими пам'ятками знаходиться давня колона з написом: „Богородице, Діво“.

Дещо на північ від базилики Благовіщення стоїть церква св. Йосифа, а між нею і базиликою побудовано монастир Отців Францісканів і школу. Церкву св. Йосифа побудовано 1930 р., на місці давньої церкви, з трьома навами. Є оправ-

дане переконання, що побудована всна на колишньому домі св. Йосифа, в якому жила Свята Родина.

До замітних місць, які паломники люблять оглядати, належить Криниця Марії, що міститься при дорозі до Тиберії. На підставі легенди, там мав з'явитися Марії Архангел Гавриїл. Ідучи за тим легендарним оповіданням, християни мали побудувати там каплицю в честь Архистратига Гавриїла.

Завдяки о. К. Рожкові, ми мали нагоду оглянути колишню синагогу, себто теперішню церкву Дитяти Ісуса, яка міститься в рухливій купецькій дільниці, біля греко-католицької церкви Мелхітів. Це та давня синагога, в якій часто бував Ісус і в якій навчав. В Євангелиста Луки читаємо, як то Ісус пояснював у цій синагозі писання пророка Ісаї. Йому подали книгу, з якої відчитав місянський розділ, де було написано: „Господній Дух на Мені, бо Він Мене помазав...“ Відчитавши, згорнув книгу, віддав її слугі й почав говорити:

„Сьогодні збулось це писання у вухах ваших... Ви певно скажете Мені цю приповідку: Лікарю, ви-лікуй себе самого. Про що ми чули, що сталося в Капернаумі, зроби те й тут на твоїй батьківщині... Та Я вам кажу по правді: Багато вдів було в Ізраїлі за днів Іллі, як закрилось було небо на три роки й шість місяців, і великий голод лютував по всьому краю, однак ні до однієї з них не був посланий Ілля, тільки в Сарепту, що в краю Сидонським, до вдови жінки. Та й прокажених теж в Ізраїлі було чимало за пророка Єлисея; однак, ніхто з них не очистився, крім сирійця Наамана“ (Лк. 4, 21—27).

У цій синагозі-церкві, за дозволом її настоятеля, о. К. Рожка, ми відслужили Божественну Літургію. Служили її о. Петро Подоляк, о. декан Юрій Дубицький, о. рад. Тома Бариляк і автор цих рядків. Нашу групу паломників доповнили чужі паломники чи туристи, які із зацікавленням прислухувалися до нашої Божественної Літургії; ловили слова, щоб пізнати якою мовою її служать. Не второпавши, просили о. Настоятеля, який стояв побіч, щоб пояснив їм обряд і сказав, якою мовою вірні так гарно відповідають до

Після Божественної Літургії в українській місійній церкві; о. Казимир Рожко, душпастир місійної станиці, якого вітає о. Автор.

Служби Божої. Наприкінці автор цих рядків вітав від присутніх священників і паломників о. завідателя Місії, підкреслив екуменічне її значення та склав найщиріші побажання успіхів для його справді місійної праці. Всі разом відспівали пісню: „Назарета, любий цвіте...“ Щиро і сердечно відповідав на привіт о. К. Рожко, висловлюючи свою радість, що в цій скромній, але своїй церковці може вітати українських паломників із далекої Америки; бажаючи дальшої щасливої дороги, запросив у „свої скромні пороги“. Ми не могли відмовити такому сердечному проханню тим більше, що такі хотіли оглянути Українську Місійну Станицю, яку купив на власність Преосвященний Єпископ Кир Ярослав Габро. Посілість складається з двох частин. В одній проживає о. К. Рожко, а друга призначена на світличку для дітей, яку він сам веде. Ми радо гостилися холодною водою; до неї видушували ще свіжо дозрілу цитрину, якої дерево росте таки на подвір'ї Станиці. Добрі і жертвенні паломники просили про Служби Божі, офіруючи свої жертви, а дехто і склав даток на цілі Української Місійної

Станиці в Назареті. Ввічливий і гостинний Отець дозволив відфотографуватися з нами, після чого не лише відпровадив нас до автобусу, але й супроводжав нас аж до Гайфи, звідки автобусом вернувся до Назарету, залишаючи в серцях паломників якнайкращий спомин.

Це була одна з краших хвилин нашого перебування на Святій Землі. Дотепер ми бачили такі місійні станиці різних національностей. Нарешті можуть також Українці похвалитися, що завдяки зрозумінню справи чикагівського Владики Ярослава маємо й ми свою Місійну Станицю. Вона ще дуже скромна, але своя. Та віримо, що паломники, які бачили її своїми очима, які переживали в цій скромній церкві зворушливі хвилини, прийдуть їй з допомогою і за участю інших добрих та жертвених душ уможливлять завершити всі благородні й шляхетні заміри Владики Ярослава Габра.

Я обіцяв вислати о. Рожкові „Америку“ й „Шлях“, щоб при допомозі нашої доброї преси він мав контакт з українською громадою в Америці та піддержував себе духово у своєму важкому завданні. Для зацікавлених подаю адресу Української Місійної Станиці:

**Rev. Fr. Casimir Roszko, The Ecumenical Center,
27/403 Latin Quarter, Nazareth 1600, Israel.**

В дорозі з Назарету до Гайфи ми зупинилися на обід в гарному придорожньому ресторані, в якому була замовлена для нас їжа. Там відсвіжилися холодними напитками, трохи відпочали й пустилися в дальшу дорогу. Дорога до Гайфи, довжиною 36 кілометрів, цікава й різноманітна, бо веде горбовинами Галилеї та прикрашена зеленню, присадибними городами, а то й лісами. Не бракує там і чудових краєвидів.

Місто Гайфа переходило колись з рук до рук таких завойовників, як Римляни, мусулмани, Хрестоносці й інші. Тепер воно відбудоване і є місцем будови ізраїльських кораблів.

З Гайфи їдемо у південному напрямі, до Кесарії. Дорога майже увесь час проходить понад берег моря і є одною з найрухливіших доріг в Ізраїлі. Маємо ще зробити 50 миль, щоб дістатися до Кесарії.

Кесарія. Над берегом Середземного моря.

Кесарію цю не слід утотожнювати з Филиповою Кесарією, що розташована при джерелах ріки Йордану, 120 миль на північ від Єрусалиму, і яка в часах Ісуса Христа була включена в територію тетрарха Филипа. В пошану до Августа Цезаря назвав її Филип Кесарією, прикрашуючи її мармуровсю святинею, збудованою також у пошану Августа Цезаря.

Це в тій Кесарії Ісус сбічяв Петрові першенство в своїй Церкві. На запит Ісуса, за кого мають Його люди, апостоли відповідали, що одні за Йосна Христителя, інші за Іллю, а ще інші за Єремію або одсго з пророків. Тоді Христос запитав, а на вашу думку, хто Я? Ап. Петро заявив: „Ти — Христос, Бога живого Син“. У відповідь Ісус промовив до нього:

„Щасливий ти, Симоне, сину Йонин, бо не тіло і кров це тобі відкрили, а Отець Мій небесний. Тож і Я тобі заявляю, що ти — Петро (скеля), і що Я на цій скелі збудую Мою Церкву й що пекельні ворота її не подолають. Я дам тобі ключі Небесного Царства, і що ти на землі звяжеш, те буде звязане на небі; і те,

Кесарія в Самарії. Частина старинних мурів, побудованих Римлянами.

що ти на землі розв'яжеш, те буде розв'язане на небі“ (Мт. 16, 17—19).

Про Кесарію, до якої їдемо, я згадав принагідно, проїжджаючи Самарією. Місто це розбудував Ірод Великий в 25—13 рсках перед Христом і назвав його в пошану Августа Цезаря. За римських часів Кесарія була столицею Римлян у Палестині та була осідком римського прокуратора. Тим то треба пояснити те, що тут привезено Апостола Павла, коли Юдеї хотіли його вбити, а він був римським громадянином.

Кесарію прикрасив Ірод величавими поганськими святинями, побудував амфітеатр, якого залишки можна ще й нині оглядати, та побудував багато арок, які прикрашували місто. Хрестоносці збудували там великих розмірів замок, якого руїни залишилися до наших часів.

На жаль, не було часу оглянути точніше це давнє римське місто, але був час, щоб на прибережних каменях, над берегом моря зробити кілька цікавих знімок на спомин перебування в цій історичній місцевості.

Це остання наша зупинка в місцевості, з якою пов'язані деякі новозавітні події, зокрема з часів апостольської діяльності, бо Ісус Христос до цієї Кесарії ніколи не заходив.

В Діяннях Апостолів згадується, що тут жив диякон Филип, той, якого вибрали перші християни, щоб виручав Апостолів в обслуговуванні перших християн. Про цей характеристичний вибір перших дияконів розповідають Діяння Апостолів таке:

„Тими ж днями, коли учнів ставало дедалі більше . . . тоді дванадцятєро [12 Апостолів — о. М. Х.] прикликали гсрмаду учнів і сказали: »Не личить нам лишити слово Боже і при столах служити. Нагледіть собі, отже, з-поміж вас, брати, сімох мужів доброї слави, повних Духа та мудрости, а ми їх поставимо для цієї служби; самі ж ми будемо пильно перебувати в молитві і служінні слова«. Вподобалось це слово всій громаді й вибрали Стефана, мужа повного віри і Святого Духа, Филипа, Прохора, Ніканора, Тимона, Пармена та Миколая, прозеліта з Антіохії, і поставили їх перед апостолами, і помолившись, поклали на них руки“ (Д. А. 6, 1—6).

Апостол Павло, який багато подорожував, вступає під час такої одної подорожі до Кесарії, щоб відпочати в домі Филипа. Діяння Апостолів переповідають про це ось так:

„А ми, скінчивши плавбу [Ефез, Македонія, Греція, Троада, Мілет, а тепер в дорозі до Єрусалиму — о. М. Х.], прибули з Тиру у Птолемаїду і, привітавши братів, перебули в них один день. На другий день ми далі вибралися у дорогу і, прибувши в Кесарію, увійшли в дім Филипа євангелиста, одного з сімох і зосталися у нього“ (Д. А. 21, 7—8).

У цій Кесарії задержався також Апостол Павло в часі своєї дороги з Ефезу в Антісхію:

„Зійшовши в Кесарію, він пішов, щоб привітати Церкву та й пішов в Антіохію“ (Д. А. 18, 22).

Вже добре сутеніло, коли ми приїхали в Тель Авів, теперішню столицю Ізраїля. Тель Авів — у перекладі на нашу мову означає „Гора Весни“. Це перше чисто жидівське

місто від біблійних часів, засноване 1909 року горсткою Жидів, які жили в Яффі, тоді арабській пристані.

В наші часи Тель Авів є центром ізраїльського культурного життя. Тут концентрується їхня торговельна біржа, банки, легка індустрія. З передмістями налічує понад 400 тисяч мешканців і є найбільшим містом нинішнього Ізраїля. Має він свої театри, кіна; тут виходить коло 25 щоденників та інших періодиків, друкованих на різних мовах.

Щоб познайомитися принаймні з його загальним видом, ми прохали водія, щоб провіз нас головнішими вулицями міста. Там подивлялися ми нові мешканеві будинки, кільканадцятьповерхові, різноколірові, що робили приємне враження. Був це час, коли його мешканці верталися з праці. Вулиці були такі переповнені автомобілями, що не можна було свободно порушуватися. Ми просувалися крок за кроком, тому й вирішили вернутися до готелю, щоб прибути туди впору. Готель „Авія“, до якого ми заїхали на нічліг, приміщується поза містом, у недалекому сусідстві від летовища, з якого маємо наступного дня вранці відлетіти до Парижу. Тут ждав уже на нас представник перевозової компанії, яка давала нам свої услуги в Ізраїлі, і перебрав нас з літака, коли кілька днів тому ми прибули до того ж Тель Авіву. Він повідомив нас, що наш завтрішній літак виїде з кількогодинним опізненням, тому й не застанемо в Парижі того літака, який відлітає до Люрду. Нам доведеться там чекати кілька годин, поки відїдемо, але вже не до Люрду, а на інше летовище, де буде ждати на нас автобус, що відвезе паломників ще з 50 кілометрів до Люрду.

Новина ця не була приємною для нас, але ми прийняли її спокійно, бож залишали Святу Землю і їхали в нове місце Божих ласк, у місто Пречистої Диви Марії, місто молитви, місто чуд і терпінь. Це зрозуміли ми краще щойно тоді, коли прибули на місце і самі були свідками усього того, чи самі те все переживали.

Готель „Авія“, в якому залишилися на нічліг, збудований у модерному стилі з усім вибагливим устаткуванням. В його чудовому городі є великий басейн до плавання, з якого користали деякі наші паломники після вечері.

Тут, поладнавши всі формальності, ми попрощалися сердечно з нашим провідником Гедеоном і автоводієм, дякуючи їм за ввічливу прислугу, яку вони виявили нам під час нашого перебування, нагороджуючи їх щедрим „типом“. Дехто з нас вимінявся з Гедеоном своїми домашніми адресами, обіцяючи бути далі в переписці.

Час після вечері наші паломники використовували різно. Одні, як уже було згадано, купалися в басейні, інші писали останні привіти з Ізраїля, ще інші перепакувували свої валізки, шукаючи місця на закуплені в дорозі дерев'яні мистецькі вироби. Були й такі, що своїми думками поверталися в Єрусалим, Вифлеєм, Капернаум, Назарет, глибоко переживаючи ще раз усе те, що доводилося бачити, чути або читати про ці незабутні місця й відомі події з життя нашого Божественного Спасителя і Божої Матері, жаліючи, що короткий час не дозволив побувати ще в інших місцевостях, записаних на сторінках Святого Письма та пов'язаних з життям Ісуса, Марії й апостолів.

Наступного дня, в четвер, 28 вересня 1972, наше паломництво мало відлетіти з летовища в Тель Авіві в год. 7:25 ранку. Попередній страйк летунів, чи не перший в Ізраїлі, припізнив відлет літаків і ми залишили Святу Землю з непередбаченим опізненням. Після снідання в готелю ми виїхали автобусом на летовище Лод о год. 8:00. Там треба було поладнати всі формальності, надати клунки, одержати карти вступу, а найважливіше, перейти найгострішу дотепер контролю при вході на літак. Точно перевірювали кожний ручний клунок, жінкам ручні торбинки, а чоловікам ручні течки, фотографічні апарати і т. п. Декому забрали фільми, а навіть фотографічні апарати, якщо в них був недокінчений фільм, обіцяючи переслати те все до Нью Йорку. Як пізніше розвідував я, всі, що „позбулися“ на летовищі свого багажу, включно з фільмами п. Ярослава Кулинича, який залишив нас у Тель Авіві, а фільми передав, щоб з ними не возитися у дальшій своїй науковій мандрівці, одержали їх на свою домашню адресу. Щоправда, прикро було переходити таку строгу контролю, зате були ми певні, що з нами не дістанеться на літак небажаний пасажир, який міг би продовжити наш лет чи нагнати страху, що декого

супроводжав цілу нашу дорогу. Поміж пасажирами, які мали заповнити наш літак, було багато паломників мойсеєвого визнання з різних країн світу, які прибули до Єрусалиму на свято їхнього Нового Року.

Залишаючи гостинні пороги Святої Землі, не загурили ми гарних споминів про неї. Вона далі стояла перед нашими очима й думки були мимохіть спрямовані до неї. Очевидно, кожна людина інакше сприймає свої переживання, однаке цим разом для всіх паломників воно либонь було однакове, а саме, що ця проща була незвичайна, чимось одноразовим у нашому житті. Її певно не забудемо до кінця свого життя. Аджеж ми ходили Господніми дорогами, відвідували ті Святі Місця, де народився сам Спаситель людства, де жив, ходив з апостолами, ширив благовість і навчав, творив чуда, був прославлюваний і переслідуваний, терпів і був розпятий на хресті, похоронений і воскрес із мертвих. Чи не є це чимсь особливим, що мали ми нагоду бути в земній Батьківщині нашого Господа Ісуса Христа. Молилися ми там, де Він сам колись молився; де творив чуда, де пропсвідував. Це все таке зворушливе, що стоїть понад монументальністю Вічного Міста Риму й понад очаровуючою красою Греції. Тому й важко дослівно передати, описати ті почування, які нуртували в наших серцях, те піднесле розположення душі, яка була тоді немов у безпосередній зустрічі із своїм Творцем. Отже й не диво, що відїжджаючи із Святої Землі, зроджувалося нестримне бажання ще раз відвідати її колись.

І тому не дивно, що в думках знову оживають картини Єрусалиму з Оливним Городом, Хресною Дорогою, долиною Кедрону, а там, на південь від нього, майоріє Вифлеєм і ті поля з отарами овець та пастухами, саме так, як несповна дві тисячі років тому; спокійні хвилі вод Йордану й гірські околиці Назарету з його крутими вуличками. Хоч жаль, що це все вже за нами, але й легко на серці, що мали ми щастя там бути, цілувати Святі Місця й ходити слідами Христа.

ЇДЕМО ДО ЛЮРДУ

До Люрду їдемо через Париж, де прийдеться пересі-дати на інший літак. Кілька годин дороги треба чимось ви-повнити. Ось і роздають англійські часописи. Дехто з на-ших паломників мав свої, купивши на летовищі. З них можна буде довідатися, що нового в світі, бо треба при-знатися, що тих кілька днів нашого перебування на Святій Землі ми були відтіяті від нього. Радіомовлення в єврейській мові не слухали, а газет, якщо й були б в англійській мові, то не було часу читати, бо він для нас був дуже обмеже-ний. Коли й залишилося трохи часу після вечері, то зви-чайно використовували на писання привітів, на короткі зустрічі із заприязненими паломниками, чи на перегляд книжки-провідника, щоб відсвіжити пам'ять про біблійні місця і події пов'язані з ними, й таким чином приготувати себе до відвідин дорогих нам Святих Місць наступного дня.

Недовго довелося нам переглядати газети, бо гостинні стюардеси запропонували нам другий сніданок. Мали вони з ним, а властиво з частиною пасажирів, деякий клопіт, бо треба було розділювати їм кошерні страви.

Після перекуски наші думки полинули до Люрду, де так хотілося бути вже не раз у своєму житті, зокрема, коли опинилися в Західній Європі, а згодом в Америці. Здава-лося, що до цього буде пригожий 1954 рік, коли про-голошено Марійський Рік, а опісля 1958 рік, з нагоди століття появи Пречистої Диви Марії в Люрді. Були там призначені окремі дні також для української прощі. Із Зєднаних Стейтів Америки виїхали тодішні три наші Вла-дики: Архиепископ Кир Константин Богачевський, ВПреоєв. Кир Амврозій Сенишин, ЧСВВ, сьогоднішній Митрополит Української Католицької Церкви в ЗСА й Преоєв. Кир Йосиф Шмондюк, тоді Єпископ-Помічник Кир Константина.

Там долучилися ще ВПреоєв. Кир Іван Бучко, Апостольський Візитатор для Українців у Західніх Європі, і якщо не помиляюся, Преоєв. Єпископ Кир Ніль Саварин, ЧСВВ, з Канади. Та нам не усміхнулося щастя.

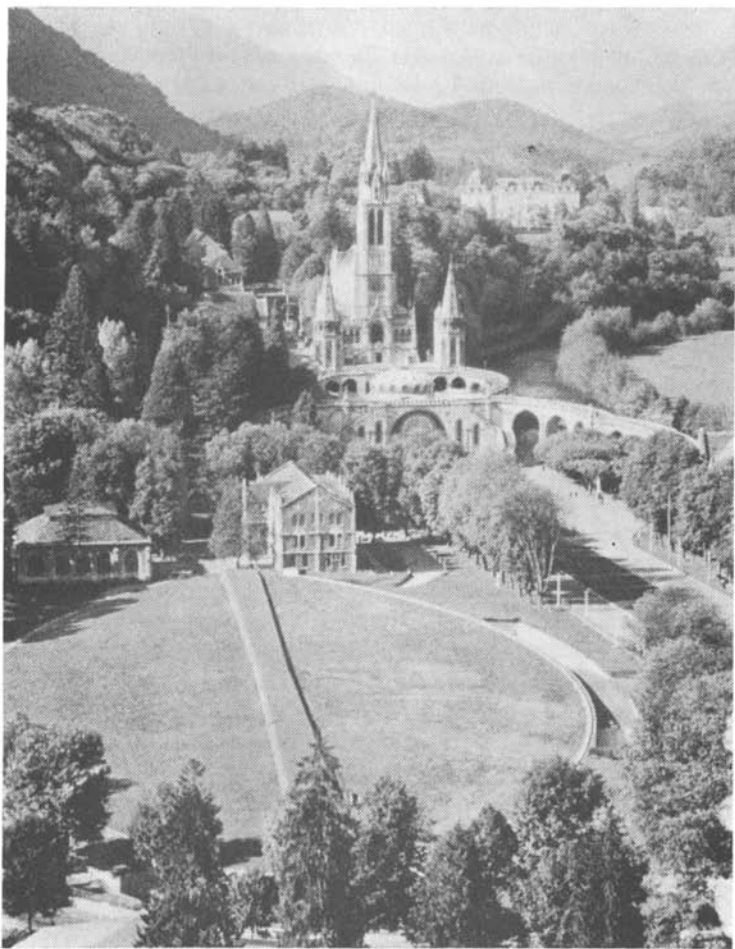
Не довелося нам бути в Люрді й під час перебування в Римі з нагоди благословення храму св. Софії в 1969 р. Я був тоді повязаний з групою паломників, які їхали до Риму. Літаком прибули ми до Франкфурту, в Німеччині, а звідти автобусом через Швайцарію, Західню Італію до Риму; там дводенне перебування в часі українських торжеств і знову на північ, через Австрію й Німеччину до Франкфурту. І тепер не пощастило бути там, де колись зявилася Пречиста Діва Марія бідній пастушці Бернадеті, де діються надзвичайні чуда, де Пречиста Діва шедрою рукою роздає ласки тим, що до Неї прибігають і Її заступництва просять.

Важко описати ту радість, що ворушила наші серця з кожною годиною, яка наближала нас до Люрду.

Люрд — це давня твердиня на західньому узбіччі Піренейських гір, якої завданням було боронити французьку землю перед наїздами ворогів. Довкола твердині, в долині Гав вирросло згодом містечко Люрд.

Може й досьгодні Люрд був би залишився таким, як кожне інше місто, в якому живуть і працюють його мешканці й виконують доручення міської чи державної влади, якби 1858 року не трапилася там подія, яка сколихнула цілим християнським світом, роблячи Люрд найпопулярнішим місцем.

Про люрдські гасдії 1858 р. написано багато книжок. Не бракує їх і в українській мові. Годиться згадати книжечку покійного вже о. Андрія Мельника: „Появи Богоматері в Люрді і в Україні та Її чуда і ласки“, видану у Видавництві „Америка“, книжечку „Люрд“ — о. Василя Ваврика, ЧСВВ, видану Видавництвом Отців Василіян „Добрий Настир“, в Нью Йорку. Люрдським подіям присвячено також окремий розділ у книжечці виданій ОО. Василіянами — „Появи Пречистої Діви 1830—1958“, о. Василь Прийма, душпастир Тулузи, Франція, який опікується також українською каплицею в Люрді, написав книжку „Люрдська

Вид на Люрд. Базилика св. Вервиці й Непорочного Зачаття та ріка Гав.

Пані — Володарка Піренеїв“, а Український Музей в Клівленді старанням п. В. Кікти з нагоди сторіччя появ Пречистої Діви Марії в Люрді — видав поштові листівки та коверти й такі ж філятелістичні марки.

Та чи не найбільше заслуговує на увагу книжка „Пісня про Бернадету“ — Франца Верфеля. Її переклад українською мовою зладив Г. Голян в Буенос Айресі 1956 р., а видало її В-во М. Денисюка в Чикаго. Важливість книжки „Пісня про Бернадету“ в тому, що її написав не католик, не християнин, а Жид.

Франц Верфель народився в чеській Празі 1890 року. Походив з багатой і культурної жидівської родини. Його батько мав велику фабрику рукавичок, відому в цілій Європі, тому й намагався втягнути до свого підприємства й сина. Та молодого Франца не цікавила фабрика, ані продукування рукавичок. Не мав він також зацікавлення до науки в школі, і в тому часі присвячував багато уваги писанню віршів і оповідань, тому й з великим трудом вдалося йому закінчити середню школу. Не йшли йому студії і в університеті. Тому батько вислав його до Гамбургу на практику у великій транспортній фірмі, сподіваючись, що стане йому помічним у веденні його підприємства. Та рахунків він не любив і, замість виповнювати формулярі, писав вірші. Вже 1911 р. вийшов перший том його поезій п. н. „Пріятель світу“. Публіка тепло привітала це видання і в короткому часі розійшлося чотири тисячі накладу.

Час військової служби використовував на писання віршів, романів, драматичних творів. В його писаннях проявлявся антимілітаристичний тон. Через своє наставлення до служби в війську, ввійшов він у конфлікт з військовою владою; з клопоту вирятував його звеличник таланту Ф. Верфеля, німецький аристократ граф. Г. Кеслер. Діставши звільнення, Верфель виїхав до Відня, де прожив десять років свого життя, присвятивши їх на писання драм. Там також одружився.

Познайомившись з життям і листами св. Апостола Павла, написав драму „Павло між Жидами“. Сам він признає, що під непереможним впливом св. Павла він дуже наблизився до світу християнських понять. Він був глибоко переконаний, що світу не змінять ніякі революції, ні реформації, тільки внутрішня переміна людських сердець.

На окрему увагу заслуговує його знаменита повість п. н. „Варвара або побожна“, в якій автор прославив просту

віру й милосердя чеської куховарки, що була наймичкою у його батьків, і що в конфлікті Верфеля з його батьками, найкраще розуміла й піддержувала його. Від того часу датується в нього любов до людей простих, але великого серця.

Під час свого перебування у Відні, Верфель виголошував доповіді, реферати й промови на релігійно-філософські теми. То була одна з його форм боротьби за ідеали, яким він прирік служити. Уважав, що людина не може жити без релігії. А ті, що не хочуть знати правдивої релігії, для них релігією є націоналізм чи марксизм. За його навчанням рішення є не між правицею і лівицею, але між небом і землею, між тим, що вгорі і тим, що внизу. Його доповіді мали й назву „Між небом і землею“.

Розуміється, що такий підхід до справ не подобався гітлерівському урядові, й він заборонив Верфелеві вступ до Німеччини. Тому він виїжджав з дружиною до Італії, Єгипту, Святої Землі.

Роки 1935—1938 — це роки великого розголосу й слави Верфеля за кордоном. Різні його твори знаходять перекладачів і видавців майже в усіх країнах Європи й Америки. У своїх писаннях він щиро признає, що він Жид, який вірить по-християнськи, „... моя містична, а навіть можу сказати — моя католицька віра є хребетним стовпом моєї поезії і моєї епічної чи драматичної творчости“ — писав Верфель.

Коли ж Гітлер зайняв Австрію, Верфель з дружиною утік до Франції і туди пощастило йому спровадити своїх батьків. Передбачаючи дальшу небезпеку, Верфелі подалися на південь і зупинилися в Люрді, де часто можна було бачити Франца Верфеля, як годинами перебував перед гротою, у стіп Непорочно Зачатої. В 1940 р. склав обіт, що коли йому вдасться вийти з безнадійного положення й прибути до берегів Америки, то першою його працею буде Пісня про Бернадету. В грудні 1940 року пощастило Верфелям виїхати до Америки. Два дні після приїзду, Верфель узявся писати „Пісню про Бернадету“, яка появилася друком німецькою мовою 1941 року.

В передмові до своєї книжки автор пише:

„Ця книжка виповнює мою обітницю... Я відважився співати пісню про Бернадету, дарма, що я не католик, а Жид. Відвагу до цього дала мені старша й більш несвідома обітниця. Вже тоді, коли я писав свої перші рядки в моєму житті, я присяг собі завжди й усюди прославляти своїми творами Божественну Таємницю й людську святість, не зважаючи на добу, яка з глумом, злістю і байдужністю відвертається від найвищих цінностей нашого життя“.

Франц Верфель помер 27 серпня 1945 року по трьох серцевих атаках. В портфелі померлого знайшли кілька медаліків Божої Матері.

Після його смерті, один з критиків писав про Верфеля таке:

„Світ втратив у Верфелі одного з найбільш надхнених і ніжних письменників, бойовика за гідність людини на землі, й такого, хто вірив у місце тієї ж людини в небі“ (С. Смит).

Я свідомо задержався довше над розповіддю про життя, писання й долю Жида — Верфеля, щоб на вступі моїх споминів про Люрд і нашу прощу в ньому, вказати, якими дивними є діла Божі, якими незбагнутими є стежки Його в ведені людини, яка в своєму важкому горю здалася на Бога:

Твір „Пісня про Бернадету“ перекладений на різні мови, в тому й на українську, як уже було згадано, і його поручаю прочитати тим, хто його ще не читав.

В Люрді жила родина мельника Франсуа й Люїзи Субіру, в яких було четверо дітей. Втративши млин, опинилися вони в таких злиднях, що не було вже чим оплачувати помешкання й треба було перенестися в колишню тюремну кімнату, яку відступив їм родич Люїзи. Тут жили вони й терпіли як найбільш убога родина в місті. Та хоч які великі були злидні в родині Субіру, вони жили духом молитви, побожності і релігійності.

Найстаршою в них дитиною була дочка Марія Бернарда, яку з дитинства кликали Бернадета. Прийшла вона на світ 7 січня 1844 року. В шостому році життя занедужала на легені, а пізніше дістала ще й дихавицю, яка

Люрд. Дім, у якому прийшла на світ Бернадета Субіру.

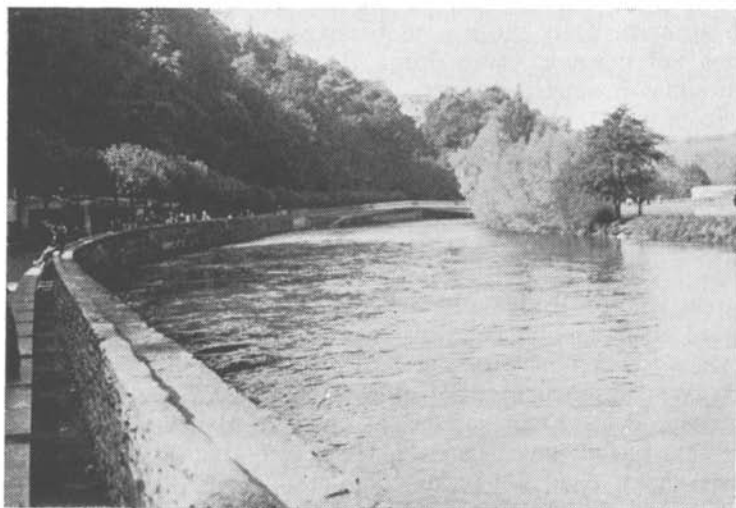
не залишила її до смерті. Сухоти нищили її кості й вона не могла фізично розвиватися. Вдачею була жива, весела й дотепна. Тому що в домі Бернадети не було відповідної для неї поживи, часто брала її до себе племінниця, щоб доживляти малу Бернадету. Коли ж вона піросла, використовували її як пастушку овець.

Хвороба впливала також на умовий стан Бернадети так що, маючи чотирнадцять років, вона не вміла ще ні читати, ні писати та не приступала ще до Святого Причастя. В цьому напрямі працювала над нею родичка, але всі її намагання не мали успіху. Коли робили їй докори, що не сприймає навчання, говорила: „Хоч я нічого не вмію, то все таки я можу молитися на вервиці і всім серцем любити Бога“. Не своїм глибоким знанням, а дитячим, повним любови серцем вже тоді була великою в Бога. Коли завважила зміну у відношенні до неї в домі племінниці, залишила її й вернулася до дому своїх батьків, у січні 1858 року.

День 11 лютого 1858 р. був переломовим у її житті. Того дня вона вибралася з молодшою сестрою й сусід-

ською дівчиною поза місто, над ріку Гав збирати ріща, що його наносила там з гір вода. Сестра і її подруга перейшли на другий бік річки й там почали збирати патики. Бернадета, беручи до уваги свою хворобу, боялася переходити водою й просила дівчат, щоб накидали каміння і проклали камінну кладку через воду, щоб нею могла вона пройти, не замочуючи ніг. Дівчата не послушали її. Тоді Бернадета вирішила скинути взуття і перейти через річку на другий бік. Недалеко того місця, на протилежному боці, була скеляста гора з гротою, яку звали Масабіель. Про те, що трапилось тоді, коли вона хотіла перейти річку, розповідає сама Бернадета:

„Коли я почала здіймати першу панчошу, почувала великий шум, наче шум вітру; я глянула праворуч і ліворуч, то на дерева, то на річку, але нічого не рухалося. Я почала здіймати другу панчошу й знову почувала пошум, подібний до першого. Тоді звернула я голову в сторону гроти й побачила в скельній щілині куц троянди, що хитався наче від подуву сильного вітру. Водночас з печери вийшла золоти-

Люрд. Ріка Гав, що її переходила Бернадета.

Печера Масабіель, де Бернадеті з'явилася Гарна Пані - Непорочно Зачата. На клячниках моляться паломники, а правою стороною підходять до скелі у стіп Марії, щоб поцілувати місце, на якому стояла Пречиста Діва.

ста хмаринка, а дещо пізніше, при вході до гроти, над кушем троянди стала молода й гарна Пані. Вона поглянула на мене, усміхнулася й кивнула мені, щоб я прийшла ближче . . .

„Тоді, не думаючи, що роблю, вийняла з кишені вервичку й, упавши на коліна, хотіла помолитися, але не могла перехреститися. Мое рамя стало наче спаралізоване й мене знерухомив страх. Тоді прегарна Пані взяла свою вервицю й зробила на собі знак святого хреста. Я спробувала зроби́ти те саме. Ввесь мій переляк десь подівся і я почала проказувати молитву на вервиці. Гарна Пані робила те саме, пересуваючи зернятка своєї вервиці пальцями, але не рухала своїми губами. Коли я скінчила, Пані дала мені знак, щоб я підійшла до неї, але я не мала відваги. Тоді Вона вернулася до середини гроти й золота хмара зникла разом з нею . . . Пані виглядала як 16-–17-літня вівчина з синіми очима. Була одягнена в білу суконку, перевязану в поясі синьою стяжкою, що спалала на її суконці. На голові мала білий серпанок, з-під якого ледве було видно волосся. Її ноги були босі, але вкриті крайчиком суконки з рожами. Зернятка вервиці були білі, а ланцюшок жовтий . . .“

В дорозі до дому Бернадета питала дівчат, чи й вони щось бачили? „Нічого“ — відповіли! Вони настоювали, щоб Бернадета переказала їм своє видіння. Вона розповіла під умовою, що затримають в тайні. Та, прийшовши до дому, вони розповіли про все, що чули від Бернадети.

Батьки, думаючи, що це був звичайний привид, заборонили дівчині ходити колинебудь до гроти. Коли „ми пішли спати“ — розповідала пізніше Бернадета — „я ніяк не могла заснути. Ніжне й миле лице Пані стояло перед моїми очима. Хоч мене переконували, то я ніяк не могла повірити, що я обманулась“.

Якось надлюдська сила тягнула Бернадету до гроти, але заборона батьків тримала її здалека від неї. Щойно в неділю рано, по Службі Божій, подруги Бернадети

упросили її маму, щоб пустила її з ними до гроти. Мати погодилася. Цим разом узяли вони з собою свяченої води. Прийшовши до гроти, впали на коліна й почали молитися на вервиці. Нараз Бернадета скрикнула: „Вона там! Вона всміхається!“ Лице Бернадети було опромінене невидимим світлом. Вона наблизилася до появи й почала кропити її свяченою водою, промсвляючи: „Якщо Ти прислана від Бога, то приходи!“ Пані знову всміхнулася, ступила вперед і нахилилася до дівчини. „Вона не гнівається, цілком ні! Вона усміхається до всіх нас. Щоб більше кроплю її свяченою водою, то більше Вона всміхається“. Бернадета була в захопленні непорушна. Лице її змінилося так, що подруги налякалися, думаючи, що вона вмерла. Коли видіння зникло, Бернадета опритомніла. Це друге видіння мало місце в неділю, 14-го лютого 1858 р.

Під час третьої появи, 18-го лютого 1858 р., Бернадета подала напричуд гарній Пані папір і олівець, прохаючи, щоб написала те, чого вона хоче, щоб Бернадета для неї зробила. „Не треба мені писати те, що маю тобі сказати“ — відповіла. Тоді Пані запитала дівчини: „Чи ти зробиш Мені прислугу й будеш приходити сюди щодня в часі п'ятнадцяти днів?“ Коли дівчина запевнила, що прийде, якщо тільки батьки дозволять — Пані сказала їй таке: „Я не обіщую тобі, що ти будеш щаслива на цьому світі, але шойно на другім“. Обличчя Пані засіяло того дня щастям і радісним зворушенням.

Бернадета, сповняючи свою обітницю, дану Пані, натрапляла на великі перешкоди, зокрема від урядових чинників. Також і духовна влада в початках не сприяла їй. Та вона перемогла всі ті труднощі й приходила на дальші зустрічі з гарною Панею. При дальших появах, а було їх ще п'ятнадцять, Бернадета одержувала від Пані різні доручення: молитися за грішників (шоста поява), відкрити невидне досі джерело води й умитися в ній (дев'ята поява) та доручити місцевому священикові, щоб на місці появи побудував каплицю, куди приходили б люди з процесіями молитися (одиннадцята поява). Шойно під час шіснадцятої появи, в день Благовіщення Пречистої Діви Марії, 25 березня 1858 р., Бернадета почула від Пані потвердження,

що вона „Непорочне Зачаття“. Тепер місцевий священик повірив Бернадеті у правдивість появ, які мала досі, і став найбільшим її захисником перед намаганням урядових чинників заперечити всьому та перешкодити Бернадеті зустрічатися з Непорочно Зачатою, яка обьявила їй ще й інші речі, що були призначені тільки для Бернадети. І цих тайн вона ніколи не виявила. Також Непорочно Зачата вчила свою вибранку молитов, які тільки вона мала відмовляти під час дальших появ.

Востаннє бачила Бернадета Непорочно Зачату на землі під час вісімнадцятої появи, в п'ятницю, 16 липня 1858 р. Тоді Божа Мати зявилася дівчині повна любови й доброти, і не попрошавшись з нею, та не сказавши їй ані слова, відійшла. Може не хотіла смутити дівчини словами прощання. Зате в цьому останньому видінні Бернадета дістала силу її відвагу переносити всі терпіння за свої видіння.

Бажаючих довідатися дещо більше про видіння Бернадети та її терпіння, повязані з появами, відсилаю до численних видань про Люрд, на різних мовах, включно з українськими, які я навів напочатку.

Бернадета тим часом приготувлялася у Сестер, які обслуговували місцевий шпиталь, до прийняття першого Святого Причастя, що відбулося 3 червня 1858 р. В липні 1860 р. залишила батьківський дім і перебувала в тих же Сестер, бажаючи вступити до їхнього Чина Сестер Любови в Невері у Франції. Відбулося це 6 липня 1866 р., на 22 році її життя. Вже 30 жовтня 1867 р. склала монаші обіти. В монастирі виконувала обовязки захристіянки, доглядаючи хворих, а найбільше таки була звичайною робітницею. Астма не залишала її, а також хвороба костей дошкулювала їй щораз більше. Та ніхто ніколи не чув від неї парікань. Навіть докори Сестер зносила із справжньою християнською покорою. Померла у Великодню середу, 16-го квітня 1879, на 35 році праведного життя. Останні її слова були: „Пресвятая Маріє, Мати Божа, молися за мене бідну“. Похорон відбувся дуже велично, на чолі з місцевим єпископом.

У 50-річчя першої появи 1908 року почався беатифікаційний процес, що закінчився 1925 року, коли прого-

лошено Бернадету блаженною, а 8 грудня 1933 року — святою, в присутності 60 тисяч вірних сорока націй, при 15 кардиналах і 50 єпископах, з яких 25 було з Франції.

Її тіло спочиває у нетлінному стані в каплиці Чина Сестер Любови в Невер у Франції.

Сьогодні Люрд, до якого наближаємося, став славним на цілий світ, бо до нього щороку приїздить майже два мільйони людей, в тому яких тридцять тисяч хворих. Там щороку діються чудесні оздоровлення на душі й тілі. Через те Люрд став універсальною святинею. Колись лікарі були найбільшими супротивниками чудес у Люрді, а в наші часи мають там своє Товариство і спеціальне Бюро для досліджування оздоровлень за вимігами найновішого поступу науки й медицини.

Вибираючись до Люрду, я написав листа до наших компетентних чинників, щоб приготували в Люрді наш приїзд, включаючи наше паломництво в загальну групу паломників, та виеднуючи нам можливість служити там Божественні Літургії. Відповідь ми застали в Люрді, в готелі, до якого заїхали. Там було пояснення, до кого звернутися, щоб одержати дозвіл на Божественні Літургії, де слід шукати українську каплицю та український станок з деволюціоналіями.

Наш літак мав прибути в нормальних обставинах у полудневих годинах. Мені здавалося, що після приїзду зможемо про все розвідати й полагодити з церковними чинниками справу служення Божественних Літургій. Та не вийшло, як я плянував. Через спізнений вилет літака з Тель Авіву, ми прибули до Люрду щойно біля десятої години ввечері. Переїжджаючи вулицями Люрду, зустрічали ми сотні людей із свічками в руках. Від нашої провідниці ми довідалися, що це учасники вечірньої процесії.

В Люрді заїхали до готелю Христина, положеного над рікою Гав, з якого могли оглядати освічений замок і хрест на високій горі. Наступного дня вранці, згідно з наміченим пляном, ми їздили слідами св. Бернадети, оглядаючи родинний дім, у якому Бернадета прийшла на світ, млин, який винаймав батько Бернадети, колишню вязничну келію з ма-

лим віконцем на подвіря, де жила родина Бернадети, коли батько втратив працю, їхню парохіяльну церкву, шпиталь св. Бернадети, де вона перебувала, готуючись вступити до монастиря, та село Бартрес і дім, в якому виховувалася Бернадета. Все це не лише музейні вартості, але й святі місця, які паломники оглядають з великою побожністю.

В домі батьків Бернадети побачите їхнє бідне домашнє устаткування із світлинами батьків і Бернадети. Там є і малий вівтарик, на якому паломники засвічують свічки, від яких кімната закоптіла й почорніла. В млині обведене все дротяною сіткою, щоб відвідувачі не відколювали по кусневі дерева на спомин чи як реліквію. В колишній тюремній клітці Сестри Чину Божої Любови з Неверс влаштували каплицю, в якій щоденно служать Божественні Літургії.

Вертаючись з відвідин оцих святих сьгодні місць, переїздимо місцем поза селом, де Бернадета пасла вівці, будуючи собі там з камінчиків престолік, на якому ставила малу статую Божої Матері, прикрашену польовими квітами, перед якою любила відмовляти вервичку. Там ще й сьгодні є той потічок, через який доводилося їй перевозити з пасовиська вівці. Кажуть, що вона мала доручення від господаря загнати вівці в загороду, коли збиралося на дощ, щоб не замокла вовна на вівцях. Та якось одного разу захопила її страшна злива й вона не встигла вчасно загнати вівці в загороду. Коли привела їх над потічок, який у короткому часі перемінився у гірський потік, Бернадета була з вівцями відтята від загороди. Затривожена почала кликати на поміч, але не одержала її. Тоді підняла руки до неба й у молитві просила порятунку. Несподівано вода в потоці розділилася, як колись у Йордані, при переході Ізраїльтян до обіцяної землі; горішня частина води задержалася, а долишня сплила так, що в потоці показалося сухе дно. Бернадета перегнала вівці на другий бік, а коли ввійшла з ними на подвіря господи, господар був готовий покарати дівчину за непослух, та здержав свою караючу руку, коли побачив, що вовна на вівцях була суха, наче б на них не впала ні одна краплина дощу.

З цього оповідання, яке записане між чудами, що траплялися Бернадеті, чи при допомозі Бернадети, бачимо, що

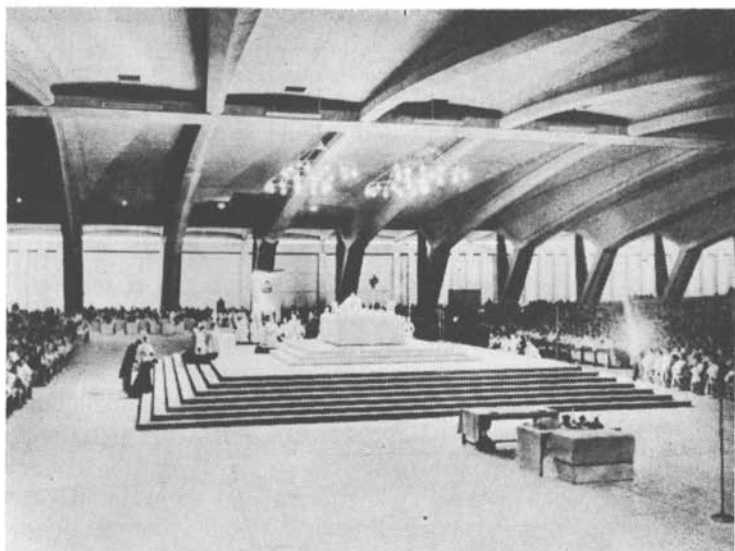
вона справді була обдарована ласками ще перед появами Божої Матері — Непорочно Зачатої.

Здається, що Пречиста Діва Марія не могла вибрати кращого місця для своєї слави, як Люрд, з його гротою Масабіель. Серед високих Піринеїських гір пишається містечко із своєю зеленню, теплим південним сонцем, розкішними полями і луками, що ними довелося нам переїжджати, відвідуючи господарство, в якому виховувалася Бернадета під опікою своєї родички.

Сам Люрд почали ми оглядати шойно після відвідин місць, які тісно вяжуться з дитячим життям Бернадети. Тоді, ще перед обідом, вибралися ми до місця нашого призначення — до гроти Непорочно Зачатої, де мовили молитву, напилися люрдської води, що бе з джерела, на яке гарна Пані вказала Бернадеті, в безпосередньому сусідстві гроти. Після того ми вибралися з о. рад. Т. Баріляком пошукати о. Адміністратора базилік, щоб від нього одержати дозвіл на відслуження Божественної Літургії. Саме біла дванадцята година, як ми застукали до канцелярії о. Монсенйора. На жаль, вже було запізно й нам доручено прийти після п'ятої години. Знаючи, що часами „фіртіян у семінарії старший за настоятеля“, ми пішли до захристіяна базиліки Непорочного Зачаття. І справді, він казав нам прийти в годині третій після полудня, коли вкаже нам, при якому вівтарі зможемо служити Св. Літургію. Ми винагородили його ввічливість і тому після обіду одержали вівтар, що стоїть якраз над гротою Непорочно Зачатої.

Маючи ще досить часу перед сбідом, що був замовлений на першу годину, ми розглянулися довкруги, щоб познайомитися із забудованнями, приналежними до Люрдського Санктуарія, розбудованими на земній посілости в промірі кілометра, яку колись закупив був місцевий Єпископ, щоб розбудувати відпустове місто — Люрд, якого Володаркою є Непорочно Зачата.

В ці забудовання входить залізною брамою св. Михаїла, над якою домінують статуї Архангела Рафаїла, спікуна подорожних, і Архангела Гавриїла, Божого післанця до Діви Марії. Перед Вами зображена Голгота: Роз-

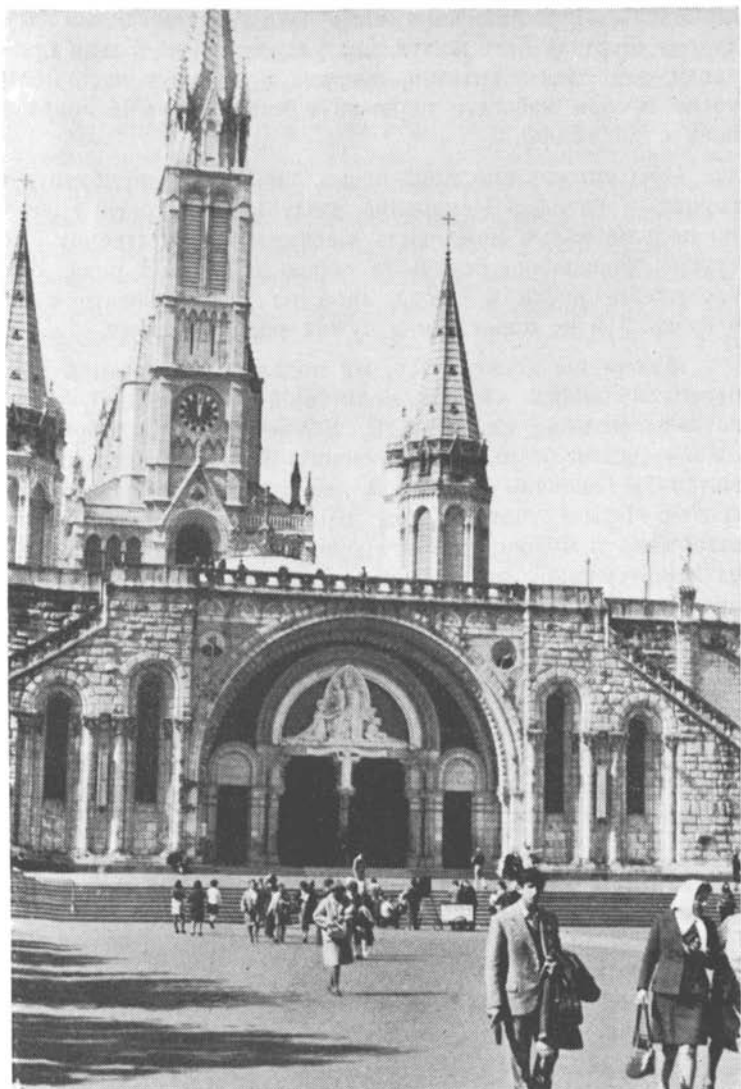
Лурд. Підземна церква св. Папи Пія Х.

п'яття Ісуса, а в чотирьох вуглах: Божа Мати, св. Іван Євангеліст, Марія Магдалина і св. Лонгін, вояк, що проколов серце Христа, стверджуючи Його смерть. Далі алея, якою проходять процесії від гrotи Марії. По її лівій стороні є насип, зарослий зеленою травою. Це дах церкви св. Пія Х, підземної церкви, 201 метрів довгої і 81 метрів широкої, яка поміщує 25 тисяч паломників. Має вона овальний вигляд, з престолом посередині. Йдучи алеєю в напрямі базилик, зустрічаємо статую коронованої Пресвятої Богородиці на високому педесталі, обведеному залізним плотом, який кожного ранку паломники обвішують тисячами квітяних букетів. По правій стороні — шпитальні будинки для хворих. Звертаючи з алеї направо, входимо в святая святих, властиве місце прощ — до гrotи, біля якої видніє біла статуя Непорочно Зачатої. Грота вміщується в скелі, званій Масабіель, а в піренейському діалекті означає „старинна скеля“. Вона має 8 метрів глибини, 12 метрів ширини й 6 метрів височини. По лівій сто-

роні від гроти є чудотворне джерело, а по правій стороні, на висоті двометрової скелі, на тому самому місці, де Пречиста Діва з'являлася вісімнадцять разів Бернадеті, стоїть біла статуя Божої Матері, з написом „Я Непсрочне Зачаття“, та росте куш троянди. Перед гротою стоїть вівтар, на якому служать Божественні Літургії і від якого починають пополудневу і вечірню процесії. Там день і ніч горять різної величини свічки, що їх жертвують паломники, а в лівій стороні гроти десятки залишених палиць і милиць, з допискою „дякую“. Залишили їх ті щасливі, яким Пречиста Діва привернула здоров'я, і вони без їхньої помічі могли вернутися додому. В часі поміж Богослужбами пересуваються туди тисячі паломників, цілюючи скелю, на якій з'явилася Гарна Пані. Від тих мільйонів поцілунків скеля вигладжена й блищить.

По лівій стороні гроти є чудотворне джерело, з якого тепер допроваджують воду до пиття і до купелів. В скелі споруджено кільканадцять кранів, якими паломники набирають воду, а збірник, з якого вода тече до купальні, вміщує тисячі кубічних метрів води. Трохи далі, за гротою, побудоване нове купелеве приміщення, в якому кожного дня користають з купелів сотні хворих. Воду змінюють що дванадцять годин.

Дальші оглядини місць, присвячених Непочно Зачатій, ми залишили на пізніше, бо треба було скерувати свої кроки до нашого готелю, де на першу годину був замовлений для нас обід. Нам довелося проходити вузькими вуличками міста Люрду, того Люрду, що памятає 1858 рік. Правда, тепер він розбудувався. В ньому до розпорядимости пречан десятки готелів, каварень, ресторанів, сотні крамничок з девоналіями, яких напевно не було в часах, коли Марія, Божа Мати, вибрала собі це тихеньке підгірське містечко на появи, на те, щоб до нього приходили люди та чинили діла покути, мовили молитви за навернення грішників чи користали з чудотворної Люрдської води, яка від того часу привернула повне здоров'я тисячам хворих. Так що сьогодні можна про Люрд говорити словами Божественного Спасителя: „Тут, сліпі бачать, німі говорять, глухі чують, криві ходять, прокажені очи-

Люрд. Базиліка св. Вервиці, долішня частина й базиліка Непорочного Зачаття, горішня частина.

щуються“. Люрд нинішніх часів віддзеркалює більш оту духову сторінку його життя, яка уділюється не тільки прочанам, але і його жителям, зокрема в літньому часі, коли число прочан набагато перевищує число жителів Люрду, яких є до 15,000.

Обід споживаємо приспішено, щоб впору прибути до горішньої базиліки Непорочно Зачатої, де в третій годині по полудні маємо можливість відслужити Божественну Літургію. Священики беруть із собою священничі ризи, богослужебні книги й посуд, щоб не узалежнювати себе в базиліці й не користати з чужих риз чи посуду.

Маючи ще досить часу, ми подалися до гроти й там перебули якийсь час на молитовній контемпляції, приготавляючись до Св. Літургії. В третій годині зібралися ми в горішній базиліці Непорочного Зачаття, де одержали вітвар за головним престолом, що уставлений над самою гротою Божої Матері. Між нашими паломниками спостерігаємо й чужинців. Увага присутніх була зосереджена на жінці-чужинці, яка способом своєї молитви намагалася просто вимусити в Пречистої Діви ласку, про яку так гаряче просила. Ледве чи коли довелося нам бачити людину, щоб так широко молилась. Обсервуючи її, затоплену в молитві, з піднесеними вгору руками, нагадалася притча Ісуса про суддю і вдовицю, записану в Євангелиста Луки, в якій Ісус заохочує до молитви та радить не падати духом, коли, може, не відразу буде вислухана молитва. Ісус розповідає ось так:

„В одному місті був суддя, що не боявся Бога, ні людей не соромися. Була ж одна вдова в тому місті, що завжди приходила до нього й говорила: »Оборони мене від мого супротивника!« І довго не хотів він, але згодом мовив сам до себе: »Хоч я Бога не боюся і людей не соромлюся, але тому, що ця вдова мені надокучує, я її обороню, щоб вона не приходила безперестанку та не морочила мені голову?« Тут Господь додав: »Слухайте, що суддя несправедливий каже! А Бог хіба не оборонить своїх вибраних, які до Нього день і ніч голо-

сять, і чи баритиметься до них? Кажу вам: Оборонить їх негайно. Тільки ж Син Чоловічий коли прийде, чи знайде на землі віру?» (Лк. 18, 2—8).

За прикладом цієї „впертої“ жінки, напевно пішли й наші прочани, бо не завважували ми одностайної відповіді на заклики священників, як було це при всіх попередніх Богослужбах. І наші думки полинули в небесні хорони, де по правиці Сина, — Його Свята Мати, Опікунка хворих, терплячих, покривджених, поневолених, тих, що у вязницях, на засланні, і з наших грудей понеслися грімка пісня:

„Там, де в небі Божа Мати,	Ще не чувано ніколи,
Наша втіха, наш покров,	Щоб Вона не допомогла
Там благаєм благодати	Чи у горю чи в недоли
Для всіх наших молитов.	Цього земного життя.

О Маріє, Зоре зір
Ти даєш нам ласк безмір.
Неустанний Твій покров
Поміч дати все готов“.

Після Божественної Літургії ми шукали українського прапора в базиліці Непорочного Зачаття, в якій висять десятки прапорів різних національностей, і хоч запевнювали нас, що там є також український прапор, ми не могли його відшукати. Так звана горішня базиліка довга на 51 метр й широка на 21 метр. Прикрасою базиліки є елегантна, струнка вежа на 70 метрів висока, а її закінчує 9-метровий хрест, прикрашена годинником, величиною 4 метри. Його стрілки, довжиною майже двох метрів, дозволяють побачити годину з далекої віддалі. Дзвони на вежі вибивають різні пісні, а кожної години грають відому арію пісні: „Вітай, вітай, вітай Маріє!“

Базиліка побудована в готицькому стилі XIII століття. Довкруги навч базиліки виписані золотими літерами слова Марії, що їх передала Бернадеті в часі появ: „Покути! — Ти мусиш молитися за навернення грішників! — Іди й напийся з джерела й обмийся! — Я Непорочне За-

чаття! — Йди і скажи священикам, що тут мусить бути побудована каплиця і люди мають приходити сюди з процесіями! — Покути!“ Девятнадцять вітражів у вікнах зображують історію Марії чи радше таїнства Непорочно Зачатої від початку світу до проголошення догми Папою Пієм IX.

Кожного дня в год. 4-й по полудні сходяться усі процесії й паломники на площі біля гроти. Це діється згідно з бажанням Гарної Пані — Непорочно Зачатої, яка сказала до Бернадети: „Хочу, щоб приходили сюди люди молитися, щоб приходили сюди з великими процесіями“. Якраз формується процесія, тому приспішуємо ходу, щоб узяти в ній участь. Очолюють її Діти Марії, Духovenство, яке прибуло з паломниками, капеляни базилики та єпископ з Найсвятішими Тайнами, якими благословить кожний ряд хворих, що усталилися на візочках по двох сторонах алеї. За єпископом маси паломників. З голосників лунає відома мелодія пісні: „Але, Аве, Аве Марія“ --- „Вітай, Вітай, Вітай Ма-

Люрд. Звозять хворих на площу, де відбуваються процесії.

Люрд. Частина процесії. Єпископ благословить хворих Найсвятішими Тайнами.

ріє!“, яку співають на переміну хори тих націй, які прибули із свого краю на прощу до Люрду. З візків долітають благання хворих, що нагадують прохання новозавітніх біблійних сліпців, калік, прокажених, німих, глухих, які своїм криком молитви хотіли звернути на себе увагу прохожого Ісуса, Який у своєму милосердю оздоровляв їх. Не раз бувало, що в хвилині такого благословення Найсвятішими Тайнами, хворий підіймався з візка, ставав на рівні ноги й був ще одним учасником прощі. Ми не мали щастя таке оглядати, хоча заносили ширі мольби за одну із наших учасниць прощі, що в своєму каліцтві прийняла всі невгоди й турботи, повязані з прощею, щоб заслужити собі в Бога ласки. Та видно, не прийшла ще Його година. Все ж таки та учасниця нашої подорожі, побачивши там більше від себе нещасних людей, які без людської помочі не можуть і ворухнутися, визнала себе щасливішою від них

і зміцнена вірою в заступництво Причистої Диви, вернулася після процесії до свого готелю. Процесія з Найсвятішими Тайнами закінчується в долішній базиліці Вервиці.

Закінчивши процесію, в якій брали участь усі наші священники й паломники, я заопікувався учасницею нашого паломництва, яка захворіла перед процесією й у гарячці просиділа на лавці перед гротою, де ще більше простудилася, бо під вечір віяло холодом від ріки Гав, а о. радника Тому Баріляка просив відвідати о. Монсеньйора, який приобіцяв визначити місце на Службу Божу наступного дня. Ми дуже бажали дістати такий дозвіл на відслуження Служби Божої в гроті. Довідавшись від о. радника Т. Баріляка, що це українська проща, о. Монсеньйор запропонував українську каплицю, яка міститься по лівій стороні, при вході до церкви св. Вервиці, на год. 7-му рано.

Після вечері в готелі Христини, всі здорові вибралися знову до гроти, де в годині 8-ій вечора починається формувати процесія із свічками. Це вперше, за час нашої прощі, захворіло нам кілька осіб і то так, що мусіли залишитися в готелі. Можливо, що ці хвороби викликала нагла зміна погоди, а радше температури, а може в декого і зміна харчів.

Під час вечірньої процесії освічені церкви, замок і хрест на високій горі поза містом, що його видно далеко поза Люрд. У ній бере участь кільканадцять тисяч паломників з усіх країн світу, а в руці кожного запалена свічка. Уявіть собі лише масовий здвиг людей, сорок до п'ятдесят тисяч, а часом і більше, осіб, які горіючими свічками створюють море світла, що робить на людину глибоке враження. З усіх сторін чути на різних мовах світу оте: „Аве, Аве, Аве Марія“. Процесія триває приблизно дві години й закінчується на площі перед церквою св. Вервиці спільним відспіванням латинською мовою Символа віри, що зворушує кожного до сліз.

Непорочно Зачата через Бернадету домагалася процесій, домагалася молитов і має їх. Має на місці своїх появ, а ті процесії і молитви перевищують усякі сподівання. Хто знає, що було б із нинішнім грішним світом, якби не було Люрду, не було процесій і тих щирих покаючих

Люрд. Вівтар в українській каплиці базилики св. Вервиці.
Побіч о. Василь Прийма.

молитов, якими мільйони паломників кожного року вимолюють у Марії потрібних ласк. Зматеріялізовані люди хотіли б у Люрді бачити нові й нові чуда тілесного оздоровлення так, наче б це було найважливіше для людини, забуваючи при цьому пам'ятні слова Ісуса, висловлені до євангельської Марти, сестри Лазаря:

„Марто, Марто, ти побиваєшся і клопочешся про багато, одного ж потрібно. Марія вибрала кращу частку, що не відніметься від неї“ (Лк. 10, 41—42).

Десятки, а то й сотні хворих на душі, вертаються з Люрду вповні оздоровленими, вилікуваними, а це більше чудо від оздоровлення тіла. Щоправда, воно невидне, свідчити сповідники, що годинами пересиджують у сповідальницях, слухаючи сповідей і уділюючи розгрішення тим, які щиро каються за свої минулі провини, запевняючи поправу. А скільки то невіруючих відзискало віру, змінило дотеперішній спосіб свого життя, вступило на шлях праведности, псубвши лише кілька днів у Люрді, у стіп Марії!

Колись Бернадеті робили великі труднощі, забиваючи дошками джерело чудотворної води й гроту; не хотіли поставити навіть каплиці на прохання Пані з Люрду, грозили їй арештом. Багато натерпілася Бернадета з цього приводу. Та прийшов час, що вже не треба закрадатися до гроти; немає ніяких застережень щодо кількості чудотворної води з джерела, що його відкрила Гарна Пані Берзакрите перед цікавістю людського ока, але про це могли б надеті, яку паломники розвозять по всіх країнах світу, а на місці, де Марія домагалася скромної каплиці, стоять три величаві святині — базиліки, в яких на десятках віктарів приносять Безкровну Жертву за гріхи світу.

Субота, 30 вересня 1972 року, останній день нашого перебування в Люрді. На сьому годину ранку маємо назначену Божественну Літургію в українській каплиці. Не могли ми одержати дозволу на Службу Бсжу біля гроти, бо там від самого ранку служать Божественні Літургії соборно, тобто по кількох, а то й кільканадцять священників; вони після освячення причашають сотні хворих, яких привезли туди

на візках, та тисячі прочан, що займають усю площу перед гротою. Вони не приступають до Святого Причастя так, як чинимо це в церкві, а залишаються на своїх місцях, до них підходять причащаючі священники, передаючи Святе Причастя. Зрозуміло, що ми не могли б включитися у їхню Бгослужбу, беручи до уваги наш обряд і богослужбну мову. Та були раді, що все ж таки є там уже й українська каплиця, у якій почувалися ми як у своїй церкві. Прибули ми набагато перед сьомою. Зголошуємося у захристіяна, який був точно про нас поінформований, відчинив двері й ми почали ребити приготування. Користаючи з нагоди, деякі паломники нашої проці приступили до св. сповіді. Божественну Літургію служили ми, як і завжди, українською мовою, що дало нашим паломникам змогу краще познайомитися з літургійним текстом Служби Божої. Намірення наші були різні: один із священників перепрошував Божу Святість за гріхи народу, інший за брак любови в громадах, в народі, за брак пошани до церковного й національно-громадського авторитету, а всі ми мали на увазі переслідувану Церкву й поневолений народ на наших рідних землях та помісність нашої Церкви. Свої молитви й постанови наші паломники зміцнювали Святим Причастям. Піснею „О спомагай нас, Діво Маріє...“, закінчили ми наші літургійні молитви, заявляючи Непорочно Зачатій, що „Хочемо Бога, Він наш Батько, хочемо Бога, Він наш Цар“.

Церква св. Вервиці є посвячена вервиці, що її Пречиста Діва держала в руці під час появ Бернадеті. Вона збудована під базилікою Непорочного Зачаття у скелі, з якої треба було видобути приблизно 11,000 кубометрів каменю, щоб там рзбудувати церкву поверхнею 2,000 квадратних метрів, у якій міститься приблизно 5,000 вірних, стоячи. Побудована в формі грецького хреста, з банею посередині та численними каплицями, присвяченими радісним таємницям, скорботним таємницям і прославленим таємницям, в честь яких відмовляється вервицю. Перед цією церквою, присутні тоді наші паломники зробили собі спільну фотографію, на спомин перебування в Люрді. Шкода тільки що не всі могли бути присутніми, тому й фотографія не повна.

Вільний час від сніданку до пополудневого відлету кожний використовував довільно. Одні просиділи ще довгі хвилини у стіп Бсгоматері, при гроті, інші забезпечувалися відповідним запасом люрдської чудотворної води, щоб було чим поділитися з родиною, приятелями, сусідами; ще інші користали з купелі в чудотворній сажавці, а були й такі, що відбули Хресну Дорогу на узгірях Люрду. Серед чудової природи, на узгірях, що нагадують дорогу Ісуса Христа на Голготу, розміщені хрести і статуї осіб, які були співучасниками Хресної Дороги Ісуса Христа. Щоб відбути її вповні, треба пройти з півтори милі дороги. Щоб скористати із ласк відбування такої Хресної Дороги, тобто, щоб дістати відпуст, треба бути в стані освячуючої ласки, перед ксжною станцією Хресної Дороги обміркувати терпіння Христа та змовити молитву в даному наміренні.

Саму Хресну Дорогу попереджує двадцять вісім східців з білого мармуру, легко нацяткованого. Це репродукція сходів, що ними йшов двічі Христос на суд Пилата, скроплюючи їх своєю святою крв'ю. Ці оригінальні сходи перенесено з Єрусалиму до Риму й вони приміщені в Лятерані. Дев'ять років відпусту дістає той, хто навколішках пройде один східець, якщо висповідається, прийме Св. Причастя та змовить молитву в наміренні Церкви.

Перебуваючи на Святих Місцях у Люрді, ви хотіли б, щоб хвилини годинами тривали, а дні роками. Вам не хочеться залишати тих Святих Місць. Ви відчуваєте оту близькість, в якій перебуваєте з Пречистою Дівою. А коли розмішляєте біля гроти, що тут Вона стояла своїми ногами, що тут розмовляла з бідною, неграмотною пастушкою, яку обдарувала такими безмежними ласками своєї любови, ви відчуваєте, що частина цих ласк уділюється і вам. На серці стає радісно, відчуваєтеся щасливими і з Вашого серця пливе щира, сердечна й безпосередня молитва до Тієї, Яка запрошувала відвідувати це місце й молитися за грішників та чинити покуту.

Короткий час нашого перебування в Люрді — це торжественна врочистість у честь Гарної Пані, це гомін молитов, що зливається в один похвальний гимн на честь Пані

Листівка, видана Клівлендським Музеєм у столітті проголошення догми про Непорочне Зачаття.

Люрду Непорочно Зачатої, який закінчуємо молитвою, що її склав Папа Пій XII для паломників у Люрді:

„Скорі на поклик Твого материнського голосу, Непорочна Діво Люрду, прибігаємо до Твого підніжжя біля скромної печери, де Ти зволила явитися, щоб заблуканим показати шлях до молитви й покаяння, спрагненим подати ласку й чудеса Твоєї доброти.

„Царине милосердя! Прийми прославу й мольби народів і націй, [а ми додали: „а зокрема Українського Народу], що пригноблені важкою долею, приносять їх до Тебе, повні надії.

„О, чиста появо Раю, світлом віри проганяй із мислі темряву блуду. О, містичний чертоже рож, небесним запахом Твоєї надії підноси втомлені душі. О, невичерпне джерело оздоровної води, божественною хвилею милосердя ожив скаменілі серця.

„Вчини, щоб ми, Твої діти, Тобою в терпіннях потішені, в небезпеках захищені, в боротьбі скріплені, любили й служили Твоєму солодкому Ісусові так, щоб заслужили собі на вічну радість, біля трону Твого на небесах. Амінь“.*)

Після обіду — короткий відпочинок, що й належався нашим паломникам, бо треба признати, що вони його за час нашої прощі не мали, та підготовка до виїзду на люрдське летовище, яке залишили в год. 3:35 літаком французької летунської лінії IT, лет 104. В дорозі насувалося так багато думок про відбуті прощі до Святої Землі, а тепер до Люрду, так багато приємних споминів, так багато вражень, які супроводжали нас і в поворотній дорозі до ЗСА.

Обмірковуючи те все, подумав я, а чи в нас немає такого Люрду, чи українські землі не втішаються чудотворними місцями, в яких Божа Мати щедрими пригорщами розподіляла свої ласки тим, що до Неї прибували. Майже перед самою другою світовою війною мав я щастя бути в такому українському Люрді, в Зарваниці, до якої чудотворні ікони Розпяття Ісуса і Пречистої Диви стягали українських богомольців навіть із Закарпаття. Такі прощі були справжніми доказами великої посвяти, бож ніхто не еживав літаків, ні автомобілів, а милями вірні йшли пішки з корсгвами та піснею на устах, щоб у стіп Марії знайти полегшу на душі чи тілі. Було і там чудотворне джерело води, яка лікувала хворих. Кажуть, що в останні часи засипували його, щоб затерти всякі сліди, та годі супротивлятися Божій всемогутності, яка наповняє Зарваницьке джерело цілющою водою.

Коли і як постала Зарваниця, важко щось певного сказати. Однак на підставі народніх передань та земських і го-

*) За відмовлення цієї молитви паломниками в Люрді дістається три роки відпусту.

Люд. Група провидінських прочан перед базилікою св. Вервиці, що в ній приміщується при вході, зліва, українська каплиця.

редських записок можна сказати, що існувала вона вже в княжій добі, в 12-му ст., й від того часу притягала туди прочан чудотворна ікона Божої Матері. У вісімнадцятому столітті появилася там друга ікона — Розп'ятого Спасителя, до якої також горнувся побожний український народ. Є кілька версій щодо постання Зарваниці і чудотворної ікони Богоматері. Одна із них, і чи не найправдоподібніша, розповідає, що коли Київ став жертвою нападу східніх орд, які нищили всі церкви й монастирі, а з населення міста мало хто врятувався, один київський чернець чудом врятувався від смерті. Утікаючи, зупинився над р. Стрипою, на галицькому Поділлі. Втомлений, заснув, а в сні побачив Божу Матір в оточенні двох ангелів з лілеями в руках. Він став навколішки, підніс руки до Неї, а Марія подала йому край свого омофсра. Пробудившись, побачив сяйво на леваді над річкою. Прийшовши туди, побачив, що дивне сяйво виходить з ікони Богоматері, яка уносилася над криничкою. Місце, де зарвав його сон, назвав Зарваницею. Згодом, при допомозі людей збудував там церквцю й примістив у ній ікону, яку побачив на леваді.

Слава про чудотворну ікону ширилася по українських землях і з кожним роком прибувало туди щораз більше богомольців, щоб благодіяти в різних потребах життя. Мав прибути туди навіть теребовельський князь Василько, щоб подякувати Пречистій Діві за чудесне оздоровлення. Він і мав побудувати там церквцю. Друга церква мала стояти недалеко сьогднішньої, але вона згоріла в часі нападу татарської орди. Сьогднішня церква збудована 1754 року.

Про ікону Розп'ятого Спасителя, що приміщувалася за головним вівтарем у церкві, говорять, що її побачив побожний місцевий господар 1740 року, коли вночі вибрався на свою сіножать по сіно. В дорозі заснув на возі, а коли пробудився, побачив, що його воли стсять на колінах, а в повітрі над землею ясніє, наче в сяйві сонця, ікона Розп'ятого Спасителя. Зійшовши з воза, став навколішки й почав широко молитися. Після того розповів свою появу місцевому священикові. Ранксьм на звук дзвону місцевий народ зійшовся до церкви і в процесійному поході вийшов на

місце появи, звідки забрали ікону і внесли її, співаючи, до церкви. Повідомлений про це Митрополит Атанасій Шептицький, приїхав до Зарваниці прослідити справу, а ствердивши правдивість, укоронував ікону срібною короною та уклав молитву, яку відмовив навколішках.

Оригінальні чудотворні ікони залишилися на рідних землях, щоб там охороняти український богомільний нарід, а тут, у Філядельфії, в церкві Христа Царя можна побачити вірні їх копії, що їх відтворив відомий мистець Петро Андрусів на прохання колишнього душпастиря Зарваниці, Впр. о. радника Василя Головінського, який з великою побожністю до згаданих ікон опікується ними, подбавши про відпусти, які можна було колись дістати в Зарваниці.

До таких українських Люрдів слід ще зачислити Почаїв, Ясну Гору в Гошеві, де я мав щастя бути двічі, приватно і зі шкільною прогулянкою, Пацлавську Кальварію й багато інших, про які можна писати окрему книгу.

Обмірковуючи всі ті джерела ласк, що їх через заступництво Марії роздає Всемилостивий Господь, ми наблизилися до Парижу, в год. 5:05. Тут на летовищі дехто з паломників виміняв долярові банкноти на франки, щоб можна було свобідно порушуватися в Парижі.

Париж

В Парижі на летовищі ждала на нас тамошня провідниця, яка заопікувалася нами, подбала про доставку наших клунків до автобусу та супроводжала нас до готелю Норманді, в якому одержали ми вигідні кімнати. На жаль, вже від перших хвилин завважили ми в неї неприхильне до нас наставлення. Як пізніше показалося, не був це якийсь відокремлений випадок. Відомо, що у Франції не дуже люблять Американців. До нас наша провідниця ще й ставилася як до „людей з-під советів“, що й виявилося у її пізнішій поведінці з нами.

Париж є справжньою принадою для кожного туриста, тому й нам, після Риму, Атен, Святої Землі й Люрду, хотілося бути в Парижі, щоб побачити його чар, красу, елеганцію, а водночас непроминаючу давнину.

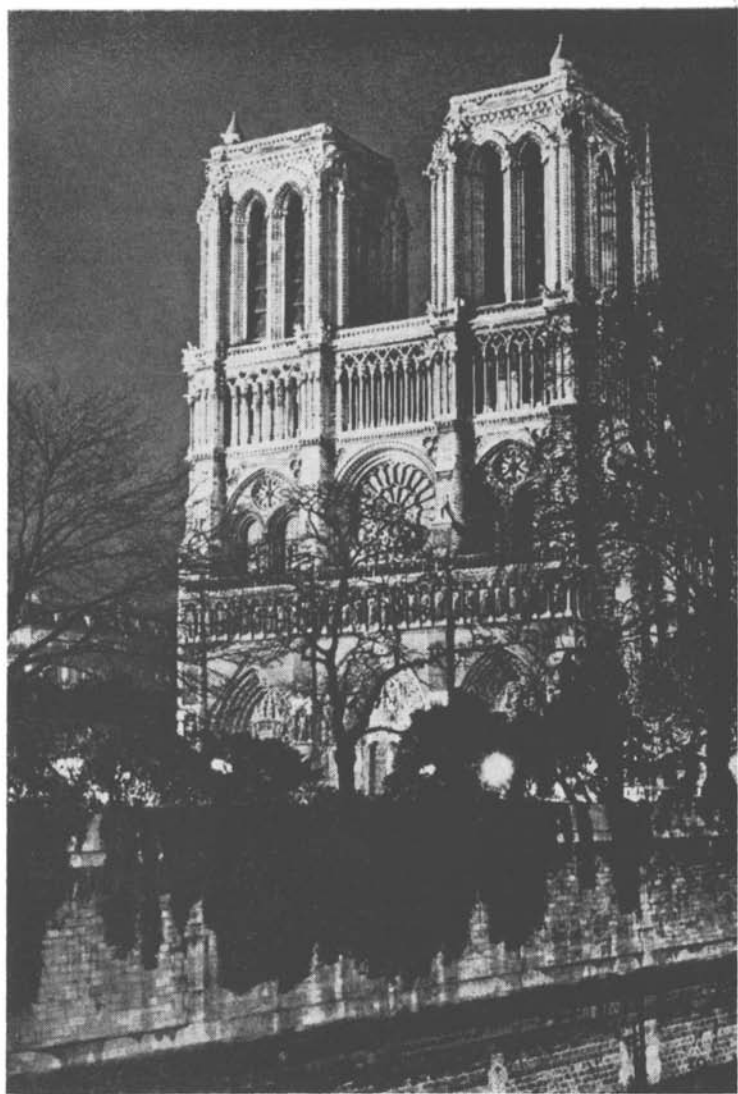
Дехто з Французів висловлює жаль, що Париж є чоловічого роду, а то можна було б залюбки описувати його як чудову жінку, з її красою, бажаннями приподобатися, з її змінливою експресією, її вірним серцем, а водночас з її тривогою — зберегти свій вік.

Французькі історики й археологи є точні в подаванні минулого Парижу. Вони відкидають легенду про початки Парижу й твердять, що хоч св. Денис справді проповідував парижанам Боже слово, а навіть став мучеником на Монмартрі, коло 250 року по Христі, коли йому стяли голову, то все ж таки він не був тим єпископом, який у початках християнської ери прибув з Греції, батьківщини Алькїбіяда, приносячи майбутньому Парижеві красу, елегантність й духовість. Історія не прикрашує початків Парижу легендою.

Науковці твердять, що ріка Сена після наповнення свого корита водою, розділилася на двоє, створюючи острови, які з бігом часу пропали, а залишилися два: один з них, на закруті ріки оформив місце, що припало до вподоби малому племені Персіїв, зложеного з хліборобів і човнарів. Вони дали початок сьгоднішньому Парижеві. Вже в 50 році перед Христом, коли Римляни завоювали племя Персіїв, Париж був місцевістю, на якій перехресувалися різні дороги, що й сприяло скорій розбудові міста; в ньому будували палати, святині, театри. Щоправда, впродовж історії довелося йому переживати різні завсювання та знищення, на що вказують пам'ятки, знайдені під час розкопів, та все те перетривав Париж, зберігаючи свій давній вигляд.

Відзначування двотисячних роковин Парижу 1951 року було організоване для підкреслення його початків. Бо історичну дату постання Парижу виявляє пам'ятка, відкрита 1711 року в Нотр Дам, якою є залишки вівтаря, збудованого моряками Парижу поганському богіві Юпітерові. І це вони поклали підвалини під майбутню столицю Франції.

Переїжджаючи з лєтовища автобусом вулицями Парижу, із зацікавленням оглядали ми його красу, велич, культуру, безліч історичних пам'яток, що вже відразу полонюють відвідувачів.

Париж. Фасада катедрі Нотр Дам.

Влаштувавшись у вигідних кімнатах готелю, кожний з нас використовував вільний час до вподоби. Беручи до уваги те, що наступного дня була неділя й наша традиційна Покрова та що нам священикам треба відслужити Божественну Літургію, а паломникам вислухати її, я зв'язався телефонічно з канцлером української католицької екзархії на Францію, Впр. о. шамб. Михайлом Левенцем й домовився з ним, що наступного дня можемо мати свою власну Службу Богу в катедрі св. Володимира, в год. дев'ятой ранку, бо урядова Служба Божа буде відслужена шойно в годині 11-ій. Повідомивши, після вечері наших паломників про час Божественної Літургії в неділю, треба було змінити й домовлення з провідницею про час оглядання Парижу на годину десяту. При цьому ми устійнили, що автобус не буде ждати на наших паломників коло готелю, а біля церкви св. Володимира.

Спільна вечеря зібрала нас знову в годині 7-ій у просторій готелевій їдальні, в якій нашій групі призначили окреме місце. Столи накриті білими скатертями, срібний посуд, полотняні серветки, а на середині стола флякони з живими квітами. Елегантно одягнена столова прислуга могла б вдоволити найбільш вибагливого гостя. Про харчування для всіх туристів було однакове. Крім нас, була ще й інша американська група та туристи Китайці, які своєю культурою і поведінкою звертали нашу увагу. При їхньому відїзді ми завважили, що в них усі валізки однакові й тих самих розмірів, з точно поданими адресами, чим не могли похвалитися інші туристи.

Від 8-ої години вечора ми використовували різно свій час. Були й такі, що бажали оглянути Париж вечірньою порою. А треба знати, що Париж не „завмирає“ навіть вночі. Метушня триває там від ранку до вечора й від вечора до ранку. Про це дбають ресторани, каварні, кіна, театри, нічні клуби, що їх багато в Парижі. Пані виявили охоту радше оглядати паризьку жіночу моду й біжутерію. Дехто з них вже й устиг похвалитися новим придбанням пам'яток з Парижу. Хто залишився в готелі, обмірковував, як наступного дня дістатися до церкви на Богослужбу. А були поміж нами й такі, що Париж для

них не був чужим. Вони постановили йти пішки, щоб більше оглянути і прохід має свої користі, а віддаль невелика. Знайшовся гурт охочих. Старші й жіноцтво вибрали вигіднішу дорогу, автодорожкою, постій яких був таки в сусідстві готелю.

Щоб не зломити припису про Евхаристійний піст перед прийняттям Святого Причастя (одна година), ми просили про сніданок у неділю на годину 7-му рано.

Неділя, 1 жовтня 1972 р. й українське традиційне свято — Покрова Пресвятої Богородиці, Покровительки українського козацтва й Української Повстанської Армії, була також днем іменин наших Марій, учасниць прощі. Ранок був холодний і нагадував свято Покрови на рідних землях, де в тому часі були вже легкі приморозки. Та вони не перешкоджували добрим вірним іти чи милями їхати на відпуст до собору св. Юра у Львові, щоб там не лише помолитися перед чудотворною іконою Богоматері, але й побачити сідоглавого свяця, Митрополита Андрея, Божого Слугу.

Кілька хвилин їзди й ми опинилися на одному з мостів, що веде через ріку Сену й сполучає дві частини Парижу. Як сама ріка, так і ряд архітектуральних мостів є справжньою окрасою Парижу. Від нього вже близько до української католицької катедри св. Володимира. Зовнішній її вигляд аж ніяк не вказує, що це Божий храм, святиня та ще й українська катедра. Та не дивно. Це забудовання медичного факультету, а одна з просторих заль стала нашою церквою. Колись лікували там людські хвороби тіла, а сьогодні лікують там зболілі душі.

Упевнившись, що це справді наша церква, входимо до її „притвору“, де в очі впадає велика вмурована таблиця, на якій під знаком тризуба вириті слова. Ви їх читаєте:

СИМОН ПЕТЛЮРА

Голова Української Народньої Республіки
Головний Отаман Українських Збройних
Сил, важко ранений — на вулиці Расіна
в Парижі — воргом української держав-
ности, був перенесений до лічниці „Ша-
ріте“, в склад якої входила оця церква і тут
помер 25 травня 1926 року

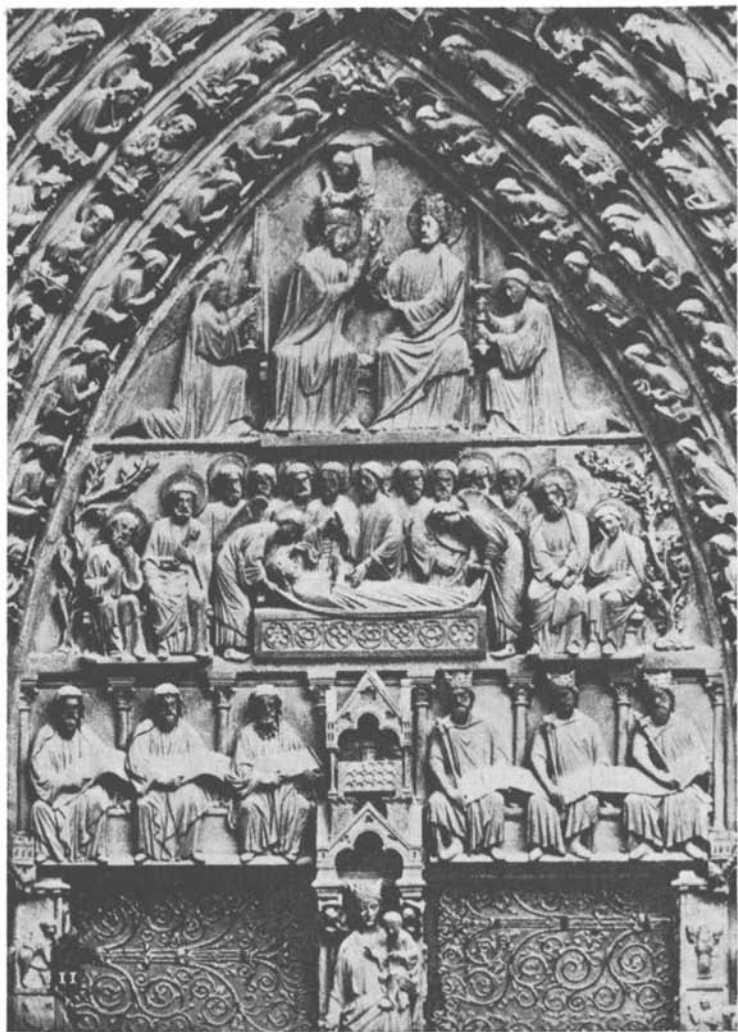
Цей болючий спомин відтворив у моїй памяті криваві
визвольні змагання українського народу і, немов на філь-
мовій ленті, пересувалися історичні постаті минулого й су-
часного та незліченні тисячі жертв, що склали своє до-
роге життя на вітарі любови до свого народу в одвертому
бою з наїздником, чи в запіллю. Нагадалися також слова
Божественного Спасителя, якими визначив смерть в обороні
ближнього, як найвищий вияв любови:

„Ніхто неспроможен любити більше, ніж тоді,
коли він за своїх друзів своє життя віддає“ (Йо.
15, 13).

Память про тих, які віддали своє життя за краще зав-
тра українського народу і його Церкви, повинна залиши-
тися безсмертною у наших серцях. На тій жертвенній лю-
бові треба виховувати нашу молодь, щоб вона успішно за-
вершила геройський чин наших предків і тих, що впали
на полі слави наших уже часів.

Оці міркування перервали наші справжні паломники,
які прийшли пішки на чслі з п. Сидором Новаківським, що
мав добру заправу як спортсвець і футбольний змагун.

Входимо до церкви св. Володимира. Її внутрішній ви-
гляд не робить враження, що це колишня медична зала.
Вона влаштована за всіма нашими обрядовими приписами,
включно з іконостасом, що його по-мистецьки розмалював
відомий, світової вже слави мистець, Омелян Мазурик, ми-
стецькі твори якого зустрінете в світових галеріях. Запре-
стольну й дві бічні ікони розмалював покійний уже ми-
стець Борис Крюков, а після його смерти деякі праці в цер-
кві викінчувала його дружина. В святилищі приписаний
вівтар, проскомидійник і такий же аналой на ризи, по

Париж. Декоративні елементи порталу Пречистої Діви Марії катедри Нотр Дам.

правій стороні вітвара. Церкву оживляють гарно вишиті обруси й рушники, що прикрашують намісні ікони іконостасу.

Відмовляємо перед іконостасом приписані літургійні молитви й входимо до святилища. Там вітає нас незвичайно ввічливий і, як завжди, мило усміхнений господар катедри, о. шамбелян Михайло Левенець, адміністратор парохії св. Володимира, який вже заздалегідь приготував для нас усе, що потрібне до Богослужби. Сам мусів відійти, щоб послужити нашим вірним в іншій місцевості. Перед його відходом ми попросили про дозвіл служити Божественну Літургію і наступного дня та про можливість нашої зустрічі з українським католицьким Владикою, Преосвященним Кир Володимиром Маланчуком, ЧНІ, Екзархом для Українців католиків у Франції.

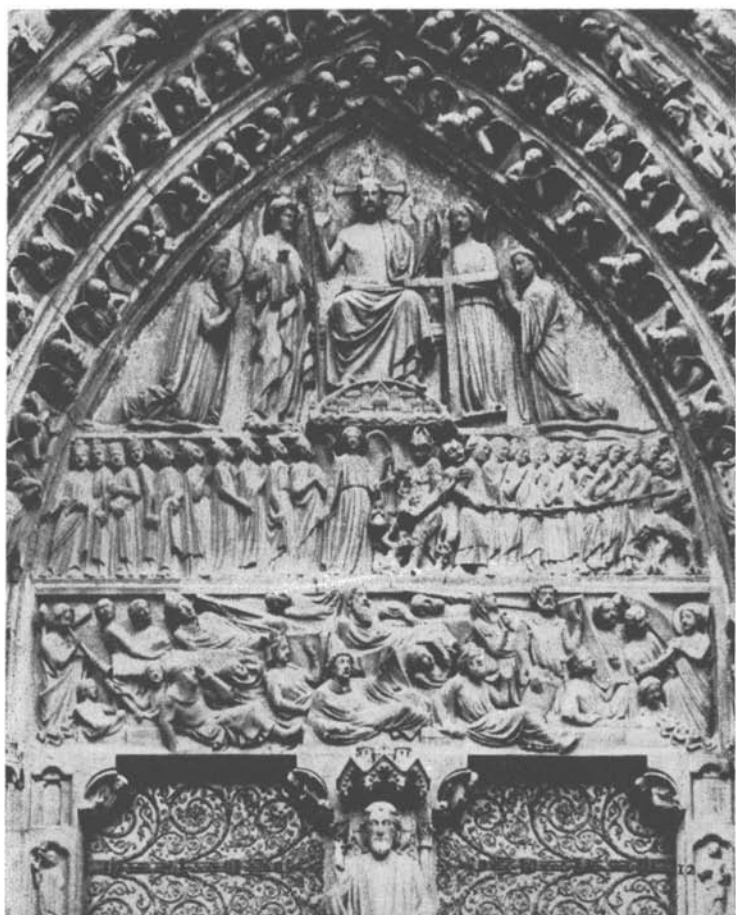
Рецитуючи Божественну Літургію, всі чотири священики, учасники прощі, мінялися „ектеніями“ й „возгласами“, а вірні побожно відповідали. Один з учасників прощі, п. Іван Мазурчак, навіть зібрав „колекту“, що її передали ми на потреби церкви. Святе Причастя приймали майже всі учасники Служби Божої. Наприкінці ще коротке Боже слово й молитва-пісня: „Боже, вислухай благання...“

Вірні залишають церкву, а ми, священики, благодаримо та вписуємося у книгу відслужених Божественних Літургій, подаючи також число причасників.

Виходячи з церкви, зустрів я у притворі літню жінку, яка, як виявилось з розмови, наслідую новозавітню пророчицю Анну, що, як говорить про неї Євангеліст Лука:

„... зоставшися вдовою, аж до вісімдесят четвертого року, ... не відходила від храму, служачи Богові вночі і вдень постом та молитвою“ (Лк. 2, 37).

Подібно й ота жінка, довідавшись від о. шамбеляна, що в неділю, на дев'яту годину рано прибуде українська група паломників з Америки на Службу Божу, прийшла, щоб відкрити церкву й допильнувати всього, що потрібно. Це своє завдання при церкві виконує з найбільшою любов'ю і посвятою вже багато років. Вільний час використовує на читання українських газет, бо хоче знати, що діється у світі, чим живуть українські громади на інших поселен-

Париж. Декоративні елементи Останнього Суду катедри Нотр Дам.

нях. Признається, що знає моє ім'я з газет. Цікавиться „Провидінням“ і жалує, що нема такої ж установи в Європі, а то чужі збагачуються і нашими грішми. Дуже боліє над тим, що українське молоде покоління у Франції не допильнує як слід своїх релігійних обов'язків, що тільки невелике число бере участь у недільних Богослужбах. Наші

вірні в Парижі — говорила — розкинені, живуть у більшій віддалі від церкви й тому занедбуються у своїх релігійних обов'язках, а подекуди й відчужуються. Подумав я собі, що й у нас такий самий прояв, та не хотів ще більше ранили її патріотичного й глибоко релігійного серця.

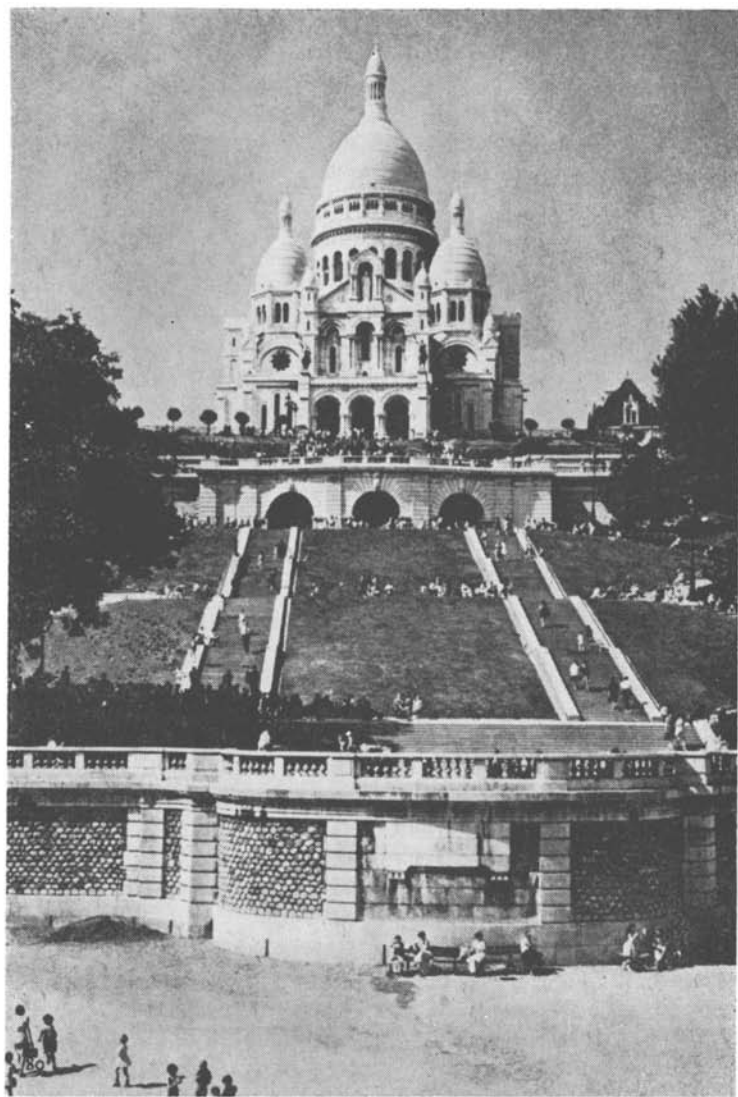
Хотілося б ще довше поговорити з цією розумною жінкою, та наші паломники очікували мене в автобусі, готові до відїзду й сглядання Парижу, що його ділять на давній і модерний.

Сам Париж не був головною ціллю нашої подорожі. Це тільки зупинка в дорозі з Люрду до Америки, тому й не думаю розводитися над усім тим, що нам показували, а зупинюся коротко на відвідинах паризької катедри Нотр Дам, базиліки Сакра Кер, монастиря Милосердних Сестер св. Вінкентія з Павльо, в каплиці якого спочивають нетлінні мощі св. Катерини Лябуре; згадаю про нашу зустріч з Преосв. Владикою Володимиром Маланчуком, ЧНІ, наступного дня, відвідини могили Головного Отамана Симона Петлюри на цвинтарі Монт Парнас та Лювру, що його відвідало кілька осіб.

Проїжджаючи вулицями Парижу, де й у неділю важко пройти чи проїхати багатолюдними вулицями, наша провідниця тільки інформувала нас, що тут така то історична пам'ятка, там такий то музей. Ми зупинилися хіба перед сигнальним червоним світлом, поки не опинилися перед катедрою Нотр Дам, яку тільки вулиця ділить від Сени, що своїм руслом прршиває саме серце Парижу.

Довідуємося, що будову цього величного Божого храму започатковано з доручення Єпископа Маврикія де Салли по 1160 році, а викінчено 1345 року. Перші псважніші роботи в цьому храмі були переведені в 1841—1864 роках, коли то надано йому сьогоднішнього вигляду.

Вже сама фронтова сторона звертає на себе увагу глядача: три імпазантні, різної величини входи з декоративними елементами; над ними 28 статуй, а ще вище, посередині, великих розмірів розетове вікно, з якого ще ніодна частина не була змінена за вісімсот років; над вікном ряд аркад і дві вежі висотою 69 метрів понад землею, завершені шпильями, високими на 21 метер.

Париж. Базиліка Сакра Кер — Святого Серця, в якій відбувається постійно адорація Найсвятіших Тайн.

Були ми й у середині катедри, але в тому часі служили недільні Божественні Літургії, храм був переповнений вірними, а туристи могли проходити тільки бічними навами. Бражала їхня свобідна поведінка й напівголосні розмови, немов би були в музею, а не в Божому храмі та ще й під час Служби Божої. Нас вразило й те, що в тому самому часі в задній частині катедри, під одною і другою стіною продають не лише брошури релігійного змісту, але й картки з краєвидами, прозїрки й ін. І нагадалася подія з життя Ісуса Христа, який, заставши в храмі міняйлів, поперевертав їхні столи, а голубів повипускав, картаючи торгівців:

„Ісус увійшов у храм і вигнав усіх, що продавали й купували в храмі, перевернув столи міняйлів, а й ослони тих, що продавали голубів, і сказав їм: »Написано: Дім Мій домом молитви буде зватись, — ви ж чините з нього печеру розбійників« (Мт. 21, 12—13).

Вийшовши з храму, ми вступили до крамниці, щоб набути деякі пам'ятки з Парижу.

Розпоряджаючи передобіднім часом, наш автобус помчався на Монмантр, де домінує над Парижем, побудована в роках 1876—1919 у романсько-візантійському стилі базиліка Сакра Кер — Найсвятішого Серця. Вже здалека видно її білі бані, з-поміж яких середня сягає 80 метрів від землі. Місце, на якому стоїть ця велична базиліка, освячене кров'ю перших мучеників Парижу. Абатство Отців Венедектинів відвідували там колись св. Вернард, св. Іванна д'Арк, св. Ігнатій Льойсмя, св. Франціск Ксаверій, а французькі королі доживали там свого віку.

Базиліка Сакра Кер відома з того, що там від 1885 року триває постійна адорація Найсвятіших Тайн; вночі адорують самі чоловіки, а в день усі.

Стоячи навколїшках перед Найсвятішими Тайнами, причуваються слова Божественного Спасителя, який запрошує усіх до себе словами:

„Прийдіть до Мене всі втомлені й обтяжені і Я облегшу вас . . . , ярмо бо Мое любе й тягар Мій легкий“ (Мт. 11, 28, 30), чи наповідає:

„Без Мене ж ви нічого чинити не можете“ (Йо. 15, 5).

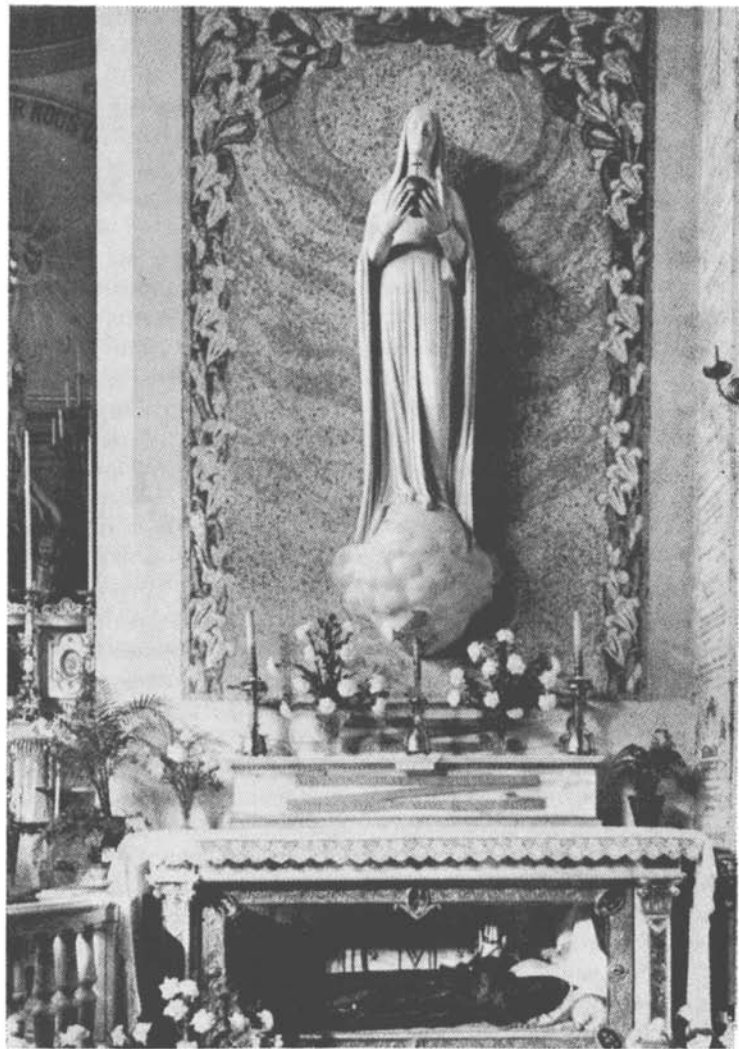
Париж. Триюмфальна арка Карусель, побудована 1806—1808 р. з доручення Наполеона, для вшанування перемог імператора.

З цього плоскогір'я простягається прекрасний вид на частину Парижу з його пам'ятками, творячи немов злуку людського з Божим.

В сусідстві, на площі дю Тертре, розташувалися десятки малярів, що продукують свої твори, знаходячи скорих відборців. Неодин світової слави мистець ставив там свої перші кроки. Обійшовши площу й, оглянувши їхні мистецькі праці, вибрали ми підхожі й для себе, щоб у колекції картин мати щось і з Парижу. Шкода, що час скоро минав, наближаючи годину, в якій ми мали зійтися біля нашого автобусу, щоб відїхати до готелю на обід.

Париж має стільки історичних пам'яток, що на їхнє оглядання треба тижнів, а не двох днів, якими ми розпоряджали. До нашої розпорядимості маємо автобус і провідницю тільки на неділю; понеділок залишений для довільних зайнятть. Ми вибрали для себе в ранніх годинах відслуження Божественної Літургії, після сбіду мали замовлену зустріч із Преосвященним Єпископом Кир Володимиром Маланчуком, ЧНІ, а після неї вирішили відвідати могилу головного отамана Симона Петлюри на цвинтарі Монт Парнас. Час вільний поза назначеними годинами кожний використовував довільно.

Після обіду в неділю ми виїхали на оглядини Парижу, зокрема його історичних пам'яток: Музею Родіна, Люксембурзької палати й її городів, Пантеон, Сорбони, Вежу св. Якова, Оперу й ін. На жаль, те все можна було оглянути тільки ззовні. Версалью не могли навіть так оглянути, бо наступний день приготувляли на приїзд премера Польщі і вступ туди був заборонений. Зате відвідали ми монастир Сестер Милосердя св. Вінкентія з Павльо, при вулиці дю Бак, і з тих відвідин ми були дуже вдоволені. Увійшовши в подвір'я монастиря, ми довідалися, що в монастирській каплиці спочивають нетлінні мощі колишньої черниці св. Катерини Лябуре, відомої з того, що мала видіння Пречистої Діви-Непорочного Зачаття й одержала від Неї доручення, що є спасенними для тих, які ті доручення виконують. Бувши під враженням Люрдських появ, ми зацікавилися Катериною Лябуре, яка саме в тому монастирі мала видіння, одержуючи доручення, щоб розповсюдити медалик, на який Пречиста Діва їй вказала, бо він стане джерелом ласк, що будуть спливати на тих, які будуть його носити на грудях. Між різними брошурами побачив я також брошуру й про Сестру Катерину Лябуре та чудотворний медалик, яку я купив, і яка тепер допомогла мені дати читачам точніші інформації про цю святу черницю, про її життя і чудесні появи. Можливо, що це причиниться до більшої побожності читачів, може, дехто скористає з доручення Марії носити Її медалик і тим здобуде для

Париж. Престіл Божої Матері в каплиці монастиря Сестер Милосердя св. Вінкентія з Павльо. Внизу моці св. Катерини Лябуре.

себе потрібні ласки, які Пречиста Діва обіцяла роздавати щедрою рукою.

Катерина Лябурé побачила денне світло в квітучій Бургундії, в родині Петра і Люїзи Гонтард, 2-го травня 1806 року, в селі Фебль-Мутіє, у Франції, як девята дитина. Після неї прийшло на світ ще двоє дітей. Бургундію вважають краєм молитви і батьківщиною багатьох святих.

Родину Лябуре, в якій всеціло володіла любов і бажання взаємно собі допомагати, вибрав Господь на місце свого перебування. Кожного вечора ця численна родина сходилася на спільну молитву, й не диво, що малі діти вміли проказувати багато молитов ще перед тим, як почали вчитися читати. Навчання в школі не було обов'язкове; крім того школа була досить далеко від дому Лябуре, а мати мала багато зайняття з дітьми й господаркою, тому їй не клали більшого натиску на шкільне виховання Катерини. Обтяжена важкою працею й більшим числом дітей, мати Катерини, Люїза, занепадала на здоров'я й померла на 42-му році життя, коли Катерина мала дев'ять років. Позбавлена материнської опіки, Катерина віддала себе в опіку Божої Матері.

Після двох років перебування в своїй теті, Катерина вернулася до батьківського дому, в якому перебрала на себе всі домашні обов'язки, бо її єдина старша сестра вступила до монастиря Чину Сестер Молосердя. Нелегке було завдання дитини опікуватися домом і господаркою. А все ж таки часто бачили її, як раннім ранком ішла до місцевої церкви св. Івана на Службу Богу. Перше Святе Причастя прийняла 1818 року. Вірна своїй постанові в усьому зберігати мовчанку, видержала в ній до кінця свого життя. Коли ж і знаємо дещо з її пізнішого життя, то це відомості інших про неї. Молодша її сестра, Антонія, говорила про Катерину, що вона не була з цього світу й жила в містичній атмосфері. Не зважаючи на свої важкі обов'язки, молода дівчина накладала на себе різні добровільні умиртвлення, наприклад, піст у п'ятницю й суботу, хоча й мала в тих днях важку працю. Докорів батька в цій справі не брала до уваги. Навпаки, як тільки дозволяв їй час, шукала для

себе захисту в малій церкві, де на камяній долівці, навіть узимі молилася навколішках. Всі в селі знали її побожність і працьовитість, тому й мала багато залицяльників, але для кожного була та сама відповідь: „ні!“

На девятнадцятому році життя вона мала дивний сон, який ще більше зміцнив її наміри щодо дальших своїх плянів. Їй снилося, що вона молилася у своїй церкві. Біля вівтаря, старенький священник у священничих ризах служив Божественну Літургію. Закінчивши Богослужбу, священник сбернувся обличчям до дівчини й кивком пальця запрошував її до себе. Дівчина налякалася і почала втікати... Та сон продовжувався. Вона, в сні, опинилася при ліжку хворої особи. Там був також і той старенький священник. „Моя дитино — промовив він до неї, — це благородна річ опікуватися хворими. Ти відійдеш тепер від мене, але прийде час, що одного дня ти сама радо прийдеши до мене. Бог тебе вибрав. Не забувай цього!“ Цей Божий поклик не залишився в неї без відгону. Вона вибрала шлях посвяти. А це найкращий дарунок для тих, що терплять.

В 1826 році, коли Катерині було 20 років, а молодша сестра Антонія могла заступити вже Катерину в господарстві, побожна дівчина виявила своєму батькові бажання вступити до монастиря Сестер Милосердя, які обслуговували шпиталь св. Івана в Мутіє. Однак відповідь батька була заперечна: „Ти не підеш туди!“ Катерина підпорядкувалась волі батька, який, щоб відтягнути Катерину від її задумів, відвіз її до Парижу, де його син Карло мав ресторан. Від того часу Катерина вже ніколи не бачила гострого шпильки рідної церкви в Мутіє.

Катерині довелося багато терпіти в гамірному ресторані свого брата. Розумів це також її брат Карло, тому відвіз Катерину до тети в Шатільо. Та навіть тепле й прихильне прийняття тети не давало їй вдоволення. Довідавшись, що в Шатільо є дім Сестер Милосердя, вирішила відвідати його. Її бажання вибрати монаше життя зростало в неї з дня на день. Катерина постановила звіритися зі своїм бажанням настоятельці монастиря Сестер Милосердя. Коли впровадили її до вітальні монастиря,

завважила на стіні портрет священика, якого вона вже бачила. І в тій хвилині усвідомила собі, що це той священик, якого вона бачила в сні, як служив Службу Божу в її церквці; але хто він? „Це наш основник, св. Вінкентій з Павльо“, – відповіла молода Сестра, яка впровадила Катерину в вітальню. І пригадала собі Катерина його слова: „Ти прийдеш до мене сама, добровільно!“ І справді прийшла, забажавши стати мснихинею Чину Сестер Милосердя.

Та батько Катерини робив усі заходи, щоб відвернути її від вибраної постанови. Він жив надією її повороту в батьківський дім. На поміч Катерині прийшла братова з Парижу, яка остаточно перекснала батька, щоб погодився з бажанням своєї улюбленої доні — вступити в монастир. Батько дав згоду. Це був один з найщасливіших днів у житті Катерини.

Катерина на 24-му році свого життя, на початку 1830 року, вступила на новіціят до Сестер Милосердя в Шатілью, над Сенюю, а три місяці пізніше переступила поріг Матірнього Дому Сестер Милосердя при вулиці дю Бак у Парижі, в якого мурах саме й знаходиться наше паломництво. Тут якраз почався час формування її духовости.

Вже четвертого дня після прибуття до Матірнього Дому, Катерина переживала незабутні хвилини. Був це день перенесення мощів св. Вінкентія з Павльо з катедри Нстр Дам до каплиці св. Лазаря, де вони й досі перебувають, і їх щоденно відвідують Сестри Милосердя. Поміж вісімсот Сестрами Чину Сестер Милосердя була й молода новичка Сестра Катерина. Про цю замітну подію в її житті, пізніше сама писала: „Я була така щаслива, що мені здавалося, наче я не була вже на землі. Мені було дуже сумно залишати каплицю св. Лазаря, бо там знайшла я св. Вінкентія, а принаймні його серце, яке сьвялялося мені щоразу, коли я верталася з відвідин каплиці. А яку втіху відчувала я, коли дивилася на його реліквії в каплиці Сестер Милосердя. Я мала три видіння, які відбувалися в трьох днях: в білому кольорі, що означає мир, невинність і обеднання; опісля в червоному кольорі як вогонь, що повинен розпалювати любов у серцях; накінець побачила червоний і чор-

ний кольори, що символізують смуток, --- смуток з приводу зміни „уряду“ [перестало існувати Римське царство, а світ почав падати в тенети диявола; три місяці пізніше скинено короля Карла й Франція опинилася в огні революції --- о. М. Х.]

Сповідник Катерини із скептицизмом сприймав її оповідання. Він напояв її, щоб спокійно й покійно продовжала свій новіціят. І справді, в монастирі Катерина була прикладом покори, невинності, самозречення і послуху. За ці риси її святости вже незабаром винагородив її Господь.

Вперше трапилося це вночі з 18 на 19 травня 1830 р. Сестра Катерина розповіла своєму сповідникові наступне:

„В навечеря свята св. Вінкентія Мати Марта навчала нас про набожність до святих, а зокрема до Пречистої Диви Марії. А я завжди горіла бажанням Її побачити. Йдучи спати, думала про те, що св. Вінкентій може випросити мені ту ласку. Коротко перед північчю, я почувала, що хтось кличе мене. Я глянула в напрямі, звідки чула голос, відхилила завісу ліжка й побачила п'ятирічного хлопця в білій одежі, який сказав до мене: „Йди в каплицю, там жде тебе Пречиста Діва“. Я подумала собі: „Почують мене“. — „Не бійся! Тепер пів до одинадцятої, всі сплять. Ходи, я жду на тебе!“

„З поспіхом я одягнулася й пішла за хлопцем. Ішла я за ним, куди він йшов. Всюди було освітлено. Коли підійшли ми до каплиці, двері відкрилися, як хлопець діткнувся їх пальцем. Каплиця була освітлена, як під час північної Богослужби. А все ж таки я не бачила Пречистої Диви. Хлопець привів мене до святилища і там, стала я навколішки. Біля дванадцятої години хлопець сказав: „Тут є Пречиста Діва!“ Я почувала щось наче шелест шовкової одежі. . . . Чудова Пані сиділа на фотелі. Хлопець повторив міцнішим голосом: „Тут є Пречиста Діва!“ Тоді я кинулася до Її стіп на сходах вітваря й поклала свої руки на Її коліна.

„Не знаю, як довго я залишилася там, але знаю, що це була найсолодша хвилина мого життя. Пречиста Діва сказала мені, що я маю діяти у відношенні до мого духовного сповідника і довірила мені кілька справ. [Про те, що було

їй довірено, виявила пізніше на письмі 1876 року, кілька місяців перед своєю смертю.]

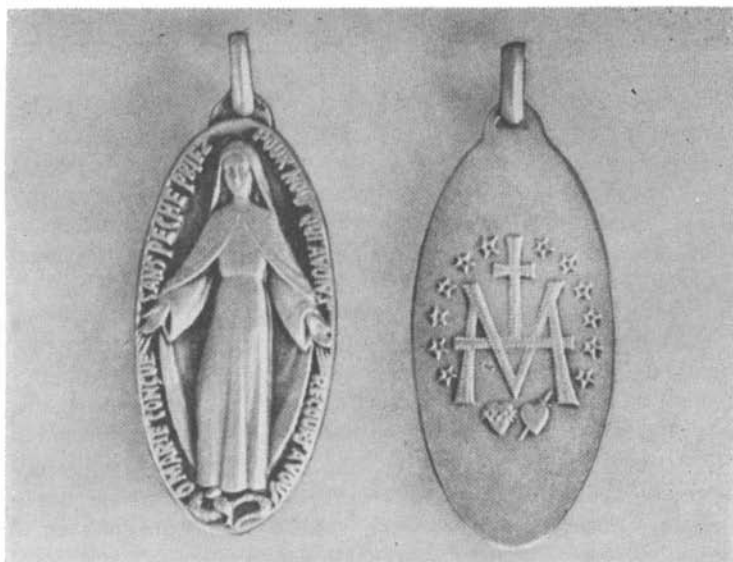
„Добрий Господь, моя дитино, бажає довірити тобі місію. Це спричинить тобі багато терпіння, але ти це переможеш, знаючи, що все, що робиш — на Божу славу. Ти будеш супротивлятися, але одержиш ласку те все перенести; не бійся! Ти побачиш певні речі; здай звіт про них; ти одержиш натхнення в молитві.

„Часи погані, нещастя впадуть на Францію; престіл буде повалений; цілий світ буде опанований різного роду злом . . . але . . . прийди до стіп цього віттаря; там попливуть ласки на всіх, хто буде з довірям про них просити. Вони будуть спливати на великих і покірних“.

Я не знаю, як довго час тривав — казала Катерина. Пречиста Діва зникла, як світло, що згасло.

„Бог хоче наділити тебе місією“ — сказала Пречиста Діва Марія в першому видінні, 18-го травня 1830 р., але сталося це щойно 27 листопада, під час наступної появи.

„Була то субота перед першою неділею різдвяного Адвенту, в годині пів пятої по полудні, коли в мовчанці розважала я в каплиці. Мені здавалося, що я почула шум від престола. Коли поглянула я у тому напрямі, побачила Пречисту Діву. Вона стояла одягнена в білу шовкову одягу, як зоря; Її ноги стояли на кулі, якої тільки половину я могла бачити. В руках, на висоті грудей держала малу земну кулю; очі Її були піднесені до неба; обличчя в Неї було чудове. Я не всілі цього описати . . . На пальцях у Неї я побачила перстені, покриті самоцвітами, більші й менші, з яких ішли прекрасні промені . . . В тому часі, коли я обмірковувала Її появу, Вона знизилася свої очі й поглянула на мене. Я почула якийсь внутрішній голос, що говорив до мене: „Ця куля, яку ти бачиш, зображує цілий світ, зокрема Францію . . . й кожну особу зокрема“. А далі: „Оці промені — це символ ласк, які Я вишлю на тих, що будуть Мене про них просити“. При цьому створився довкруги Пречистої Диви овальний перстень з написом: „О Маріє, Непорочно Зачата, молися за нас, що до Тебе прибігаємо“. А далі чула голос: „Дай вибити медалью за шим

Двостороння медалія, що її доручила виготовити Пречиста Діва Марія під час появи Сестрі Катерині Лябуре. З однієї сторони зображує Непорочно Зачату, а з другої букву М, а на ній хрест; під буквою М два Серця: Ісуса і Марії.

узоров. Ті, хто будуть її носити, одержать великі ласки Рясні ласки одержать ті, хто мають довіря!"

Коли Сестра Катерина запитала, чому з деяких самоцвітів її перстенів не променює світло?, одержала відповідь: „Самоцвіти з яких не йдуть промені — це ласки, про які ніхто не просить“. Тоді образ Марії наче обернувся і я побачила на обороті букву „М“, над нею хрест, що спирався на поперечці, а під буквою „М“ два серця: одно вінчане терням, а друге прсбите копієм, і почула голос: „Буква »М« і два серця говорять самі за себе“. Цілість була обрамована 12-ма зірками. Ось так два серця: Ісуса і Марії обідналися для нашого спасіння.

Під час цієї появи Пречиста Діва дала Катерині доручення вибити за згаданим узором медалики й поширити їх, щоб таким чином спопуляризувати віру в Непорочне За-

чаття Марії й приготувати людство до прийняття догми про Непорочне Зачаття Пречистої Діви, що її проголосив Папа Пій IX 1854 року.

Третє й останнє обявлення мала Сестра Катерина Лябуре в грудні 1830 року, також під час вечірнього розважання. Цим разом Пречиста Діва стояла на престолі поза кивотом. Під час тієї появи, Марія повторила своє доручення Сестрі Катерині: „Вибити медалі за вказаним зразком“, а тоді додала: „Моя доню, відтепер вже не побачиш Мене більше, зате в молитві почувеш Мій голос“.

Сестра Катерина зясувала появи своєму сповідникові, о. Аляделеві, який прийняв її розповіді досить скептично, думаючи, що то все діялося тільки в уяві молодого новички. На кожні його завваги, Сестра Катерина відповідала, що „Пречиста Діва не є задоволена“.

Кілька тижнів пізніше о. сповідник розповів про все Архиепископові Парижу, ВПреосв. Квелен, який не знайшовши у всьому тому нічого такого, що противилося б вірі, доручив вибити медалики 1832 року й розповсюдити їх. Незадовго після того говорилося про різні чуда й наведення, що мали статися за посередництвом ношеного медалика, що й одержав назву „Чудесний медалик“.

Сестра Катерина не залишала молитви і в покорі все сприймала. Незабаром, після обітів, залишила Матірний Дім при дю Бак, щоб перебрати опіку над старшими віком особами. Це завдання виконувала вона до кінця свого життя, зносячи в покорі всякі невігоди й страждання.

Померла 31 грудня, тобто останнього дня 1876 року, на 70 році життя. Похоронено її 3 січня 1877 року при співучасті двісті п'ятдесят Сестер Чину Милосердя. Тіло її поклали в малому підвалі каплиці в Рейї, де воно спочивало до 21 березня 1933 року, тобто до часу її беатифікації. По ствердженні чудес, що діялися за її заступництвом, розпочато беатифікаційний процес. Лікарська Комісія ствердила, що тіло покірної черниці по 57 роках лежання у вогкому підвалі каплиці не зіпсувалося, а навіть її очі зберегли синю барву --- барву надії. Дня 27 липня 1947 року, Папа Пій XII проголосив її святою, надаючи їй імення „Свята Мовчанки“.

Загально відомою є справа навернення Жида, банкира Альфонса Ратісбона, що сталося 1842 року. Своє навернення завдячує Ратісбон медаликові, що його обьявила Пречиста Діва Сестрі Катерині Лябуре. Про це його навернення розповідає барон Теодор Бюсіє, приятель Альфонса, також навернений з протестантизму. В своїй ревності, барон Бюсіє переконував Альфонса, щоб він став християнином, тим більше, що його старший брат Теодор Ратісбон навернувся на католицизм. Та Бюсіє завжди одержував ту саму відповідь: „Я Жид і помру Жидом“. Та одне погодився сповнити: носити в кишені „чудотворний медалик“ й відмовляти відпис тексту молитви: „Згадай Всемилоствива Діво, Ти, Яка не відкинула нікого“.

Перебуваючи в Римі, в дорозі на Близький Схід, у товаристві свого наверненого брата й барона Бюсіє, зайшов він з цікавості до церкви, яка видалася йому мала, вбога й не по-мистецьки розмальована. Коли довше його не було, Бюсіє зайшов у церкву, де й зустрів Альфонса, який навколішках молився. Альфонс не хотів нічого говорити з товаришами подорожі, але коли пішли до місцевого священика, Ратісбон витягнув з кишені „чудесний медалик“ і, показуючи його, став розповідати:

„Я бачив Її! Ледве вступив до тієї церковці, як мене осліпило. Я не бачив нічого. Згодом побачив велику ясність збоку каплиці. Коли пішов туди, побачив на вівтарі Пречисту Діву Марію, таку саму, як на цьому медаліку, але велику, ясну, маєстатичну й дуже ласкаву. Марія дала мені знак, щоб я приклякнув. Не сказала мені ані одного слова, але я Її зрозумів“.

Ратісбон навернувся, охрестився і вступив до монастиря. Пізніше заснував із своїм братом Теодором Ратісбон Товариство Братів і Сестер Гори Сіон, яке займається навертанням Жидів на Христову віру. Помер на 70 році життя із словами на устах: „Сповнилися всі мої бажання“.

В каплиці монастиря Сестер Молосердя ми мали щастя молитися перед нетлінними мошами св. Катерини Лябуре, які спочивають під вівтарем Божої Матері. Від Сестер одержали ми „чудотворні медаліки“, які з вірою носимо на грудях, як того бажала Пречиста Діва.

В нашому путівнику не було в пляні відвідати цей монастир, але ми були дуже раді, що нас завела туди наша провідниця, бо довідалися, що є ще й інше джерело, звідки спливають ласки через Пречисту Діву Марію. Відвідини монастиря Сестер Милосердя були наче доповненням нашої прощі до Святої Землі і Люрду.

Понеділок, 2 жовтня 1972 р., останній день перед нашим відлетом до ЗСА, був вільний від спільних оглядин Парижу й кожний з нас міг намічувати собі свою власну програму. Та все ж таки, ми вирішили, що вранці буде Божественна Літургія в катедральному храмі, оглядання Лювру, а після обіду зустріч з Екзархом Українців католиків у Франції, Його Преосвященством Кир Володимиром Маланчуком, ЧНІ, та відвідини могили Голови Української Народної Республіки — Симона Петлюри. Це все було зорганізоване на добровільній базі.

Наша рання Божественна Літургія мала радніш приватний характер, хоч служили ми її соборно. В ній взяли участь тільки деякі з наших паломників. Тут ми зустріли о. шамб. М. Левенця і з ним устійнили годину й програму зустрічі з Владикою.

До готелю верталися пішки. Ранок був чудовий. Сонце викочувалося понад пишні старовинні будівлі й кидало свої осінні промені на прохожих, що поспішали до праці. Для нас була добра нагода запізнатися з буднем Парижа, який не різниться нічим від інших мільйонових міст. Вулиці переповнені автомобілями, а тротуари пішоходами. Всі вони в ранньому поспіху до праці. На головних перехрестях вулиць порядкова служба регулює рух, охороняючи автомобілі від непотрібних зударів, а прохожих від нещасть. Мали ми також нагоду оглянути паризьку виставність за вітринами багатьох крамниць, де товар елегантно усталений і вже своїм виглядом манить до себе покупця. Відомі паризькі колонські води й парфюми так і напрошуються, щоб їх купити. А вони відомі в усьому світі. Час від часу задержуємося біля того чи іншого пам'ятника, щоб подивляти прецизність мистецького виконання.

Гарний, погідний день задержував нас на вулицях Парижу, але час наглив, бо в десятій годині вибираємося

Париж. Зустріч прочан із Преосв. Владикою Кир Володимиром Маланчуком, ЧНІ, Екзархом Українців католиків у Франції.

до Лювру, відомого на весь світ, чи не найбільшого й найбагатшого музею, в якому зібрані справжні шедеври мистецтва культурного світу від найдавніших часів. Не було багато охочих побачити твори людського духа й ума, розмішені у сотнях королівських заль музею, розбудованого на 40 акрах землі. Купуємо квитки без провідника, щоб не узалежнювати себе від нього. Під кожним предметом напис, що його пояснює, а нам ідеться про те, щоб мати погляд на Лувр, як цілість. Та, ввійшовши в першу, другу, десяту кімнату, нам не хотілося виходити з них, а хотілось оглядати все до подробиць. А там є все, що тільки створив людський геній у давній грецькій чи римській добі, в Єгипті та державах Західньої Європи в скульптурі, образотворчому мистецтві та інших мистецьких виробач, починаючи від дорогоцінної біжутерії до посуду й вивінування королівських дворів.

Не поминули ми й безсмертного твору Леонарда да Вінчі — Монни Лізи, якої чарівна усмішка притягає кож-

ного відвідувача Лювру, і якої ми не мали змоги бачити в тому часі, коли дружина покійного президента Джана Ф. Кеннеді, Джекелин, спроводила її до ЗСА, щоб громадяни Америки могли її побачити. Ми жалували, що час скоро минав і наближалася пора залишити Лювр, а в ньому неоглянені всі експонати мистецьких творів світсової слави.

На 2:30 годину мали ми домовлену зустріч у катедральному храмі з Владикою Володимиром. Точно в назначеному часі Владика входить у товаристві о. шамб. М. Левенця, який знайсмить Владикау з нами. В імені прочан вітаю Його Преосвященство, висловлюючи нашу вдячність, що могли користати, під час нашого перебування в Парижі, з катедрального храму, що маємо можливість зустрітиса з духовним Превідником наших вірних у Франції; складаю признання за вміле керівництво Українською Церквою у цій країні та передаю якнайщиріші побажання на майбутне.

Владика Володимир, вітаючи наших паломників, переказав коротку історію нашої Церкви у Франції, вказав на труднощі в праці, і, навізуючи до 60-ліття СУК „Провидіння“, псбажав його прововоді якнайкращих успіхів у дальшій праці, а паломникам псбажав щасливо закінчити прощу й вернутиса додому. А як запоруку цього вділив нам свого Архипастирського благословення. Владика й присутні в храмі стали навколішки й відспівали стихири з Богородичного Молебня: „За всіх молишиса Благая...“

Вийшовши з храму, учасники нашої прощі мали змогу ше довго перебувати в товаристві Владики, який радо з усіма розмовляв та дозволив зробити спільну світлину.

Розходимоса з найкращими враженнями з зустрічі із своїм Владикою і в тому переконанні, що нас супроводжае його Архипастирське благословення.

Щоб ми не блудили в дорозі на Монт Парнас, нас супроводить звічливий о. шамб. М. Левенець, полагаджуючи закуп квитків у підземці-метро. Подорсзі порадив нам сховати фотографічні апарати, бо їх відбирають при вході на цвинтар. Від останнього перестанку підземки вже недалеко до цвинтаря, а там і до дорогої нам могили. Устазившись перед нею, ми відспівали Панахиду, змовили щиру молитву,

Париж. Група прочан у молитві перед могилою Головного Отамана Симона Петлюри.

а дехто утривалив це на плівці свого фотоапарату, не дивлячись на заборону. На могилі застали ми дві китиці свіжих квітів, виглядає, що хтось піклується дорогою могилою.

В повсротній дорозі ми відвідали ще видавництво тижневика „Українське Слово“, де зустрілись з його працівниками, оглянули друкарню та побажали собі взаємно успіхів. Попращалися також з о. шамб. М. Левенцем, широко дякуючи за опіку й прислугу, та запросили на вечір на приватну зустріч до гостинних панства Баріляків, де відзначили іменини пані Софії.

Наступного дня, у вівторок 3 жовтня 1972, ми виїхали з Парижу, в год. 12:30 місцевого часу, літаком Пан Америкен, лет 115, й прибули до Нью Йорку в год. 3:25 по полудній ньюйоркського часу. Там ми широко розпрощались, дякуючи собі взаємно за товариство під час двох тижнів нелегкої дороги до Святих місць і Лурду, що проходила через Рим, Атени й Париж. У тому часі один одному став другом-приятелем, а всі разом створили одну Провидінську родину.

Кожний намагався якнайскоріше відбути перевірку багажу, яка, після заяви провідника прощі, що це паломництво до Святої Землі і Люрду, була дуже поверховна.

А там, по другій стороні перегороди, ждали на нас раді й усміхнені члени родини та приятелі, які вийшли зустрічати щасливо прибулих паломників.

В почутті радості, що відбули прощу й при Божій допомозі щасливо вернулися назад, ми, хоч розїздилися кожний в іншу сторону, до своїх домів, були свідомі того, що назавжди збережемо в своєму серці незабутній спомин із піднеслих, спільно пережитих днів.

Хай Милостивому Богові й Пречистій Діві Марії, за Її заступництво в часі прощі, буде вічна слава!

ПОДЯКА

Почуваюся до милого обов'язку скласти щирю подяку Екзекутиві СУК „Провидіння“ за схвалення постанови перевидати окремою книжкою спомини з Прощі до Святої Землі й Люрду, що її влаштував СУК „Провидіння“ з нагоди 60-ліття свого існування, та за фінансування цього видання.

Дякую керівникові Видавництва „Америка“ п. Ігнатові Білинському за технічний нагляд над роботами; дякую п. Романові Шведові за склад, п. Степанові Микитці за дбайливе оформлення сторінок, п. Михайлові Феркунякові дякую за друк, а фірмі „Ентерпрайс“ за старанне виконання кліш.

Зокрема сердечно дякую редакторів д-рові Левові Мидловському й Впр. о. шамбелянові д-рові Василю Макухові за цінні поради та вказівки, а проф. д-рові Богданові Романенчукові за мовну редакцію.

Дякую інж. Миколі Химичеві й п-ні Ірині Козак, учасникам прощі, що послужили знімками для використання у спогадах. Неменше дякую своєму братові Миронові за прецизне виконання мап Св. Землі, Єрусалиму й Люрду, що дозволить читачам краще слідкувати за місцевостями, про які згадується у спогадах.

Проект обкладинки для цієї книжки виконав відомий мистець проф. Петро Андрусів, якому на цьому місці складаю особливішу подяку.

При її опрацюванні мистець брав до уваги не тільки суто графічне оформлення всіх складових частин композиції, але й те, щоб цілість була пов'язана, принаймні частинно, з описом паломництва-прощі.

Щоб досягнути це, мистець розбиває прямокутник обкладинки на сегменти: в долішній частині — у формі видовженого поземого прямокутника — вміщує головний титул книжки й ім'я автора. Сильні лінії букв стають переконливою підставою для цілої композиції вгорі.

Композицію цю розділяють на сегменти два великі трикутники, що своїми боками перетинаються і дають логічні точки поділу на бічні і внутрішні площини, у виді менших трикутників

і трапезів. Великий трикутник, що променістими лініями сягає від долини вгору, — символізує молитви й благання людей на землі, спрямовані до небес; трикутник, що починається вгорі й променістими лініями сягає долини, — символізує Господні ласки, які сходять на землю. Джерелом цих ласк є терпіння Спасителя на Голготі, що їх прийняв Божественний Спаситель із любови до людини. Великою Посередницею між Богом і людиною є Пречиста Діва Марія. Зображенням Господньої доброти, у формі руки під символічним сяйвом, мистець розпочинає головну композицію Роз'яття, а під ним Непорочно Зачату з Люрду.

Йдучи за рухом вказівки годинника, горішні площі навколо Роз'яття зображують головні етапи з життя Христа: Благовіщення в Назареті, три царі, які їдуть вітати Новонароджене Боже Дитя — І. уса, Тайна Вечеря й Оливна гора, що на ній почалися терпіння Ісуса Христа. Внизу на право, купола Собору св. Петра в Римі, а на ліву Собор св. Софії там же, збудований Верховним Архидіаконом Кир Нестором. Обидві силуети символізують Церкву Христову, що через тисячоліття змогучіла під Божою опікою, на лоні якої знайшов своє пристановище й український народ із своєю Церквою.

Цілість доповняє силуета виду на Люрд і громада розмолених прочан у стіп Богородиці, яка виявилася була Бернадеті, започатковуючи нове місце чудотворних оздоровлень, не тільки фізичних, але й душевних. Символи ці є водночас загальним визначенням місць, що їх відвідали українські прочани на своєму босгомільному шляху, та які описав автор книжки.

о. Мирослав Харина

З М І С Т

	стор.
Там, де „Христос Бог наш, походив Своїми ногами“	5
Літаком почерез океан	11
У Вічному місті	15
В Греції — на слідах Апостола Народів	32
Атени	34
Корінт	38
Акрополь	49
У земній Батьківщині Спасителя	63
В Єрусалимі	67
Оливна гора	70
У Вифлеємі	88
В мурах давнього Єрусалиму	99
Витанія, Єрихон і Мертве море	132
Самарія	146
Галилея	154
Їдемо до Люрду	191
Париж	223

